

Jean Monnet Module Erasmus+

Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine

101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
У ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ
КОНФЛІКТІВ:
ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ**

**Матеріали
Міжнародної наукової конференції**

21-22 жовтня 2025 р.

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2025

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.



**Co-funded by
the European Union**

Jean Monnet Module Erasmus+

Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine

101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

**CIVIL SOCIETY IN CONFLICT
RESOLUTION PROCESS:
THE EU EXPERIENCE FOR UKRAINE**

**Proceedings
of
International Conference**

October 21-22, 2025

Ostroh
Publishing house of Ostroh academy National University
2025

*Рекомендовано до друку на засіданні Ради
Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 3 від 22 жовтня 2025 р.)*

Відповідальна за випуск:
к.н.д.у. Шершньова Олена

Г 87

Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України: матеріали Міжнародної наукової конференції (Острог, 21-22 жовтня 2025 р.) / відп. за вип. О. Шершньова. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. 272 с.

DOI 10.25264/22.10.2025

Збірник містить матеріали (тези доповідей) звітної Міжнародної наукової конференції (21-22 жовтня 2025 р.) «Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України», де проаналізовано європейський досвід протидії гібридним загрозам, трансформацію безпекового сектору, роль ЄС у врегулюванні конфліктів та євроінтеграційний розвиток України. Збірник буде цікавим для науковців, викладачів, студентів, представників громадських організацій та фахівців у сфері міжнародних відносин, безпекової політики та європейської інтеграції.

The proceedings contain materials from the International Scientific Conference (21-22 October 2025) «Civil Society in Conflict Resolution Process: EU Experience for Ukraine», which analyses European experience in countering hybrid threats, the transformation of the security sector, the role of the EU in conflict resolution, and Ukraine's European integration. The proceedings will be of interest to researchers, teachers, students, representatives of civil society organisations, and specialists in the fields of international relations, security policy, and European integration.

DISCLAIMER – The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Матеріали (тези доповідей) друкуються в авторській редакції.

Відповідальність за якість та зміст публікацій несе автор.

The authors are responsible for the accuracy of information,
which contains in the published materials.

УДК 327(4:477)+341.231.14:061.1ЄС

© Вид-во НаУОА, 2025
© Автори, 2025

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ЄВРОПА ЯК ПОЛІТИЧНИЙ АКТОР У ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Катерина Бережна

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА БАЛТІЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У СФЕРІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	10
---	----

Вікторія Віценко

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТІ	17
---	----

Олександр Воронянський

НАТО VS ЄС: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РОЗЛОМ	29
--	----

Володимир Мельничук

РОЛЬ ЄС У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТУ В ПІВДЕННОКИТАЙСЬКОМУ МОРІ	38
---	----

Михайло Дубель

ДОСВІД ДЕРЖАВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У ПОБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	50
--	----

Назар Михалюк

МОВА, ІДЕНТИЧНІСТЬ І БАГАТОМОВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТИ М'ЯКОЇ СИЛИ	60
---	----

Сергій Літвінов

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	66
--	----

Олександр Рудик

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У МЕЖАХ КЛІМАТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	71
--	----

Мирослав Трещов

УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ НАСТРОЯМИ В УМОВАХ КРИЗИ	79
---	----

СЕКЦІЯ 2. РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ

Євгеній Бордюк

ПУБЛІЧНІСТЬ ВІД КАВ'ЯРНІ ДО МЕРЕЖІ85

Ольга Близняк

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ПРОЯВИ ТА ДОСВІД ПРОТИДІЇ ..90

Фелікс Герасімов

РОЛЬ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ
ВИТРИВАЛОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ98

Олександр Гоманюк

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ В ДОБУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ103

Сергій Кардаш

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО
КЛАСУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗА ПІДТРИМКИ
ЄС110

Анна Мунько

ІНФОРМАЦІЙНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ
МОДЕЛІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ АДАПТАЦІЇ
В УКРАЇНІ119

Віталій Олійник

МЕХАНІЗМ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ ЯК ФОРМА УЧАСТІ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ124

Андрій Романчук

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ІТ-ФАХІВЦІВ ЯК ЧИННИК
НАЦІОНАЛЬНОЇ КІБЕРСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ
ЗАГРОЗ132

Антоніна Шуляк

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:
СУБ'ЄКТИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ137

Назарій Шуляк

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ
У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ145

СЕКЦІЯ 3. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Світлана Годжал

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ:
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ, ПОЛІТИКИ ЄС
ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ154

Роман Гушук

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ МЕДИКІВ ЯК РЕСУРС
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ164

Андрій Міносян, Олексій Варипаєв

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ169

Сергій Порадюк

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ
ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ174

Вікторія Шилан

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ ПРАКТИК ФІНЛЯНДІЇ, ІТАЛІЇ ТА ШВЕЦІЇ181

СЕКЦІЯ 4. РОЛЬ ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ПОТОЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ПІДТРИМКА ІНВЕСТИЦІЙ ТА САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС

Софія Баранович

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЖІНОК І ДІТЕЙ,
ЩО ЗАЗНАЛИ НАСЛІДКІВ МАТЕРИНЬСЬКОЇ ДЕПРИВАЦІЇ
В УМОВАХ ВІЙНИ187

Наталія Денисенко

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА МЕДІАГРАМОТНІСТЬ:
МІСІЯ БІБЛІОТЕК У ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ194

Марія Зубарева

ПОДОЛАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКОМУ
КОНТЕКСТІ: МІЖ ПАМ'ЯТЮ, СОЛІДАРНІСТЮ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ЦІННОСТЯМИ200

Тетяна Кучер

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ПІДТРИМКИ СЛОВАЦЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ207

Денис Савчук

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ЧИННИК ГУМАНІТАРНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ	214
--	-----

Тетяна Черноус

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПРЕВЕНЦІЇ АГРЕСІЇ: МЕТОД «DRUM POWER» У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄС	217
---	-----

СЕКЦІЯ 5. MISCELLANEA

Галина Гандзілевська, Jana Kořínková

САНОГЕННІ ТА ПАТОГЕННІ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ЧЕСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ КРІЗЬ ПРИЗМУ МЕТАКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ	224
--	-----

Ірина Гордійчук

СІМ'Я ЯК РЕСУРС ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	232
--	-----

Вікторія Коноваленко

КУЛЬТУРА УЧАСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В ЖИТТІ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ	240
--	-----

Юлія Котовська

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	245
---	-----

Сергій Оверчук

ЗАБОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	251
---	-----

Віктор Супрун

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИК ПОГІРШЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВАГІТНИХ ЖІНОК	258
---	-----

ABOUT THE PROJECT	265
-------------------------	-----

ABOUT JEAN MONNET	267
-------------------------	-----

ABOUT ERASMUS+ JEAN MONNET ACTIONS	269
--	-----

СЕКЦІЯ 1

ЄВРОПА ЯК ПОЛІТИЧНИЙ АКТОР У ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Катерина Бережна

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА БАЛТІЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У СФЕРІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядається еволюція співпраці України з державами Балтії у сфері стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки від моменту здобуття незалежності до сьогодення. Проаналізовано договірно-правові основи взаємодії 1990–2000-х років, а також якісний прорив у партнерстві після 2014 року. З'ясовано, що з 2024 року інформаційна стійкість і кібербезпека стали пріоритетними напрямками двосторонніх безпекових угод.

Ключові слова: Україна, країни Балтії, стратегічні комунікації, інформаційна безпека, кібероборона, НАТО, двостороння співпраця.

Kateryna Berezhna

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE BALTIC STATES IN THE FIELD OF STRATEGIC COMMUNICATIONS AND INFORMATION SECURITY

The article examines the evolution of Ukraine's cooperation with the Baltic states in the field of strategic communications and information security from the moment of independence to the present. The contractual and legal foundations of interaction in the 1990s–2000s are analyzed, as well as the qualitative breakthrough in partnership after 2014. It is found that since 2024, information resilience and cybersecurity have become priority areas of bilateral security agreements.

Keywords: Ukraine, Baltic States, strategic communications, information security, cybersecurity, NATO, bilateral cooperation.

Сфера стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки є одним із ключових елементів сучасної системи національної безпеки, особливо в умовах гібридних загроз і масштабної російської агресії проти України. З 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року питання інформаційної стійкості держави набуло критичного значення, що спричинило активізацію співпраці України з державами, які мають аналогічний досвід протидії російській дезінформації – передусім із країнами Балтії. Литва, Латвія та Естонія ще з початку 2000-х років розвивали власні стратегії кіберзахисту, протидії фейкам та стратегічних комунікацій, і саме їхній досвід став одним із найцінніших для українських урядових та громадських структур.

Актуальність дослідження визначається необхідністю осмислення практичного досвіду та ефективності українсько-балтійської співпраці у сфері стратегічних комунікацій. Аналіз цієї взаємодії дає змогу виявити найкращі практики побудови інформаційної стійкості, зрозуміти, як поєднуються політична воля, технологічні рішення та комунікаційні стратегії у протидії російській пропаганді, а також визначити перспективи поглиблення партнерства України та країн Балтії у цифрову епоху.

Після здобуття незалежності Україною у 1991 році у зовнішній політиці вона прагнула вибудувати контакти зі всіма сусідніми державами, включно з країнами Балтії. Уже в 1992 році Україна встановила дипломатичні відносини з Естонією та підписала договір про дружбу та співробітництво (26 травня 1992 р.)¹. Естонсько-українські відносини з самого початку мали багатогалузевий характер: окрім політичного діалогу, активно розвивалися культурні, наукові й економічні контакти.

У наукових роботах, зокрема в дисертаційній праці К. Могильницької, підкреслюється, що перший етап в процесі розвитку безпекового співробітництва між Україною та країнами Балтії «розповсюджується на першу половину 1990-х рр. – період після відновлення незалежності колишніх радянських

¹ Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Естонською Республікою. (1992). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_008#Text

республік, коли вони розпочали взаємодіяти на міжнародній арені як суверенні актори. При цьому вони стикнулися з необхідністю виконання кількох невідкладних та важливих завдань, які вимагали негайного вирішення – насамперед тих, які стосувалися розбудови нової системи державного управління та політичного розвитку, визначення зовнішньополітичних пріоритетів»².

Початкова договірно-правова база безпекової взаємодії була закладена невдовзі після відновлення незалежності: у 1994 р. підписано міжвідомчі угоди Міноборони України з Естонією (20 квітня 1994)³ та Латвією (12 липня 1994)⁴. Співробітництво охоплювало такі основні аспекти: «розбудова збройних сил і управління ними в мирний час; ремонт і експлуатація військової техніки та озброєння; матеріально-технічне забезпечення військ; військова освіта і перепідготовка військових кадрів; військова топографія і геодезія; військова наука, наукові дослідження і дослідно-конструкторська робота; гуманітарна та культурно-виховна діяльність у збройних силах; правовий і соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; охорона здоров'я, спорт, туризм і відпочинок; військово-технічна і військово-правова інформація та ін.»⁵.

Відтак, у 1990-х – на початку 2000-х років ключовим форматом співпраці став обмін інформаційними та безпековими компонентами – зокрема в питаннях зовнішньої комунікації, співпраці в межах міжнародних організацій.

Далі формат співпраці еволюціонував під впливом євроатлантичної інтеграції Балтії (середина 1990-х – 2004 р.), а якісний «зсув» відбувся після 2014 р., коли агресія РФ актуалізувала

² Могильницька, К. О. (2021). Партнерство України з країнами Балтії: безпековий та інформаційний аспекти (Дисертація доктора філософії). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. С. 119.

³ Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Естонської Республіки про військове співробітництво. (1994). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_029#Text

⁴ Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Латвійської Республіки про військове співробітництво. (1994). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_032#Text

⁵ Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Естонської Республіки про військове співробітництво. (1994). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_029#Text

безпеково-інформаційний вимір україно-балтійського партнерства.

У площині стратегічних комунікацій важливою інституційною опорою стала діяльність NATO StratCom COE (Рига), чия аналітика щодо російських інформаційних операцій проти України системно виходить з 2015 р. (зокрема, огляд «Analysis of Russia's information campaign against Ukraine»)⁶. Латвійська сторона публічно декларувала передачу напрацювань StratCom COE українським партнерам – про це повідомляло латвійське суспільне ЗМІ (LSM) у 2015 р.⁷

Паралельно на рівні ЄС у 2015 р. створено команду East StratCom Task Force (EEAS), що веде платформу EUvsDisinfo – інструмент, до якого звертаються і балтійські, і українські політичні актори і який створений для «протидії кампанії з дезінформації з боку Росії»⁸.

Кібервимір співпраці поступово інституціалізувався через НАТО CCDCOE (Таллінн): у 2023 р. Україна офіційно приєдналася до Центру як держава-учасниця, що зафіксовано в повідомленні CCDCOE. Міністр закордонних справ Естонії Маргус Цахкна заявив, що Центр розвитку кібербезпеки (CCDCOE) зарекомендував себе у багатьох міжнародних проєктах протягом багатьох років – від навчань з кіберзахисту Locked Shields до щорічної конференції CCDCOE CyCon. «Центр може особливо пишатися Талліннським посібником, оскільки він служить основою для дотримання міжнародного права в кіберпросторі понад 10 років», – відзначив Цахкна. «Я бажаю CCDCOE довгих успіхів з його новими членами, бо разом ми сильніші»⁹.

⁶ NATO Strategic Communications Centre of Excellence (STRATCOM COE). (n.d.). Official website. <https://stratcomcoe.org>

⁷ Latvia shares NATO STRATCOM experience with Ukraine. (2015, September 15). LSM – Latvian Public Broadcasting. <https://eng.lsm.lv/article/society/society/latvia-shares-nato-stratcom-experience-with-ukraine.a152152/>

⁸ Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій East StratCom Task Force у питаннях та відповідях. (2023). European External Action Service (EEAS). https://www.eeas.europa.eu/node/55017_ru

⁹ The NATO CCDCOE welcomes new members Iceland, Ireland, Japan, and Ukraine. (2023, May 25). NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. <https://ccdcoe.org/news/2023/the-nato-ccdcoe-welcomes-new-members-iceland-ireland-japan-and-ukraine/>

Після повномасштабного вторгнення цей аспект був посилений двосторонніми документами: наприклад, латвійсько-українська безпекова угода 2024 р. прямо передбачає допомогу у сфері кібероборони та БПЛА: «Латвія зобов'язується підтримувати Україну в імплементації законодавства ЄС у сфері кібербезпеки з метою запобігання, виявлення, стримування та протидії російській та будь-якій іншій кіберагресії, кібершпигунству та гібридній війні, а також виявлення та стримування безвідповідального та зловмисного використання кіберпотенціалу будь-якими державними та недержавними суб'єктами проти Учасників. Цього буде досягнуто шляхом посилення кіберстійкості, захисту критичної та цифрової інфраструктури, обміну інформацією та досвідом, співробітництва у розбудові спроможностей з кібербезпеки та кіберзахисту, а також надання технічної допомоги Україні»¹⁰.

Естонсько-українська безпекова угода передбачає участь естонського оборонно-технологічного сектору у підтримці України: «Учасники продовжуватимуть працювати разом над посиленням системної готовності та стійкості України до протидії російським і будь-яким іншим кібератакам у довгостроковій перспективі. Це передбачає регулярний обмін інформацією між відповідними органами влади в обох країнах, а також надання підтримки у сфері кібербезпеки»¹¹.

Так, узагальнюючи опрацьовані джерела, бачимо, що після встановлення дипломатичних відносин на початку 1990-х років основою взаємодії стала низка рамкових угод у безпековій сфері. Це заклало ранню договірну основу україно-балтійського партнерства, що на той момент зосереджувалося переважно на обміні досвідом у сфері прикордонної охорони, військової освіти та стандартизації оборонних систем

¹⁰ Угода між Україною та Латвійською Республікою про довгострокову підтримку та безпекові зобов'язання. (2024). Офіс Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-mizh-ukrayinoyu-ta-latvijskoyu-respublikoyu-pro-dovgos-90189>

¹¹ Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Естонією. (2024). Офіс Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-91793>

Далі розпочався інтеграційний період Балтії (2000–2004 рр.), коли Литва, Латвія та Естонія активно просувалися шляхом приєднання до ЄС і НАТО. У цей час їхній інтерес до України тимчасово послабився через різні темпи демократичних трансформацій і розбіжності у стратегічних пріоритетах: Балтійські держави вже реалізовували чіткий євроатлантичний курс, тоді як Україна залишалася на етапі деклараційного зближення. Водночас у цей період було створено підґрунтя для подальшої взаємодії: саме завдяки успішному вступу країн Балтії до європейських і трансатлантичних структур вони згодом змогли виступити адвокатами України у цих організаціях¹².

Після 2014 року, з початком російської агресії проти України, відбувся якісний прорив у співпраці між Україною і країнами Балтії. Саме з цього часу стратегічні комунікації, інформаційна безпека та кіберзахист стали центральними напрямками взаємодії. Балтійські держави, які самі мали досвід протидії дезінформаційним кампаніям Росії, почали ділитися з Україною власними моделями інформаційної стійкості. У Ризі запрацював Центр передового досвіду НАТО з питань стратегічних комунікацій (NATO StratCom COE), що від 2015 р. регулярно проводить навчання для українських спеціалістів та публікує аналітичні звіти про російські інформаційні операції. Паралельно у Таллінні функціонує Центр передового досвіду з кібероборони (CCDCOE), до якого Україна приєдналася у 2023 р., що означає офіційне включення нашої держави до європейської системи колективної кібербезпеки.

Нарешті, двосторонні безпекові угоди 2024 року між Україною та Латвією, Естонією, а також оновлені домовленості з Литвою закріпили співпрацю у сферах кібероборони, стратегічних комунікацій, боротьби з дезінформацією та захисту критичної інфраструктури. На відміну від документів попередніх років, ці угоди вже прямо визначають інформаційну стійкість як пріоритет національної безпеки й спільний інтерес України та Балтійських держав.

¹² Могильницька, К.О. (2021). Партнерство України з країнами Балтії: безпековий та інформаційний аспекти (Дисертація доктора філософії). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Отже, еволюція україно-балтійських відносин у безпековій площині проходить три послідовні етапи: від нормативно-договірної бази 1990-х до інституціональної співпраці після 2014 р. і, нарешті, до стратегічного партнерства у кібер- та інформаційній сфері після 2022 р. Ця динаміка засвідчує, що Балтія перетворилася на ключового союзника України не лише у військово-політичному, а й у комунікаційно-інформаційному вимірі.

References:

1. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Естонською Республікою. (1992). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_008#Text
2. Могильницька, К. О. (2021). Партнерство України з країнами Балтії: безпековий та інформаційний аспекти (Дисертація доктора філософії). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
3. Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій East StratCom Task Force у питаннях та відповідях. (2023). European External Action Service (EEAS). https://www.eeas.europa.eu/node/55017_ru
4. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Естонської Республіки про військове співробітництво. (1994). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_029#Text
5. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Латвійської Республіки про військове співробітництво. (1994). Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_032#Text
6. Угода між Україною та Латвійською Республікою про довгострокову підтримку та безпекові зобов'язання. (2024). Офіс Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-mizh-ukrayinoyu-ta-latvijskoyu-respublikoyu-pro-dovgos-90189>
7. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Естонією. (2024). Офіс Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-91793>
8. Latvia shares NATO STRATCOM experience with Ukraine. (2015, September 15). LSM – Latvian Public Broadcasting. <https://eng.lsm.lv/article/society/society/latvia-shares-nato-stratcom-experience-with-ukraine.a152152/>
9. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (STRATCOM COE). (n.d.). Official website. <https://stratcomcoe.org>
10. The NATO CCDCOE welcomes new members Iceland, Ireland, Japan, and Ukraine. (2023, May 25). NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. <https://ccdcoe.org/news/2023/the-nato-ccdcoe-welcomes-new-members-iceland-ireland-japan-and-ukraine/>

Вікторія Віценко

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТІ

У статті розглянуто еволюцію поглядів на те, якою є роль Євросоюзу у світі з точки зору визначення його ідентичності через призму концепцій цивільної і нормативної сили, а також зростаючого потенціалу військової сили та впливу геополітичного чинника. У свою чергу, ми стверджуємо, що навчаючись прагматичному підходу та освоюючи військову силу, за своєю першочерговою ідентичністю ЄС є нормативним актором, та хоч і все більш прагматичною і децю переосмисленою, але «нормативною силою», адже усвідомлення необхідності нарощування військової потуги і керування геополітичними інтересами підпорядковується його основоположним цінностям та ідеаційному фундаменту.

Ключові слова: *Європейський Союз, ідентичність, «нормативна сила», військова сила, геополітичний гравець.*

Victoria Vitsenko

EVOLUTION OF VIEWS ON THE PLACE AND ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN THE WORLD

The article examines the evolution of views on the role of the European Union in the world in terms of defining its identity through the prism of the concepts of civilian and normative power, as well as the growing potential of military power and the influence of the geopolitical factor. In turn, we argue that while learning a pragmatic approach and mastering the use of military power, the EU remains, in its primary identity, a normative actor. Though increasingly pragmatic and somewhat reinterpreted, it continues to be «normative power», since the awareness of the need to strengthen its

military capabilities and manage geopolitical interests is subordinated to its fundamental values and ideational foundation.

Keywords: *European Union, identity, «normative power», military power, geopolitical actor.*

Дослідження осмислення місця Європейського Союзу (ЄС) у світі доречно почати зі згадки слів одного із засновників Європейського об'єднання вугілля і сталі та «батька» ідеї, яка в подальшому породила ЄС – Р. Шумана – «Європа не буде створена одразу чи за єдиним планом. Вона буде побудована через конкретні досягнення, які спочатку створять солідарність де-факто»¹. Ніколи не втрачаючи своєї актуальності, наразі ця цитата має не лише слугувати своєрідною відправною точкою для очільників інституцій ЄС і політиків, а й залишатися нагадуванням для дослідників-теоретиків про те, що характер присутності Союзу на міжнародній арені, його вплив та взаємодія з іншими акторами завжди потребуватимуть переосмислень і доповнень.

Вже скоро після створення перших європейських об'єднань та поступового поглиблення і розширення інтеграції, у науковому середовищі виникла й міцно закріпилась досить гостра дискусія щодо того, якою ж є силова природа цього нового, очевидно відмінного від інших гравця. Відтак, на початку 1970-х років дослідник Ф. Дюшен характеризував тогочасне Європейське співтовариство як таке, що розвивається у досить значущого міжнародного актора іншого типу, аніж дві наддержави (тобто США і СРСР)². Відповідно, щоб охарактеризувати актора, який все ще може впливати на інших учасників міжнародних відносин, використовуючи невійськові інструменти, такі як торгівля та дипломатія, і не має військових ресурсів, дослідник запровадив концепцію «цивільної сили». Більш того, наголошуючи

¹ Schuman Declaration (May 1950). https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en

² Duchêne F. (1973). The European community and the uncertainties of interdependence. Kohnstamm M., Hager W. (eds.), A nation writ large? Foreign-policy problems before the European community. London. Macmillan. P. 1-21. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-01826-0>

саме на цивільних формах впливу співтовариства, він закликав ЄС стати «взірцем нового етапу політичної цивілізації». Однак, ця концепція виявилась менш життєздатною після підписання Договору про Європейський Союз 1992 року, який започаткував Спільну зовнішню та безпекову політику, та після рішення Європейської ради в Кельні у 1999 році про створення Спільної політики безпеки й оборони. В результаті цього ЄС вийшов за межі ролі виключно «цивільної сили» та розвинув, хоч і дуже обмежену, однак військову складову, що відповідно виходило за межі початкового задуму концепції.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. низка дослідників пропонувала власні інтерпретації природи Європейського Союзу, що, ймовірно, значною мірою було зумовлено появою у 1990-х роках поняття «міжнародної ідентичності». Так, наприклад, О. Вейвер визначав ЄС як «ні державу, ні міжнародну організацію», а натомість «постсуверенну сутність»³. Він стверджував, що «інакшість Європи в сучасну добу – це її власне минуле і саме цей міфологізований наратив європейської історії, поєднаний із образом міжнародного актора, може сформулювати європейську міжнародну ідентичність»⁴. А. Хенрік Ларсен описав політичну систему всередині Євросоюзу як «неосередньовічний» або «поствестфальський» порядок⁵. Також відбулось своєрідне перенесення застосування щодо ЄС концепції «м'якої сили» – першопочатково введеної Дж. Наєм для США. Н. Валкер у свою чергу зазначив наступне: «У багатьох відношеннях ЄС є взірцем для наслідування лібералізації торгівлі, мініатюрним шаблоном, до якого глобальна організація може прагнути і з якого вона може вчитися в таких різноманітних сферах

³ Waever O. (1998). Insecurity, security and asecurity in the West European non-war community. Emanuel Adler and Michael N. Barnett. Security Communities. Cambridge.

⁴ Wæver O. (2000). The EU as a security actor: Reflections from a pessimistic constructivist on postsovereign security orders. In M. Kelstrup, & M. Williams (Eds.), International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community. Routledge. P. 250-294.

⁵ Larsen H. (2002). The EU: A Global Military Actor. Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association. 37(3). P. 283-302. <https://www.jstor.org/stable/45084058>

політики, як конкуренція, сільське господарство та навколишнє середовище»⁶. Загалом найпоширенішим серед дослідників і політиків конструктивістських та частково ліберальних поглядів стало сприйняття ЄС як своєрідної моделі для наслідування. Фактично, це розглядалося як парадокс, адже «континент, який колись правив світом через фізичне нав'язування імперіалізму, тепер починає встановлювати світові стандарти у нормативному плані»⁷. Як одного разу досить амбіційно заявив колишній президент Єврокомісії Р. Проді: «Європа повинна проєктувати свою модель суспільства на ширший світ. Ми тут не просто для того, щоб захищати власні інтереси. Ми створили модель розвитку та континентальної інтеграції, засновану на принципах демократії, свободи та солідарності – і ця модель працює»⁸.

Розмірковуючи в дуже близькому напрямку, данський професор І. Маннерс спрямував увагу на ціннісно-ідеаційну та етично-моральну природу Європейського Союзу. Він стверджував, що відмінність ЄС впливає з його історичного контексту, гібридного політичного устрою та політико-правової конституції. І відповідно, ролі ЄС як цивільної або військової сили, обидві з яких знаходяться в обговоренні можливостей Союзу, необхідно доповнити зосередженням на нормативній силі ідеологічного характеру, що характеризується спільними принципами та готовністю ігнорувати «Вестфальський устрій». За його словами, це аж ніяк не означає, що цивільна роль ЄС або його нова військова роль неважливі, однак його здатності формувати уявлення у міжнародних відносинах про те, що є «нормальним» потрібно приділяти набагато більше уваги.⁹ Відтак, у 2002 році

⁶ Walker N. (2001). The EU and WTO: Constitutionalism in a New Key. In de Búrca, G. and Scott, J. (eds).

⁷ Rosecrance Richard N. (1998). The European Union: A New Type of International Actor. Jan Zielonka. Paradoxes of European Foreign Policy. <https://cadmus.eui.eu/entities/publication/a021d9c6-ea98-59ff-b37e-e52d3a05d4d2>

⁸ Romano Prodi, President of the European Commission. 2000-2005: Shaping the New Europe. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_00_41/SPEECH_00_41_EN.pdf

⁹ Manners I. (2001). The 'Difference Engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union. Copenhagen Peace Research Institute (COPRI). https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/108768505/Ian_Manners_2001_The_Difference_Engine_Constructing_and_Representing_the_

він ввів у науковий обіг поняття «нормативна сила» – концепт, який в системі теоретичних координат доцільно розташувати на перетині теорії конструктивізму та ідеалістично-ліберальної парадигми. «Нормативна сила» Європейського Союзу, за визначенням І. Маннерса, ґрунтується на п'яти основних нормах: мирі, демократії, свободі, верховенстві права та правах людини, а також на чотирьох другорядних нормах: соціальній солідарності, боротьбі з дискримінацією, сталому розвитку та належному управлінні. Побудований на основі цих фундаментальних і, що важливо, загальновизнаних норм і цінностей, ЄС формує свою зовнішню політику відповідно до них, адже саме вони мають визначати її зміст і спрямованість. Відповідно, від Європейського Союзу очікується більший наголос на дотриманні цінностей, ніж на просуванні стратегічних інтересів. Врешті-решт, дослідник робить висновок, що «найважливішим фактором, який формує міжнародну роль ЄС, є не те, що він робить чи що він каже, а те, чим він є»¹⁰.

У наступні роки концепція «нормативної сили» ЄС зазнала подальшого розвитку. І. Маннерс у своїх численних статтях, серед іншого, заглиблюється в питання моралі, відповідає на зауваження критиків та поглиблює концепцію. Ідею «нормативної сили» також швидко підхопили інші дослідники, розпочавши дискусії щодо її ефективності у окремих політиках ЄС, як от Європейській політиці сусідства¹¹ чи Східному партнерстві¹² – особливо після того, як під впливом цієї концепції сформувався термін «трансформаційна сила», який акцентує увагу

International_Identity_of_the_European_Union_COPRI_40.pdf

¹⁰ Manners I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Journal of Common Market Studies. Vol. 40 (2). P. 235-258. <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/mannersnormativepower.pdf>

¹¹ Johansson-Nogués E. (2007). The (Non-)Normative Power EU and the European Neighbourhood Policy: An Exceptional Policy for an Exceptional Actor? https://www.researchgate.net/publication/23777158_The_Non-Normative_Power_EU_and_the_European_Neighbourhood_Policy_An_Exceptional_Policy_for_an_Exceptional_Actor

¹² Сидорук Т., Павлюк В. (2021). Обмеження «трансформаційної сили» ЄС у державах Східного партнерства. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Вип. 3 (11). С. 16-38. <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9501/1/Limitations.pdf>

на здатності ЄС чинити глибокий вплив на країни, які прагнуть до нього приєднатися.

Звісно, подібні підходи до такого розуміння місця ЄС у світі, і головне, такого позиціонування себе Євросоюзом самим, будучи часом досить суперечливими та неоднозначними, часто зіштовхувались із критикою – і передусім з боку прихильників реалізму та неореалізму. Так, А. Гайд-Прайс, беручи кейс щодо демократизації країн Центральної та Східної Європи в епоху після холодної війни, стверджує, що за допомогою своїх найвпливовіших держав-членів, як інструменту для колективного здійснення гегемонної влади, ЄС формував своє «ближнє зарубіжжя» таким чином, щоб воно відповідало довгостроковим стратегічним та економічним інтересам його ж країн-членів¹³.

Ще гострішу і досить справедливу критику європейського підходу до сили загалом, висловив у есе «Сила та слабкість» (2002)¹⁴ та книзі «Про рай і владу» (2003)¹⁵ Р. Каган, який, метафорично зазначивши, що «європейці з Венери, а американці – з Марсу», підтримував ідею необхідності набуття ЄС саме «жорсткої сили». Головна думка полягала в тому, що європейська оборонна стратегія у повоєнний період базувалась на військовій залежності від США і, відповідно, європейці демонстрували зовнішню політику позбавлену реальних важелів впливу. Загалом серед реалістів і неореалістів набула поширення думка, що так званий «кантіанський рай» Європи можливий лише завдяки американській військовій потузі у «гоббсівському світі». А, відтак, європейці лише тішать себе ілюзією, ніби їхнє наївне бачення міжнародних відносин може переважити.

Сучасний дослідник Л. Коен-Танугі, займаючи нейтральну позицію стосовно «нормативної сили», ставить питання, чи

¹³ Hyde-Price A. (2006). 'Normative' power Europe: a realist critique. *Journal of European Public Policy*. Vol. 13. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501760500451634>

¹⁴ Kagan R. (2002). Power and Weakness. Policy Review. <https://www.almdron.com/tribuna/wp-content/uploads/2014/10/power-and-weakness.pdf>

¹⁵ Kagan R. (2003). Of paradise and PowER America and Europe in the New World Order. New York. https://open.lv/wp-content/uploads/2019/09/33518_121406.pdf

стратегія сили або стратегічної автономії, що спирається на норми замість сили, не відображає традиційну для ЄС тенденцію визначати себе через цінності та чесноти, нехтуючи власними інтересами та геополітичним усвідомленням. За його словами, ця позиція була виправданою у ліберальний період кінця ХХ ст., коли ЄС міг слугувати моделлю світового управління, проте на початку ХХІ ст. повернення геополітики та політики сили¹⁶. Визнаючи слушність думок і тверджень критики щодо недостатньої уваги ЄС до військової сфери, важливо розуміти в яких умовах розпочався процес європейської інтеграції. Так, у 2024 р. Ж. Боррель, колишній Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки відзначив наступне: «Перший момент, який часто неправильно тлумачать або спотворюють, полягає в тому, що європейський проєкт історично формувався на протигагу самій ідеї [жорсткої] сили. Це принципово важливе положення, адже воно означає, що поняття сили є відносно новим для Європи». Водночас він досить обережно додає, що Євросоюз все ще далекий від перетворення на «жорстку силу», оскільки він не є супердержавою з єдиними збройними силами та спільним командним центром. Однак, за його словами, Союз уже не сповідує ідею про виняткову ефективність м'якої сили, і якщо раніше ЄС виступав переважно як доброзичлива м'яка сила, то нині він поступово трансформується у «напівжорстку» силу. Відповідно «такий статус зумовлений тим, що, хоча ЄС не є і, ймовірно, ніколи не стане повноцінною супердержавою, він поступово набуває здатності здійснювати примус – як безпосередній, так і опосередкований – та реагувати на примус з боку інших акторів»¹⁷.

Хоча різноманітні виклики супроводжували ЄС упродовж всього його існування, останні роки позначилися посиленням геополітичних та безпекових загроз. Серед них: зростання впливу Китаю, поступове віддалення США від європейського

¹⁶ Cohen-Tanugi L. (2021). Europe as an international normative power: state of play and perspectives. Groupe d'études géopolitiques. <https://geopolitique.eu/en/articles/europe-as-an-international-normative-power-state-of-play-and-perspectives/>

¹⁷ The idea of power is new to Europe. https://www.eeas.europa.eu/eeas/idea-power-new-europe_en

континенту, війна в Україні, а також гібридні атаки на критичну інфраструктуру Союзу. Ці обставини стимулюють ЄС до формування більш самостійної та стратегічно орієнтованої зовнішньої політики та прагнення до збільшення геополітичної ваги на світовій арені. Так, ще у 2019 році – моменту її вступу на посаду, президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн прагнула створити «геополітичну Комісію»¹⁸.

Наразі на офіційному сайті дипломатичної служби ЄС в ідеаційно-нормативному дусі зазначено наступне: «Європейський Союз та його держави-члени активно залучені по всьому світу до просування миру, безпеки й добробуту, а також захисту інтересів європейських громадян. З цією метою ЄС працює над запобіганням і вирішенням конфліктів, зміцненням стійких демократій, просуванням прав людини та сталого розвитку, а також підтримкою співробітництва та світового порядку, заснованого на правилах»¹⁹. Звісно не слід недооцінювати роль «нормативної сили» у ХХІ ст. Доцільно згадати одне з тверджень Дж. Ная у його останній книзі «Чи має мораль значення». Так, не можна не погодитись з тим, що не всі питання зовнішньої політики мають екзистенційний характер: лише деякі з них безпосередньо стосуються виживання нації. Натомість більшість рішень у сфері зовнішньої політики, наприклад, щодо прав людини чи зміни клімату, передбачають пошук балансу між різними цінностями й вимагають вибору, а не механічного дотримання принципу *raison d'état*²⁰. Попри неоднозначну оцінку ефективності нормативного впливу, виклики і обмеження, Євросоюз все ще може здійснювати суттєвий вплив як на потенційно наступних країн-членів, так і на питання глобального рівня.

Європа має потенціал відігравати ключову роль у захисті та просуванні гуманістичних цінностей. Однак ми повністю

¹⁸ Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the occasion of the presentation of her College of Commissioners and their programm. https://enlargement.ec.europa.eu/news/speech-president-elect-von-der-leyen-european-parliament-plenary-occasion-presentation-her-college-2019-11-27_en

¹⁹ The EU as a global actor. The Diplomatic Service of the European Union. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-global-actor_en

²⁰ Nye Joseph S. (2020). *Do Morals Matter?: Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump*. Oxford. 261 p.

підтримуємо думку, що для цього їй необхідно продовжити інтеграцію, зміцнити промисловий та технологічний потенціал, а також розвинути стратегічне мислення та військову спроможність²¹. Наразі немає жодних сумнівів щодо необхідності для ЄС посилення власного військового потенціалу. І ключовим є усвідомлення цього самим Союзом, що, зокрема, продемонстрували пріоритети Єврокомісії на 2024-2029 роки, представлення Єврокомісією плану для переозброєння ЄС і підтримки України на 800 млрд. євро навесні 2025 р. та нарешті Біла книга з оборони, опублікована того таки 2025 року.

На нашу думку, зважаючи на те, що за своєю сутністю Європейський Союз і надалі першочергово залишається інтеграційним об'єднанням фундаментом якого є цінності, давати оцінку силі ЄС з точки зору звичайної держави недоречно. За результатами дослідження щодо кризи онтологічної безпеки ЄС (тобто відчуття впевненості і незмінності власного «я») та самосприйняття Союзу, яке здійснили Гордон М. Фрідріхс і Дж. Соммер, його нормативний самообраз зберігається. А щодо ролі промотора норм, то ЄС навіть збільшує захист своїх цінностей, що проявляється в інновації ролі захисника норм²².

Той факт, що переосмислення європейцями оборонної політики та активізація цієї сфери відбулись після початку російсько-української війни в межах політики стримування спрямованої на забезпечення власної безпеки, а отже – збереження миру, демократії та свободи (які є серед основних норм за І. Маннерсом), підтверджує не гегемоністичну, а ідеаційну природу його інтересів щодо набуття «жорсткої сили». Водночас, повна відмова від сили робить нормативних акторів зовнішньої політики вразливими перед державами, що діють за «законами джунглів». Тому навіть ті, хто надає перевагу нормативним

²¹ Cohen-Tanugi L. (2021). Europe as an international normative power: state of play and perspectives. Groupe d'études géopolitiques. <https://geopolitique.eu/en/articles/europe-as-an-international-normative-power-state-of-play-and-perspectives/>

²² Friedrichs M. G., Sommer J. (2025). Ontological security crisis and role conception change: the impact of the Russian invasion of Ukraine on the European Union's role conceptions. *European Journal of International Relations*. Volume 31 (1). P. 126 –151. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13540661241304533>

інструментам, потребують певного потенціалу «жорсткої сили» для свого виживання та захисту.

В сучасних геополітичних умовах чітко простежується різниця між прагненнями ЄС та стратегією окремих авторитарних чи близьких до цього лідерів. Попри зростання егоїстичного підходу, який, наприклад, символізує політика Д. Трампа «Америка понад усе», ЄС продовжує опиратися на нормативні ідеали, поєднуючи цінності з необхідністю сили та пропонуючи альтернативу «гоббсівському реалізму».

Сейто, можливо, бажання, яке часто виникає в теоретиків – розглядати конфігурацію «цінностей проти інтересів» – є занадто категоричним і невиправданим, адже не можна ігнорувати той факт, що захист ліберально-демократичних цінностей є основою існуючої та потенційної військової і геополітичної сили ЄС. А, відтак, діючи на міжнародній арені як нормативний актор, Європейський Союз, навчаючись прагматичному підходу та освоюючи військову силу, за своєю першочерговою ідентичністю є, хоч і більш прагматичною і дещо переосмисленою, але «нормативною силою».

References:

1. Cohen-Tanugi L. (2021). Europe as an international normative power: state of play and perspectives. *Groupe d'études géopolitiques*. <https://geopolitique.eu/en/articles/europe-as-an-international-normative-power-state-of-play-and-perspectives/>
2. Duchêne F. (1973). The European community and the uncertainties of interdependence. Kohnstamm M., Hager W. (eds.), *A nation writ large? Foreign-policy problems before the European community*. London. Macmillan. 1973. P. 1-21. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-01826-0>
3. Friedrichs M.G., Sommer J. (2025). Ontological security crisis and role conception change: the impact of the Russian invasion of Ukraine on the European Union's role conceptions. *European Journal of International Relations*. Volume 31 (1). P. 126–151. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13540661241304533>
4. Hyde-Price A. (2026). 'Normative' power Europe: a realist critique. *Journal of European Public Policy*. Vol. 13. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501760500451634>
5. Johansson-Nogués E. (2007). The (Non-)Normative Power EU and the European Neighbourhood Policy: An Exceptional Policy for an Exceptional

Actor? https://www.researchgate.net/publication/23777158_The_Non-Normative_Power_EU_and_the_European_Neighbourhood_Policy_An_Exceptional_Policy_for_an_Exceptional_Actor

6. Joseph S. Nye. (2020). *Do Morals Matter?: Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump*. Oxford. 261 p.

7. Kagan R. (2003). *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. New York. https://open.lv/wp-content/uploads/2019/09/33518_121406.pdf

8. Kagan R. (2002). *Power and Weakness*. *Policy Review*. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2014/10/power-and-weakness.pdf>

9. Larsen H. (2002). The EU: A Global Military Actor. *Cooperation and Conflict*. *Journal of the Nordic International Studies Association*. 37(3). P. 283-302. <https://www.jstor.org/stable/45084058>

10. Manners I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40 (2). P. 235-258. <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/mannersnormativepower.pdf>

11. Manners I. (2001). The 'Difference Engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union. *Copenhagen Peace Research Institute (COPRI)*. https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/108768505/Ian_Manners_2001_The_Difference_Engine_Constructing_and_Representing_the_International_Identity_of_the_European_Union_COPRI_40.pdf

12. Romano Prodi, President of the European Commission. *2000-2005: Shaping the New Europe*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_00_41/SPEECH_00_41_EN.pdf

13. Rosecrance Richard N. (1998). The European Union: A New Type of International Actor. Jan Zielonka. *Paradoxes of European Foreign Policy*. <https://cadmus.eui.eu/entities/publication/a021d9c6-ea98-59ff-b37e-e52d3a05d4d2>

14. Schuman Declaration (May 1950). https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en

15. Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the occasion of the presentation of her College of Commissioners and their programm. https://enlargement.ec.europa.eu/news/speech-president-elect-von-der-leyen-european-parliament-plenary-occasion-presentation-her-college-2019-11-27_en

16. The EU as a global actor. The Diplomatic Service of the European Union. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-global-actor_en

17. The idea of power is new to Europe. https://www.eeas.europa.eu/eeas/idea-power-new-europe_en

18. Wæver O. (1998). Insecurity, security and asecurity in the West European non-war community. Emanuel Adler and Michael N. Barnett. *Security Communities*. Cambridge.

19. Wæver O. (2000). The EU as a security actor: Reflections from a pessimistic constructivist on postsovereign security orders. In M. Kelstrup, & M. Williams (Eds.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. P. 250-294. Routledge.

20. Walker N. (2001). The EU and WTO: Constitutionalism in a New Key. In de Búrca, G. and Scott, J. (eds).

21. Сидорук Т., Павлюк В. (2021). Обмеження «трансформаційної сили» ЄС у державах Східного партнерства. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Вип. 3 (11). С. 16-38. <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9501/1/Limitations.pdf>

Олександр Воронянський

НАТО VS ЄС: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РОЗЛОМ

Після Другої світової війни НАТО стає ключовим інструментом інституційного закріплення контролю США над політикою Європи, забезпечуючи колективну оборону держав-членів та водночас підтримуючи збройний ресурс для реалізації інтересів Вашингтона. Водночас Європейський Союз розвивав власну модель інтеграції, орієнтовану на економічне об'єднання найбільш розвинених промислових країн. Однак економічна стабільність ЄС значною мірою залежить від поставок дешевих енергоносіїв із Росії. Поєднання цих двох стратегічних векторів породило складний геополітичний розлом, у межах якого проявляються конфлікти інтересів, ресурсна залежність і конкуренція стратегічних моделей розвитку. Україна виступає стратегічним вузлом геополітичного протистояння, що одночасно підпорядковує себе стандартам НАТО та визначає транзитні можливості енергоресурсів для ЄС. Розуміння цих механізмів є ключовим для розробки ефективної національної стратегії безпеки та політики автономії.

Ключові слова: геополітика, НАТО, ЄС.

Oleksandr Voronianskyi

NATO VS EU: A GEOPOLITICAL RIFT

After World War II, NATO emerged as a key instrument for the institutional consolidation of U.S. control over European policy, providing collective defense for member states while simultaneously maintaining a military resource to advance Washington's interests. At the same time, the European Union developed its own model of integration, oriented toward the economic unification of the most developed industrial countries. However, the economic stability of the EU largely depends on the supply of inexpensive energy resources from Russia. The combination of these

two strategic vectors has created a complex geopolitical rift, within which conflicts of interest, resource dependency, and competition between strategic development models manifest. Ukraine serves as a strategic node in this geopolitical confrontation, simultaneously subordinating itself to NATO standards and determining the transit capacities of energy resources for the EU. Understanding these mechanisms is essential for developing an effective national security strategy and a policy of autonomy.

Keywords: geopolitics, NATO, European Union.

Після завершення Другої світової війни на європейському континенті постала складна архітектура безпеки, побудована на фундаменті американського домінування та необхідності контролю над політичними й економічними процесами у Європі. Центральним елементом цієї архітектури стала Організація Північноатлантичного договору (НАТО), створена у 1949 р. з метою «захисту свободи та безпеки членів шляхом політичних і військових засобів». Проте фактично блок НАТО став не лише системою колективної оборони, а й інструментом стратегічного контролю США над Західною Європою в період формування біполярного світу. Після 1945 року Сполучені Штати Америки взяли на себе функцію гаранта безпеки Західної Європи. Однак, створюючи спільні оборонні структури, Вашингтон забезпечував собі постійний доступ до політичних процесів континенту. Через Вищу раду НАТО, Комітет оборонного планування та мережу штабів (SHAPE) США отримали неформальний контроль над ключовими рішеннями європейських урядів у сфері безпеки.

У соціологічному сенсі цей механізм можна тлумачити як інституційну соціалізацію підлеглих еліт, коли держави-члени засвоюють не лише правила участі, а й «атлантичну логіку» – набір норм, що визначає, як саме слід мислити питання безпеки, загрози і лояльності¹.

Попри формальний принцип «рівності членів Альянсу», у реальності структура НАТО є асиметричною. США контролюють ключові елементи:

- стратегічні ядерні сили,

¹ Barnett, M., & Finnemore, M. (2004). Rules for the world. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501721323>

- систему командування та розвідки,
- основну частину військових бюджетів .

Таке домінування формує односторонню залежність європейських партнерів, що знижує їхню здатність до автономного стратегічного мислення. У політичному плані це означає, що НАТО перетворилося на механізм дисциплінування європейських держав, який обмежує їхні спроби створення власних оборонних структур. Саме тому США з недовірою ставляться до ініціатив ЄС щодо формування Спільної оборонної політики (CFSP) або Європейського оборонного фонду (EDF), вбачаючи у них загрозу для єдності Альянсу².

У стратегічних документах НАТО простежується системна перевага «трансатлантичної єдності» над європейською самостійністю. Згідно з NATO Strategic Concept 2022, головним завданням Альянсу є «збереження політичної солідарності між Північною Америкою і Європою як передумови стабільності»³. У цьому контексті «європейська оборона» розглядається не як альтернатива, а як підсистема ширшої атлантичної структури.

Окрім військово-технічної функції, НАТО виконує роль інституції соціального відтворення політичних норм. Через навчальні програми (NATO Defence College, NATO School Oberammergau), експертні ради та партнерські структури формується покоління політичних та військових лідерів, орієнтованих на атлантичні цінності. Цей процес соціалізації має когнітивний вимір – він визначає, як саме європейські еліти сприймають поняття безпеки, суверенітету та ворога. Таким чином, НАТО можна розглядати як систему колективної ідентичності, у якій європейські держави поступово інтеріоризують американський світогляд. У XXI столітті інституційна асиметрія доповнюється інформаційним контролем. США домінують у цифровій інфраструктурі НАТО – від комунікаційних протоколів до аналітичних

² Kilic, B., et al. (2024). Half-hearted or pragmatic? Explaining EU strategic autonomy and the European Defence Fund through institutional dynamics. Central European Journal of International and Security Studies. <https://cejiss.org/half-hearted-or-pragmatic-explaining-eu-strategic-autonomy-and-the-european-defence-fund-through-institutional-dynamics>

³ NATO. (2022). NATO strategic concept 2022. <https://www.nato.int/strategic-concept/>

центрів, що формують стратегічні наративи. Згідно з даними RAND Corporation, «більшість інформаційних і аналітичних каналів Альянсу контролюються американськими структурами безпеки»⁴.

Це створює ситуацію, у якій США фактично визначають, які події кваліфікуються як загрози, а які – як партнерство. Саме через інформаційні рамки НАТО здійснюється легітимація інтервенцій у Косово (1999), Афганістані (2001) чи Лівії (2011). Для європейських суспільств це означає поступове перенесення фокусу з «континентальної солідарності» на глобальну мобілізацію проти зовнішнього ворога, що цілком відповідає американській моделі безпеки.

Для Сполучених Штатів через механізми НАТО Європа залишалася зоною впливу, у межах якої забезпечувалося:

- контроль над військовою інфраструктурою континенту;
- доступ до політичного прийняття рішень через спільні ради й комітети;
- підтримка долара як глобальної резервної валюти через фінансово-економічні інструменти, що опосередковано впливали на країни-члени Альянсу.

У той час як для провідних держав Європейського Союзу – ФРН, Франції, Італії – стратегічним завданням стало зменшення залежності від США, зміцнення економічного суверенітету та поступове створення власного оборонного потенціалу. Це виражалось у концепції «європейської стратегічної автономії» – ідеї, згідно з якою ЄС повинен мати змогу діяти незалежно від Сполучених Штатів у питаннях безпеки та оборони. Європейський Союз (ЄС) у сучасному світовому порядку постає не лише як економічне об'єднання, але і як цивілізаційний проєкт, що поступово формує власну модель глобальної суб'єктності. Його еволюція демонструє рух від економічного прагматизму до політичного самоствердження, у якому інтеграція стає не інструментом відновлення післявоєнної Європи, а засобом утвердження її автономії від американського впливу.

Уведення в обіг євро стало ще одним кроком до формування альтернативи доларовій системі. У макроекономічному сенсі

⁴ RAND Corporation. (2022). RAND research report RRA1586-1. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1586-1.html

введення спільної валюти зменшило вразливість Європи до коливань американського ринку і посилило внутрішню фінансову інтеграцію. За даними Європейського центрального банку, частка євро у світових валютних резервах у 2023 р. становила понад 20%, тоді як долар утримував близько 58%⁵. Після кризи 2008 року та особливо після Брекзиту у 2016 році в політичному дискурсі ЄС все частіше фігурує поняття «стратегічної автономії» (strategic autonomy). Воно означає здатність Європейського Союзу діяти незалежно у питаннях оборони, енергетики, технологічного розвитку і зовнішньої політики.

У цей самий період у Європейському Союзі розвивається концепція «спільної зовнішньої та безпекової політики» (CFSP), започаткована Маастрихтським договором (1992 р.) та поглиблена Лісабонським договором (2009 р.). Згідно з аналітичною запискою Європейського інституту досліджень безпеки, «ЄС поступово формує власну оборонну ідентичність, що не завжди збігається з цілями НАТО»⁶. Ця ідентичність спирається на ідею «стратегічної автономії», під якою розуміють здатність Європи діяти незалежно в питаннях оборони, технологічного розвитку та енергетичної політики. При цьому енергетичний вимір відіграє ключову роль: стабільне постачання російських енергоносіїв через територію України забезпечувало економічну стійкість ЄС, тоді як США традиційно виступали проти надмірної залежності Європи від Москви. Згідно з аналітичними доповідями Європейської комісії, енергетична взаємозалежність між ЄС та Росією до 2022 року сягала понад 40% у структурі газових поставок⁷. Ця обставина стала не лише економічним фактором, але й геополітичним інструментом, який впливав на позицію провідних європейських держав – насамперед Німеччини та Італії – щодо необхідності діалогу з Московією.

⁵ European Central Bank. (2024). International role of the euro. <https://www.ecb.europa.eu/pub/ire/html/index.en.html>

⁶ Fiott, D. (2018). Strategic autonomy: Towards European sovereignty in defence. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/strategic-autonomy-towards-european-sovereignty-defence>

⁷ European Commission. (2021). Eurasian gas transit. https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eurasian-gas-transit_en

Така логіка безпосередньо суперечила американській стратегії «енергетичної незалежності Європи від Росії», яку США активно просуvalи з початку 2000-х, зокрема через ініціативи постачання зрідженого газу (LNG) та блокування проєктів «Північний потік – 2». Том у енергетичний чинник став полем зіткнення двох моделей глобалізації: американської, орієнтованої на геополітичний контроль і фінансову залежність, та європейської – побудованої на взаємозалежності та кооперації. У результаті ще з кінця ХХ ст. формується подвійна логіка євроатлантичного простору. З одного боку – НАТО, що гарантує військову безпеку під керівництвом США; з іншого – ЄС, який розбудовує економічну і політичну автономію, що створює постійну напругу в євроатлантичних відносинах. У соціально-психологічному сенсі ця напруга проявляється і у способах формування політичної ідентичності. НАТО діє через механізми «колективної безпекової солідарності», формуючи у членів відчуття зовнішньої загрози й необхідності єдності під американським керівництвом. ЄС натомість культивує «ідентичність через добробут» – тобто через спільну економічну інтеграцію, розподіл ресурсів і політику соціальної згуртованості.

Після 2000 року ці моделі дедалі більше розходяться: США активізують військово-політичні структури НАТО (зокрема, у контексті операцій у Косово, Афганістані, Іраку), тоді як ЄС зосереджується на внутрішній економічній стабільності та енергетичній безпеці. Водночас розширення НАТО на схід створює нову геополітичну межу, яка проходить через Україну, Польщу, країни Балтії, тобто ті держави, що стали «периферійним поясом» між атлантичним і континентальним центрами.

Таким чином, історичний розвиток післявоєнної архітектури Заходу демонструє не єдність, а структурну дихотомію між НАТО та ЄС. Перша організація залишається військово-політичним механізмом з американським ядром, друга – економічно-політичним союзом, який прагне емансипації. У цій напрузі криються витоки сучасного геополітичного розлому, що визначає динаміку міжнародних відносин ХХІ століття.

Сформована в епоху індустріального суспільства модель євроатлантичного простору впродовж другої половини ХХ століття еволюціонувала від територіально-воєнної структури

до складної системи фінансово-політичного впливу. Якщо у 1950–1970-х роках основою трансатлантичного партнерства була безпекова інтеграція під проводом США, то в добу постіндустріалізму відбувся розкол цього простору на два стратегічні полюси – Європейський Союз та англосаксонський блок у рамках НАТО.

Перший із них – ЄС із центрами сили у ФРН, Франції та Італії – поступово перетворився на самостійний геоекономічний суб'єкт, що прагне зберегти контроль над власними фінансово-промисловими групами, зокрема у сфері машинобудування, енергетики та ВПК. Його розвиток можна тлумачити як реакцію на військово-політичну та економічну гегемонію США в Європі, що стала очевидною після 1991 року, коли НАТО фактично перетворилося на глобальний інструмент управління кризами.

Другий полюс – англосаксонський блок, який включає США, Велику Британію та держави Північної Європи. Цей блок одним із перших здійснив перехід від прямого володіння територіями до контролю над фінансовими потоками, інформаційними каналами та енергетичними маршрутами. У сучасній версії він забезпечує не лише воєнно-політичну координацію, а й систему фінансового клірингу, що підтримує домінування долара як глобальної резервної валюти.

Індустріальні лідери Європи – насамперед Німеччина та Франція – намагалися збудувати власну архітектуру безпеки, що спиралася б на економічну потугу континенту, а не на американські військові гарантії. Так виникла ідея стратегічної автономії ЄС, закріплена у Strategic Compass 2022⁸.

Поступово ЄС почав розвиватися як антипод НАТОвської структури, орієнтованої на політичний примат США. Проте реалізація цієї концепції натрапила на інституційні межі американського контролю. Вашингтон, зберігаючи домінування у НАТО, фактично блокує можливості ЄС створити незалежне командування збройних сил або повноцінну систему оборонного фінансування. У ХХІ столітті відбувся другий етап дивергенції у межах англосаксонського блоку: США зосередилися на глобальному

⁸ European External Action Service (EEAS). (2022). Strategic compass 2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-2022_en

управлінні через НАТО, тоді як Велика Британія – після виходу з ЄС – намагається реалізувати власний геополітичний проєкт Межимор'я, орієнтований на створення східноєвропейського коридору під британським впливом. Його політичним ядром виступає Польща, а економічним – мережа транснаціональних банків і фондів. Британська стратегія в Європі має фінансово-гегемоністський характер. Її мета – не лише послабити позиції долара як єдиної світової валюти, а й обмежити збагачення континентальних фінансово-промислових груп ЄС, які впродовж десятиліть отримували надприбутки завдяки дешевим російським енергоносіям. Тому, на відміну від США, які прагнуть контролювати глобальні логістичні ланцюги, Британія зосереджена на переналаштуванні регіональних фінансових потоків, особливо в Східній Європі.

Країни-лідери ЄС, попри політичні заяви про «енергетичну незалежність», тривалий час спиралися на інтенсивне економічне співробітництво з Російською Федерацією. Ця залежність мала прагматичний характер: російські енергоносії забезпечували низькі витрати виробництва та високу конкурентоспроможність європейських економік. Проте стратегічною умовою цього партнерства залишалася роль України як надійного транзитера, залежного від континентальних фінансових груп і позбавленого повної політичної автономії.

Для США, які розглядають ЄС як потенційного конкурента, Україна – це геополітичний клапан контролю, що дозволяє впливати на європейські енергопотоки без необхідності приймати Київ до НАТО та нести соціально-оборонні витрати. Таким чином, роль України у трансатлантичній системі подвійна: вона є «фронтиром» у безпековій логіці НАТО і водночас «енергетичним коридором» у логіці ЄС.

Таким чином, Україна стає ілюстрацією постмодерного парадоксу суверенітету – держави, що формально є незалежною, але реально діє в межах зовнішньо заданих мереж влади. У цій системі соціалізація набуває нової форми: не як входження до національної культури, а як адаптація до множинних ідентичностей, де політична лояльність розподілена між різними центрами сили.

Збереження державної суб'єктності в таких умовах можливе лише через переорієнтацію на стратегію внутрішньої модернізації, тобто розвиток власних інститутів, спроможних опосередковувати зовнішній вплив, а не лише відтворювати його. Це передбачає не військову мобілізацію, а соціальну реконсолідацію – повернення до суспільної солідарності як бази національної ідентичності, що є протизагою атомізованих постмодерній політиці інтересів.

References:

1. Barnett, M., & Finnemore, M. (2004). *Rules for the world*. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501721323>
2. Chatham House. (2022). *US, Europe and the transatlantic economy*. <https://www.chathamhouse.org/2022/10/us-europe-and-transatlantic-economy>
3. European Central Bank. (2024). *International role of the euro*. <https://www.ecb.europa.eu/pub/ire/html/index.en.html>
4. European Commission. (2021). *Eurasian gas transit*. https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eurasian-gas-transit_en
5. European External Action Service (EEAS). (2022). *Strategic compass 2022*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-2022_en
6. Fiott, D. (2018). *Strategic autonomy: Towards European sovereignty in defence*. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/strategic-autonomy-towards-european-sovereignty-defence>
7. Kilic, B., et al. (2024). Half-hearted or pragmatic? *Explaining EU strategic autonomy and the European Defence Fund through institutional dynamics*. Central European Journal of International and Security Studies. <https://cejiss.org/half-hearted-or-pragmatic-explaining-eu-strategic-autonomy-and-the-european-defence-fund-through-institutional-dynamics>
8. NATO. (2022). *NATO strategic concept 2022*. <https://www.nato.int/strategic-concept/>
9. RAND Corporation. (2022). *RAND research report RRA1586-1*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1586-1.html

Володимир Мельничук

РОЛЬ ЄС У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТУ В ПІВДЕННОКИТАЙСЬКОМУ МОРІ

Стаття аналізує роль Європейського Союзу у врегулюванні конфлікту між АСЕАН і Китаєм у Південно-Китайському морі. Розглянуто індо-тихоокеанську стратегію ЄС, співпрацю з АСЕАН, обмеження безпекового потенціалу Союзу та вплив китайської експансії на європейські інтереси й регіональну стабільність.

Ключові слова: Європейський Союз, АСЕАН, Китай, Південно-Китайське море, індо-тихоокеанська стратегія.

Volodymyr Melnychuk

THE ROLE OF THE EU IN RESOLVING THE CONFLICT IN THE SOUTH CHINA SEA

The article examines the European Union's role in resolving the ASEAN-China conflict in the South China Sea. It explores the EU's Indo-Pacific strategy, cooperation with ASEAN, limitations of the EU's security potential, and the impact of China's expansion on European interests and regional stability.

Keywords: European Union, ASEAN, China, South China Sea, Indo-Pacific strategy.

Питання безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні набули особливого значення у зв'язку з посиленням китайської експансії та геостратегічного суперництва між КНР і США. У цих умовах Європейський Союз намагається сформувати власну індо-тихоокеанську стратегію, спрямовану на диверсифікацію партнерств і зміцнення співпраці з АСЕАН. Актуальність теми зумовлена прагненням ЄС забезпечити стабільність

у Південно-Китайському морі – регіоні, через який проходить близько 40 % його зовнішньоторговельного обороту. Метою дослідження є визначення ролі ЄС у врегулюванні конфлікту між АСЕАН і Китаєм та оцінка ефективності його політики безпеки в цьому контексті.

Публікація у вересні 2021 року Стратегії Європейського Союзу щодо співробітництва в Індо-Тихоокеанському регіоні стала свідченням формування нового підходу ЄС до цього стратегічно важливого простору та до взаємодії з Асоціацією держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). У документі враховано як посилення китайського впливу, так і ескалацію геостратегічного суперництва між КНР і США¹. Головним мотивом ЄС стало прагнення знизити залежність від Китаю, диверсифікувати зовнішньополітичні зв'язки та посилити власну присутність у регіоні, який Пекін традиційно вважає сферою своїх виняткових інтересів. У 2019 році ЄС уперше кваліфікував Китай водночас як партнера, конкурента та системного суперника. Хоча така триєдина характеристика залишається чинною, на сучасному етапі домінує саме системне суперництво².

Для практичної реалізації своєї стратегії ЄС прагне оновити та розширити мережу партнерств, надаючи особливого значення співпраці з АСЕАН. Тривалий політичний діалог із цією організацією розглядається як ключовий елемент стратегічної присутності Союзу. Обидві сторони намагаються уникати прямого протистояння з Китаєм, водночас зберігаючи баланс у відносинах і стримуючи надмірну наполегливість Пекіна, коли це необхідно.

Індотихоокеанська стратегія ЄС загалом корелює з баченням АСЕАН щодо вільного й відкритого регіону, проте її сприйняття у країнах Південно-Східної Азії неоднозначне. Попри підвищення рівня взаємин до стратегічного партнерства, ЄС і надалі не розглядається як традиційний безпековий актор, оскільки

¹ Al Jazeera. (2022, August 16). German fighter jets on marathon 24-hour flight to Singapore. <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/16/german-fighter-jets-on-marathon-24-hour-flight-to-singapore>

² European Commission. (2019, March 12). EU-China – A strategic outlook. <https://commission.europa.eu/system/files/2019-03/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

його військові можливості залишаються обмеженими. Відтак, Союз не може повною мірою задовольнити безпекові потреби регіону.

Важливо, що ЄС синхронізує індо-тихоокеанську стратегію з ініціативою «Глобального шлюзу» (ІГШ)³. Індо-Тихоокеанський регіон є лише частиною її глобального охоплення та розраховує на частку з понад 300 млрд євро, які ЄС і держави-члени планують мобілізувати у 2021–2027 рр.⁴. Хоча механізми реалізації ІГШ ще перебувають у розробленні, ця ініціатива є важливим, хоч і не повністю достатнім інструментом матеріального забезпечення стратегії, поступаючись за масштабом китайській ОПОШ.

АСЕАН, своєю чергою, у 2019 році представила «Погляд на Індо-Тихоокеанський регіон» – документ, що пропонує інклюзивний підхід до співпраці та розвитку. Спершу АСЕАН з обережністю сприймала саму концепцію Індо-Тихоокеанського регіону, вбачаючи в ній інструмент стримування Китаю, проте активне просування цієї ідеї Японією та США зумовило необхідність сформулювати власне бачення, аби зберегти центральну роль асоціації.

Дані опитувань «The State of Southeast Asia», що з 2019 року здійснює інститут ISEAS-Yusof Ishak, свідчать: попри високу довіру до ЄС як до захисника принципів верховенства права та партнера у питаннях глобальної стабільності, більшість представників еліт Південно-Східної Азії не розглядають його як актора з реальною стратегічною чи політичною вагою у регіоні. Так, за результатами дослідження кінця 2022 року (оприлюдненого у лютому 2023-го), 51 % респондентів вважали, що ЄС діятиме «правильно» задля миру та безпеки, проте лише 4,9 % приписували йому вагомий політичний чи стратегічний вплив.⁵

³ European Commission. (2019, March 12). EU-China – A strategic outlook. <https://commission.europa.eu/system/files/2019-03/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

⁴ European Commission. (n.d.). Global Gateway. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en

⁵ ISEAS-Yusof Ishak Institute. (2023, February 9). The state of Southeast Asia 2023: Survey report. <https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2025/07/>

У регіоні також поширене переконання, що ЄС бракує політичної волі та інструментів глобального лідерства, а увагу Союзу значною мірою поглинають внутрішні проблеми. Війна Росії проти України посилила цю оцінку: ЄС, прагнучи зміцнити трансатлантичну єдність і підтримати Київ «стільки, скільки буде потрібно», тимчасово відсунув на другий план ідею стратегічної автономії.

Серед держав АСЕАН наростає скепсис щодо довгострокової залученості ЄС в індо-тихоокеанських процесах, особливо на тлі тривалої війни в Україні та загострення безпекової ситуації в Європі. Симптоматично, що ініціатива ЄС домогтися від АСЕАН підтримки засудження російського вторгнення викликала стриману реакцію – зокрема під час ювілейного саміту ЄС-АСЕАН у Брюсселі у грудні 2022 року⁶. Хоча ЄС наполягає, що війна не змінила фундаментальних засад його індо-тихоокеанської політики, очевидно, що поновлення загрози з боку Росії змусило Союз перерозподілити ресурси та переорієнтувати політичну увагу.

Одночасно посилення стратегічного суперництва між США та КНР зміцнило переконання Брюсселя у необхідності власної індо-тихоокеанської присутності. Відмова Пекіна засудити російську агресію, а також західне тлумачення війни як спроби ревізії міжнародного порядку, в межах якого ЄС розвивався після Другої світової війни, стали додатковим стимулом до активізації ЄС у регіоні.

За даними дослідження Інституту ISEAS-Yusof Ishak, рівень довіри населення Південно-Східної Азії до Європейського Союзу базується переважно на матеріальних чинниках – економічних, інституційних і військових можливостях Союзу, а не на культурно-цивілізаційній близькості чи спільності цінностей⁷. Така оцінка свідчить про наявність політичних відмінностей, що може обмежувати перспективи партнерства, якщо ЄС і надалі

The-State-of-SEA-2023-Final-Digital-V4-09-Feb-2023.pdf

⁶ Bomassi, L. (2022, December 13). A missed opportunity on the EU-ASEAN Summit. Strategic Europe, Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88628>

⁷ ISEAS-Yusof Ishak Institute. (2023, February 9). The state of Southeast Asia 2023: Survey report. <https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2025/07/The-State-of-SEA-2023-Final-Digital-V4-09-Feb-2023.pdf>

наполягатиме на ціннісно-орієнтованому підході у зовнішній політиці та співпраці лише з «однодумцями».

Із моменту оголошення президентом США Бараком Обамою у 2011 році політики «повороту до Азії» ЄС також намагався посилити свою безпекову взаємодію з регіоном. Приєднання Союзу у 2012 році до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії стало необхідною умовою для подальшого залучення до Східноазійського саміту (САС). Водночас, варто розуміти, що для держав АСЕАН, які діють у межах реалістичної, державноцентричної парадигми, стратегічна роль держави сприймається більш природно, ніж роль наднаціональних утворень на кшталт ЄС.

У вересні 2020 року Німеччина представила власні керівні засади щодо Індो-Тихоокеанського регіону, де серед ключових цілей визначено посилення міжнародного співробітництва, зокрема з АСЕАН⁸. Невдовзі, у листопаді 2020 року, аналогічну стратегію ухвалили Нідерланди, ставши третьою державою-членом ЄС, що задекларувала бачення своєї ролі в Індо-Тихоокеанському просторі. У нідерландському документі чітко простежувався загальноєвропейський вимір, що дало підстави аналітикам розглядати його як концептуальну основу для подальшого формування індо-тихоокеанської стратегії ЄС⁹.

Посилюючи свою залученість, Німеччина у серпні 2021 року направила до регіону фрегат Bayern для участі у спільних навчаннях із ВМС Австралії, Японії та Сінгапуру. Згодом Берлін відправив до Сінгапуру ескадрилью з шести винищувачів, демонструючи спроможність швидкого розгортання військових сил у регіоні¹⁰.

⁸ The Federal Government of Germany. (2020, September). Policy guidelines for the Indo-Pacific region. <https://china.diplo.de/blob/2381212/5038169e5f7c5eee4136c32ca183f75e/200904-indopazifik-data.pdf>

⁹ Okano-Heijmans, M. (2021, July 10). Towards meaningful action: The Netherlands and the EU turn to the Indo-Pacific. Institute of South Asian Studies. <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/towards-meaningful-action-the-netherlands-and-the-eu-turn-to-the-indo-pacific/>

¹⁰ Al Jazeera. (2022, August 16). German fighter jets on marathon 24-hour flight to Singapore. <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/16/german-fighter-jets-on-marathon-24-hour-flight-to-singapore>

Попри позитивну реакцію з боку окремих держав Індотихоокеанського регіону, така активність держав-членів водночас зміцнює уявлення про те, що саме вони, а не ЄС загалом, є реальними стратегічними суб'єктами. Це, своєю чергою, стимулює країни АСЕАН до пріоритетної взаємодії з окремими європейськими державами замість інституційного діалогу з ЄС.

Позиції Європейського Союзу в Індотихоокеанському регіоні визначаються двома взаємопов'язаними аспектами – сприйняттям і довірою. Для більшості країн АСЕАН ЄС залишається насамперед економічним і нормативним актором, тоді як його безпекова політика сприймається як тісно пов'язана зі США, що обмежує перспективи поглиблення співпраці у сфері безпеки.

Одним із ключових джерел напруженості у відносинах між ЄС та КНР у межах Індотихоокеанського регіону є експансія Пекіна в Південно-Китайському морі, спрямована на посилення контролю над стратегічними торговельними маршрутами, що поєднують Тихий і Індійський океани через Малакську протоку. Центральними об'єктами територіальних суперечок у цьому регіоні є архіпелаг Спратлі та Парсельські острови, на які претендують Філіппіни, КНР, Республіка Китай (Тайвань), Бруней, Малайзія та В'єтнам. Найактивніше діє саме Китай, здійснюючи патрулювання військовими та цивільними суднами, зведення штучних островів і військових баз, що призводить до періодичного загострення конфліктів між прибережними державами та підриває стабільність одного з найважливіших світових торговельних коридорів¹¹.

Систематичні порушення норм міжнародного, передусім морського, права з боку Китайської Народної Республіки викликають стурбованість міжнародної спільноти. У 2016 році Філіппіни подали позов до Постійної палати третейського суду в Гаазі з вимогою визнати дії КНР у Південно-Китайському

¹¹ Roy, M. A. S. (2021). The strategic impact of China's artificial islands in the South China Sea and their influence on US and China relations (Publication No. 391) [Master's thesis, University of Southern Maine]. Digital Commons @ USM. <https://digitalcommons.usm.maine.edu/etd/391>; Bilotskyi, S. (2023). Territorial relations in the South China Sea in the international legal doctrine of the People's Republic of China. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 129, 39–50. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)04](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)04)

морі такими, що суперечать Конвенції ООН з морського права. Арбітраж ухвалив рішення на користь офіційної Маніли¹². Проте Пекін відмовився визнавати вердикт, наполягаючи, що територіальні суперечки мають розв'язуватися виключно шляхом двосторонніх переговорів без зовнішнього втручання¹³.

Хоча Європейський Союз не був безпосереднім учасником врегулювання цього конфлікту, він справив суттєвий вплив на формування європейського підходу до Китаю в межах оновленої глобальної стратегії ЄС, а також на окреслення зовнішньополітичних ризиків. Починаючи з 2021 року, низка європейських держав направляла військово-морські кораблі до Індо-Тихоокеанського регіону з метою демонстрації присутності та підтримки принципу свободи судноплавства. Водночас такі дії несуть ризик потенційного втягнення держав-членів ЄС у пряму конфронтацію¹⁴. Подібні місії можна розглядати як першу практичну реалізацію положень ухваленої у 2021 році Індо-Тихоокеанської стратегії ЄС, одним із пріоритетів якої є підтримка миру, безпеки та стабільності в регіоні.

Значення цього питання для Європейського Союзу визначається масштабом економічної залежності від регіону: близько 40% зовнішньоторговельного обороту ЄС здійснюється через Південно-Китайське море. Тому встановлення КНР домінуючого контролю над морськими шляхами потенційно надає Пекіну суттєві інструменти впливу на ЄС і, ширше, на держави колективного Заходу¹⁵. Проте ухвалення індо-тихоокеанської

¹² Press Release of the Permanent Court of Arbitration. (2016, July 12). The South China Sea arbitration. <https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/07/PH-CN-20160712-Press-Release-No-11-English.pdf>

¹³ Beijing rejects tribunal's ruling in South China Sea case. (2016, July 12). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/12/philippines-wins-south-china-sea-case-against-china>

¹⁴ Kranenburg, V., & Bontenbal, N. (2023). Rising South China Sea tensions and concerns for Europe. Clingendael Spectator. <https://spectator.clingendael.org/en/publication/rising-south-china-sea-tensions-and-concerns-europe>

¹⁵ Kranenburg, V., & Bontenbal, N. (2023). Rising South China Sea tensions and concerns for Europe. Clingendael Spectator. <https://spectator.clingendael.org/en/publication/rising-south-china-sea-tensions-and-concerns-europe>; European Commission. (2024, October 29). EU imposes duties on unfairly subsidised electric vehicles from China while discussions on price undertakings continue [Press

стратегії викликало жорстку реакцію китайської сторони. Представники КНР наголосили, що будь-які ініціативи, які стосуються регіону, мають «поважати особливості розвитку» місцевих держав, і що Пекін уважно стежитиме за подальшими діями ЄС незалежно від їхнього характеру – кооперативного чи конфронтаційного¹⁶.

Окремий вимір становить співпраця ЄС з АСЕАН. В умовах загострення глобальної геополітичної конкуренції Брюссель прагне розширити мережу партнерств, зокрема на тлі того, що суперництво між США та Китаєм частково відволікає Вашингтон від європейських питань. Крім того, схожість інституційних принципів функціонування ЄС і АСЕАН створює сприятливе підґрунтя для координації зусиль у забезпеченні багатосторонньої стабільності та протидії тиску великих держав¹⁷.

Дії КНР щодо Філіппін залишаються важливим дестабілізуючим чинником у регіоні. У 2023–2024 роках китайські військові та цивільні судна неодноразово блокували постачання на філіппінський форпост на Другій міліні Томаса, здійснюючи небезпечні маневри та обстріли водометами. Такі гібридні дії свідчать про прагнення Пекіна посилити контроль без відкритої ескалації, уникаючи застосування летальної сили через ризик відповіді США. Водночас Вашингтон, попри підтвердження чинності Договору про взаємну оборону з Філіппінами, утримувався від практичних кроків, що лише зміцнило впевненість КНР у безкарності¹⁸.

Європейський Союз у своїй офіційній реакції на ці інциденти обмежувався короткими заявами та закликами до дотримання

release]. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_5589

¹⁶ China calls on EU to respect Asia-Pacific countries' development models. (2021). Xinhua. http://www.news.cn/english/2021-09/17/c_1310194348.htm

¹⁷ Mishra, R., & Kurup, N. (2023). What is at stake for the EU in the South China Sea. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2023/09/what-is-at-stake-for-the-eu-in-the-south-china-sea/>

¹⁸ U.S. Department of State. (2023). U.S. support for the Philippines in the South China Sea. <https://www.state.gov/u-s-support-for-the-philippines-in-the-south-china-sea-7/>; Cheng, D. (2023). Rising tensions between China and the Philippines in the South China Sea. *United States Institute of Peace*. <https://www.usip.org/publications/2023/12/rising-tensions-between-china-and-philippines-south-china-sea>

свободи судноплавства. Проте після зіткнення 23 березня 2024 року Європейська служба зовнішніх дій оприлюднила розширену заяву, у якій було згадано рішення Гаазького трибуналу 2016 року¹⁹. У відповідь постійний представник КНР при ЄС Фу Конг заявив, що відповідні території «є і завжди були частиною Китаю», звинуватив Філіппіни в агресії та охарактеризував рішення трибуналу як «політичний фарс», наголосивши, що ЄС не є стороною конфлікту²⁰. Подібна позиція свідчить про фактичне невизнання Пекіном норм міжнародного права та його прагнення обмежити будь-яке залучення ЄС до врегулювання регіональних суперечок, що створює ризики подальшого поглиблення напруженості у двосторонніх відносинах.

Для українського суспільства подібна ситуація є показовою. Приклад АСЕАН демонструє, що дипломатичні зусилля, апеляції до міжнародного права та широка підтримка міжнародної спільноти не завжди здатні ефективно протистояти діям великих держав, коли відсутній елемент реального стримування. Водночас європейська практика залучення громадянського суспільства до процесів стратегічного планування безпеки може стати для України дієвим механізмом адаптації зовнішньополітичних рішень до реалій асиметричних конфліктів.

Основними проблемами ЄС у цьому контексті є необхідність підтримки власного іміджу як осередку демократії. Використання «жорсткої сили» як інструменту здійснення зовнішньої політики для такої ліберальної позиції є надлишковим кроком, оскільки він суперечить ідеї використання військової потуги виключно для захисту власної території. Не останню роль в цьому відіграє позиціонування ЄС у внутрішніх національних суспільствах як певного «регулятора мирного часу», що підтверджується опитуваннями в країнах АСЕАН, однак ускладнює

¹⁹ Statement by the Spokesperson on provocative actions in the South China Sea: Philippines. (2024). European External Action Service (EEAS). https://www.eeas.europa.eu/eeas/philippines-statement-spokesperson-provocative-actions-south-china-sea-0_en

²⁰ Spokesperson of the Chinese Mission to the EU. (2024). Statement on the EEAS spokesperson's remarks on the South China Sea. Mission of the People's Republic of China to the European Union. https://eu.china-mission.gov.cn/eng/fyrjh/202403/t20240326_11271244.htm

формування безпекової синергії між ЄС та державами-членами АСЕАН за умов їх гібридного протистояння з КНР. Подібну тенденцію можна спостерігати і в українському суспільстві після слабкої реакції на багаточисельні порушення повітряного та морського простору ЄС військовими одиницями РФ.

Незважаючи на те, що дії США на міжнародній арені виглядають досить жорстко і непослідовно в питанні захисту власних інтересів та базових західних цінностей загалом, вони сприймаються більш ефективно зважаючи на зростаючу напруженість на міжнародній арені після входу міжнародної системи у глибоку кризу. За цих умов апелювання до міжнародного права та дипломатичного діалогу показують свою неспроможність у вирішенні відкритих конфліктів. Для України це є прикладом, оскільки показує необхідність пошуку консолідації громадянського суспільства не лише навколо демократичних цінностей, але й необхідності бути готовими до радикалізації зовнішньої політики своєї держави задля стабілізації її становища в умовах формування нового світового порядку. У свою чергу досягнення цієї мети може стати основою для формування зразка нового демократичного суспільства готового до реагування на виклики, які формувались за три десятиліття відносно мирного розвитку міжнародної системи після закінчення Холодної війни.

References:

1. Al Jazeera. (2022, August 16). *German fighter jets on marathon 24-hour flight to Singapore*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/16/german-fighter-jets-on-marathon-24-hour-flight-to-singapore>
2. Beijing rejects tribunal's ruling in South China Sea case. (2016, July 12). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/12/philippines-wins-south-china-sea-case-against-china>
3. Bilotskyi, S. (2023). Territorial relations in the South China Sea in the international legal doctrine of the People's Republic of China. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 129, 39–50. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)04](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)04)
4. Bomassi, L. (2022, December 13). *A missed opportunity on the EU-ASEAN Summit*. Strategic Europe, Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88628>
5. Cheng, D. (2023). *Rising tensions between China and the Philippines in the South China Sea*. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/>

publications/2023/12/rising-tensions-between-china-and-philippines-south-china-sea

6. China calls on EU to respect Asia-Pacific countries' development models. (2021). *Xinhua*. http://www.news.cn/english/2021-09/17/c_1310194348.htm

7. European Commission. (2019, March 12). *EU-China – A strategic outlook*. <https://commission.europa.eu/system/files/2019-03/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

8. European Commission. (2021, December 1). *Joint communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank: The Global Gateway*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021JC0030>

9. European Commission. (2024, October 29). *EU imposes duties on unfairly subsidised electric vehicles from China while discussions on price undertakings continue [Press release]*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_5589

10. European Commission. (n.d.). *Global Gateway*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en

11. The Federal Government of Germany. (2020, September). *Policy guidelines for the Indo-Pacific region*. <https://china.diplo.de/blob/2381212/5038169e5f7c5eee4136c32ca183f75e/200904-indopazifik-data.pdf>

12. ISEAS-Yusof Ishak Institute. (2023, February 9). *The state of Southeast Asia 2023: Survey report*. <https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2025/07/The-State-of-SEA-2023-Final-Digital-V4-09-Feb-2023.pdf>

13. Kranenburg, V., & Bontenbal, N. (2023). *Rising South China Sea tensions and concerns for Europe*. *Clingendael Spectator*. <https://spectator.clingendael.org/en/publication/rising-south-china-sea-tensions-and-concerns-europe>

14. Mishra, R., & Kurup, N. (2023). *What is at stake for the EU in the South China Sea*. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2023/09/what-is-at-stake-for-the-eu-in-the-south-china-sea/>

15. Okano-Heijmans, M. (2021, July 10). *Towards meaningful action: The Netherlands and the EU turn to the Indo-Pacific*. Institute of South Asian Studies. <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/towards-meaningful-action-the-netherlands-and-the-eu-turn-to-the-indo-pacific/>

16. Press Release of the Permanent Court of Arbitration. (2016, July 12). *The South China Sea arbitration*. <https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/07/PH-CN-20160712-Press-Release-No-11-English.pdf>

17. Roy, M. A. S. (2021). *The strategic impact of China's artificial islands in the South China Sea and their influence on US and China relations (Publication No. 391) [Master's thesis, University of Southern Maine]*. Digital Commons @ USM. <https://digitalcommons.usm.maine.edu/etd/391>

18. Spokesperson of the Chinese Mission to the EU. (2024). *Statement on the EEAS spokesperson's remarks on the South China Sea*. Mission of the People's Republic of China to the European Union. https://eu.china-mission.gov.cn/eng/fyrjh/202403/t20240326_11271244.htm

19. Statement by the Spokesperson on provocative actions in the South China Sea: Philippines. (2024). *European External Action Service (EEAS)*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/philippines-statement-spokesperson-provocative-actions-south-china-sea-0_en

20. U.S. Department of State. (2023). *U.S. support for the Philippines in the South China Sea*. <https://www.state.gov/u-s-support-for-the-philippines-in-the-south-china-sea-7/>

Михайло Дубель

ДОСВІД ДЕРЖАВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У ПОБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Метою дослідження є аналіз досвіду держав Вишеградської групи у побудові громадянського суспільства з метою визначення тих аспектів, що могли б допомогти розвитку громадянського суспільства в Україні. На основі проведеного аналізу досвіду Вишеградської груп у контексті розвитку громадянського суспільства можна стверджувати, що будь-якій з кейсів не може повністю застосований для України. Досвід Словаччини та Чехії може бути корисним у контексті розробки аналогів дорадчих органів, що допомагали б у співпраці між громадянським суспільством, урядом держави та приватним сектором.

Ключові слова: громадянське суспільство, Вишеградська група, закордонний досвід, організації громадянського суспільства, громадянська активність.

Mykhailo Dubel

EXPERIENCE OF THE VISEGRAD GROUP STATES IN BUILDING CIVIL SOCIETY

The purpose of the study is to analyze the experience of the Visegrad Group countries in building civil society in order to identify those aspects that could help the development of civil society in Ukraine. Based on the analysis of the Visegrad Group experience in the context of civil society development, it can be argued that none of the cases can be fully applied to Ukraine. The experiences of Slovakia and the Czech Republic can be useful in the context of developing analogues of advisory bodies that would facilitate cooperation between civil society, the state government, and the private sector.

Keywords: civil society, Visegrad Group, foreign experience, civil society organizations, civic activism.

Громадянське суспільство є однією з важливіших умов існування демократичної держав. Україна понад тридцять років має незалежність, проте не можна впевнено стверджувати, що увесь цей період наша держава рухалася в напрямку демократичного транзиту. З 2014 року українське суспільство поступово, шляхом подолання складних перешкод, переходить до цінностей демократичного світу. Звісно, Україна не єдина держава, що проходить цей шлях – від участі у соціалістичному таборі та автократизму до євроінтеграції та демократії. З найбільш відомих держав, що вже досягли суттєвих успіхів у подібному транзиті можна назвати Вишеградську групу (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), які вже є членами Європейського Союзу.

Метою дослідження є розгляд досвіду держав Вишеградської групи у побудові громадянського суспільства.

Хоч Вишеградську групу і часто досліджують як достатньо однорідний сегмент східноєвропейських держав, проте, кожна з них являє собою унікальний кейс, що потребує окремого розгляду. У зв'язку з цим аспектом у даному дослідженні будуть окремо виділятися держави.

Розгляд особливостей розвитку громадянського суспільства у постсоціалістичний період почнемо з Чеської республіки. Чеське громадянське суспільство можна охарактеризувати як суміш кількох типів моделей або режимів громадянського суспільства (Navrátil, J., & Pejcal, J. 2017)¹. Одним з них є існування старих організацій, заснованих на членстві, та видів громадянської діяльності. Цей режим можна охарактеризувати як радше внутрішньоорієнтований та явно неполітичний, з великою кількістю членів та якісними зв'язками з політичною елітою. Він зазвичай представлений спортивними та культурно-дозвіллевими організаціями, молодіжними організаціями або організаціями за певними інтересами (наприклад, мисливськими, рибальськими або бджільницькими асоціаціями). Такі організації орієнтовані на надання послуг та представництво інтересів своїх членів, і вони рідко є публічно активними. Інша

¹ Navrátil, J., & Pejcal, J. (2017). Country report: Czech Republic. Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities, 43-57.

категорія характеризується професійними громадськими організаціями, база членів яких досить обмежена, а основним режимом діяльності яких є діяльність від імені різних груп – будь то жінки, різні меншини (етнічні, сексуальні) або навіть тварини чи місця. Ці організації зосереджені на професійній діяльності, через яку вони залучають політичні еліти та інституції, інші громадські організації та інших привілейованих суб'єктів. Останнім видом політичного активізму є низовий або самоорганізований тип громадянського суспільства, який часто матеріалізується в міських просторах і зазвичай пов'язаний з різними субкультурами.

Як правило, значна частина громадян Чехії, здається, залучена до діяльності громадянського суспільства, але форми їхньої участі є досить віддаленими, нібито неполітичними та часто індивідуалізованими. Загалом, одним із показників громадянської активності є членство в громадських об'єднаннях. Якщо порівняти дані з Чеської Республіки з іншими країнами, то здається, що хоча чехи добре справляються з точки зору членства в організаціях, що надають послуги, займаються дозвіллям та орієнтовані на громаду, вони набагато менше залучені до організацій, що більше орієнтовані на адвокацію (Pospíšil, M., Navrátil, J., Pejcal, J., & Schreier, 2015)².

Однією з найважливіших формальних інституцій чеського громадянського суспільства є Урядова рада з питань неурядових некомерційних організацій (Dostal, J. 2015)³. Це дорадчий, консультативний та координаційний орган уряду, що займається питаннями, пов'язаними з некомерційним сектором, 50% членів якого представляють некомерційний сектор, а 50% – виконавчу гілку влади. Платформа дозволяє обраним представникам громадянського суспільства брати участь у розробці законодавчих проєктів та правових актів, коментувати їх, брати участь у дискусії щодо координації державної політики та оцінювати її, отримувати інформацію про майбутні кроки уряду,

² Pospíšil, M., Navrátil, J., Pejcal, J., & Schreier, C. (2015). Civil Society in the Czech Republic. 25 Years After: Mapping Civil Society in The Visegrád Countries, 147-192.

³ Dostal, J. (2015). Lessons of cooperation between government and non-governmental organizations in emergency management in the Czech Republic. International journal of safety and security engineering, 5(3), 203-221.

інформувати уряд про поточний стан та потреби організацій громадянського суспільства (ОГС), а також впливати на адміністративні заходи держави, що стосуються ОГС, та контролювати їх. Подібною інституцією є Рада економічної та соціальної згоди, також відома як «Трипартія». Заснована в 1990 році, вона запобігає політичним конфліктам, спрямовуючи діалог між урядом, профспілками та роботодавцями як їхній координаційний та консультативний орган.

На місцевому та регіональному рівнях переважно місцеві та регіональні органи влади відіграють ключову роль у формуванні громадянського суспільства та, що найважливіше, у наданні послуг організаціями громадянського суспільства. Оскільки місцеві та регіональні органи влади розподіляють основну частину державних ресурсів для забезпечення суспільних благ (особливо у сферах соціальних справ, охорони здоров'я, освіти та транспорту), вони забезпечують ключову структуру економічних можливостей для некомерційних організацій, що надають послуги. Здатність ОГС брати участь у політичних процесах, коментувати законодавство або діяти як наглядові органи для державних установ часто посилюється за допомогою іноземних приватних донорів або фондів. Навіть якщо їхня роль не така значна, як у 1990-х роках, ці донори все ще відіграють важливу роль для деяких мереж адвокації та груп прозорості (наприклад, Фонд відкритого суспільства, KPMG, Vodafone). Водночас деякі іноземні уряди також залучені до цього виду підтримки через свої посольства в Празі або свої торговельні палати (США, Канада, Нідерланди та Велика Британія).

Наступною державою для аналізу оберемо Словаччину, у зв'язку з наближеністю з Чехією. Існує кілька унікальних рис словацького суспільства, які формують громадянське суспільство країни, а також характер і роль організацій у цьому секторі (Strečanský, B. 2017)⁴. До них можна віднести те, що Словаччина відносна молода країна, побудована на етнічній концепції держави. Однак нація побудована на етнічній концепції, а не на політичній. Національне визволення словаків відбулося відносно

⁴ Strečanský, B. (2017). Country Report: Slovakia. Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities, 92-109.

пізно у 20 столітті, що є однією з причин, чому націоналізм формує цю нову країну та її інституції донині. Він також вплинув на громадянське суспільство, яке залишається розділеним за етнічними ознаками (словаки, угорці, роми). Також можна виділити наявність у Словаччині розколу цінностей та невідповідність. Це характеризується значними змінами за останні два десятиліття, що сприяли невідповідності та парадоксам у деяких ціннісних орієнтаціях Словаччини. Однією зі змін є розкол ідентичності країни між західним та східним цивілізаційними векторами. Демократична модернізація Словаччини після 1990 року, включаючи вплив глобалізації та інтеграцію до ЄС і НАТО, виявила зіткнення світських ліберально-демократичних цінностей з традиційними, соціально консервативними та авторитарними цінностями.

Поляризація словацької політики в 1990-х роках між латентними націоналістичними комуністами та прореформаторськими лібералами вплинула на характер стосунків між державою та громадянським суспільством. Оскільки держава була захоплена посткомуністичною елітою, вона розглядає громадянське суспільство як свого суперника, «п'яту колону», що діє спільно з ліберально-демократичною опозицією. Як наслідок, громадянське суспільство досі сприймається політичною елітою як політичний актор, який виходить за межі своїх повноважень. Це було особливо помітно в ситуації 1998 року, коли широкий соціально-політичний рух заблокував зусилля авторитарного уряду Володимира Мечіяра відвести країну від демократичного розвитку (Strečanský, B. 2008)⁵. Водночас, багато змін у державній політиці, в яких брало участь громадянське суспільство, належать до компетенції політичних партій. Політика Мечіяра була спрямована на обмеження свободи фондів та накладання бюрократичного тягаря, водночас пропонуючи наратив, який називав громадянський сектор «п'ятою колоною», ворогом молоді словацької державності, якого потрібно контролювати. Багато громадських організацій брали участь у протестах проти політики уряду (наприклад, кампанія «Фонди

⁵ Strečanský, B. (2015). *Civil Society in Slovakia* (pp. 61-109). Stuttgart: Lucius & Lucius

S.O.S.» 1996 року). Кульмінацією цього періоду стала кампанія з мобілізації виборців, відома як «ОК 98», у якій громадські організації відіграли значну роль та зробили свій внесок у результати виборів, що підтвердили демократичну та західну орієнтацію Словаччини. Кампанія ОК 98 вважається ключовим внеском сектору громадських організацій у демократизацію Словаччини та її європейську інтеграцію.

Громадянське суспільство в Словаччині з часом змінювалося. Сьогоднішнім спостерігачам важко передбачити, які з багатьох змін, які ми можемо визначити сьогодні, посиляться та вплинуть на майбутній розвиток сектору ОГС. Незважаючи на проблемний політичний та економічний контекст, за останні 5-10 років спостерігається помітне зростання кількості та якості ОГС. Також спостерігаються позитивні зрушення, оскільки спостерігається зростання приватних пожертвувань, а також неінституціоналізованих асоціацій та міжсекторальної співпраці. Очікується, що ця тенденція продовжиться й у майбутньому. Зовсім недавно для словацького громадянського суспільства виникли нові виклики, зокрема зростання «нецивілізованості» та поляризації в суспільстві та зростання правих політичних рухів.

Наступною проаналізованою державою виступить Польща, що історично вважається найбільш близькою з Вишеградської групи для України. Можна виявити чітку закономірність в еволюції громадянського суспільства Польщі після 1989 року: хоча масштаби суперечливих форм діяльності (страйки, демонстрації тощо) та їх відверто політичний підтекст поступово зменшуються з середини 1990-х років, інтенсивність більш «цивільних» форм діяльності (участь у та підтримка неурядових організацій, волонтерство тощо) зростає (Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M. 2007)⁶. Протягом останніх двох десятиліть посткомуністичної трансформації центр ваги в польському громадянському суспільстві змістився з великих, заснованих на членстві, формальних організацій, таких як профспілки та професійні асоціації (здебільшого успадковані від старого режиму), до дуже різноманітного сектору малих, професійних неурядових організацій,

⁶ Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M. (2017). Country Report: Poland. Civil society in central and Eastern Europe: Challenges and opportunities, 76-91.

які покладаються на добровільну участь, а також на державне та приватне фінансування. Відповідно, дуже суперечлива модель діяльності громадянського суспільства, присутня в перші роки трансформації (Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M., 2016)⁷, поступово змінилася на користь несуперечливої діяльності. Цей організаційний зсув призвів до змін у відносинах між організаціями громадянського суспільства та державою і політичними партіями. Дуже політизовані та ворожі відносини перших років поступилися місцем більш кооперативним та складним відносинам, хоча напруженість знову почала зростати після виборів 2015 року.

Незалежний сектор громадянського суспільства до 1990 року складався з широкого кола груп, включаючи підпільні структури делегалізованого руху «Солідарність», напівавтономні церкви та релігійні організації, правозахисні організації та нелегальну політичну опозицію, незалежні мистецькі та культурні рухи, аполітичні рухи з одного питання (екологічні, етнічні та споживчі) та групи самодопомоги. Крах комуністичних режимів у Східній Європі відкрив простір для відтворення громадянського суспільства та розпочав процес мобілізації громадянського суспільства, спільний для всіх випадків демократизації.

Асоціації, контрольовані Комуністичною партією до 1989 року, часто втрачали значну частину своїх членів та ресурсів, часто розділялися на менші організації та змінювали свої назви, лідерів та порядок денний. Проте більшість із них пережила перехід до демократії відносно неушкодженими та змогла захистити більшу частину своїх ресурсів, що були до 1989 року. Реформа асоціацій комуністичної епохи супроводжувалася швидкою появою «нового громадянського суспільства», що охоплювало широкий спектр ОГС, включаючи неурядові організації, фонди, благодійні організації, релігійні та етнічні організації меншин, соціальні рухи, а також асоціації роботодавців та бізнес-асоціації. Ці новачки були загалом організаціями, які були відсутні в асоціативному ландшафті, успадкованому від комуністичного режиму (такі як неурядові організації, благодійні

⁷ Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M. (2017). Civil society and three dimensions of inequality in post-1989 Poland. *Comparative Politics*, 49(3), 331-350.

організації та фонди), а також організаціями, які безпосередньо конкурували з успадкованими організаціями (такими як незалежні профспілки чи нові професійні асоціації). З моменту організаційного вибуху перехідного періоду Польща переживає стабільне зростання кількості асоціацій та фондів. Важливо зазначити, що організаційне зростання польського громадянського суспільства також є відносно рівномірним у всіх його секторах, причому всі типи організацій демонструють чисельний приріст з року в рік. Так само воно також відносно добре розподілене між регіонами та між міськими та сільськими районами. Нові організації виникли в усіх секторах громадянського суспільства та в усіх типах населених пунктів. Водночас рівень виживання об'єднань старого режиму був дуже високим. Ці дві тенденції разом створюють відносно щільне та постійно зростаюче громадянське суспільство.

Останній, та найбільш специфічний приклад з держав Вишеградської групи – Угорщина. Зміна режиму у 1989 році створила дуже сприятливі умови (проста судова реєстрація, практично безумовні податкові пільги) для приватних ініціатив. Усі види засновників (включаючи державні органи та приватних підприємців) намагалися отримати прибуток від цього преференційного режиму, що призвело до зловживань і, як наслідок, до поступового скорочення податкових пільг та переходу до більш детального регулювання та більш бюрократичних процедур реєстрації (Kuti, É. 2017)⁸. Поправка до Цивільного кодексу створила нові, контрольовані державою та дещо привілейовані правові форми (компанія, що працює у сфері суспільного блага, фонд, що працює у сфері суспільного блага, та асоціація, що працює у сфері суспільного блага) для надання некомерційних послуг та розподілу державних коштів у 1994 році, але привілеї цих організацій тривали лише короткий період. Характер суспільного блага став критерієм отримання податкових пільг у 1998 році, коли набрав чинності закон про організації, що працюють у сфері суспільного блага. Цей закон визначив статус «суспільно корисної» та статус «виключно суспільно корисної», а також

⁸ Kuti, É. (2017). Country Report: Hungary. Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities, 58-75.

правила реєстрації як організації, що працює у сфері суспільного блага.

Угорське громадянське суспільство перебуває у поганому стані. Незважаючи на багатообіцяючий розвиток після падіння «залізної завіси», воно виявилось безпорадним перед обличчям авторитарного повороту в політиці у 2010 році. Хоча майбутній прем'єр-міністр заздалегідь заявив, що його партія займатиме «центральне місце» в політичному житті Угорщини та покладе край дебатам щодо цінностей, а пізніше назвав свій режим «не-ліберальною демократією», дуже мало політичних опонентів, лідерів громадських організацій чи експертів, не кажучи вже про пересічних громадян, були готові до (відтворення) етатистського режиму (Bíró-Nagy, A. 2017)⁹. Правляча партія та її керівник зосереджують як владу, так і багатство, і примушують до покірності та слухняності за допомогою політичних маніпуляцій, «колонізації» ЗМІ, законодавства, судового переслідування, податкових органів, поліції та секретної служби. Угорське суспільство, очевидно, недостатньо сильне, щоб ефективно захистити себе. Його імунні реакції повільні та слабкі; його відданість демократії та культура співпраці недостатньо розвинені. Громадські організації численні, але вразливі, частково через ворожість уряду до незалежних організацій, частково через відносно низький рівень приватної підтримки.

Отже, на основі проведеного аналізу досвіду Вишеградської груп у контексті розвитку громадянського суспільства можна стверджувати, що будь-якій з кейсів не може повністю застосований для України. З чотирьох держав найменше нашій державі підійшов б варіант Угорщини – тенденції демократичного відкату. Польща надто специфічна концентрацією відносно однорідного суспільства, тому теж не надто успішно може втілюватися в Україні. У той ж час, досвід Словаччини та Чехії може бути корисним у контексті розробки аналогів дорадчих органів, що допомагали б у співпраці між громадянським суспільством, урядом держави та приватним сектором.

⁹ Bíró-Nagy, A. (2017). Illiberal democracy in Hungary: The social background and practical steps of building an illiberal state. Illiberal democracies in the EU: The Visegrad Group and the risk of disintegration, 31-44.

References:

1. Bíró-Nagy, A. (2017). Illiberal democracy in Hungary: The social background and practical steps of building an illiberal state. *Illiberal democracies in the EU: The Visegrad Group and the risk of disintegration*, 31-44.
2. Dostal, J. (2015). Lessons of cooperation between government and non-governmental organizations in emergency management in the Czech Republic. *International journal of safety and security engineering*, 5(3), 203-221.
3. Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M. (2017). Country Report: Poland. *Civil society in central and Eastern Europe: Challenges and opportunities*, 76-91.
4. Ekiert, G., Kubik, J., & Wenzel, M. (2017). Civil society and three dimensions of inequality in post-1989 Poland. *Comparative Politics*, 49(3), 331-350.
5. Kuti, É. (2017). Country Report: Hungary. *Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities*, 58-75.
6. Navrátil, J., & Pejcal, J. (2017). Country report: Czech Republic. *Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities*, 43-57.
7. Pospíšil, M., Navrátil, J., Pejcal, J., & Schreier, C. (2015). Civil Society in the Czech Republic. *25 Years After: Mapping Civil Society in The Visegrád Countries*, 147-192.
8. Strečanský, B. (2017). Country Report: Slovakia. *Civil society in Central and Eastern Europe: Challenges and opportunities*, 92-109.
9. Strečanský, B. (2015). *Civil Society in Slovakia* (pp. 61-109). Stuttgart: Lucius & Lucius.

МОВА, ІДЕНТИЧНІСТЬ І БАГАТОМОВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТИ М'ЯКОЇ СИЛИ

У статті розглядаються взаємозв'язки між мовою, національною ідентичністю та багатомовністю у контексті формування м'якої сили держави. Підкреслюється, що мова є не лише засобом комунікації, а й стратегічним ресурсом культурної політики та інструментом міжнародного впливу. Визначено роль мови як носія історичної пам'яті, символу державності та чинника гуманітарної безпеки. Проаналізовано, як багатомовність у глобалізованому світі сприяє міжкультурному діалогу, дипломатичній взаємодії та підвищенню іміджу держави. Наведено приклади використання мовних стратегій як інструментів м'якої сили у міжнародній практиці – від поширення англійської та французької до формування україномовного простору як чинника публічної дипломатії. Окрему увагу приділено українському досвіду: показано, як утвердження української мови після 2014 року стало складовою політики національної стійкості та протидії гібридним загрозам. Водночас підтримка багатомовності розглядається як прояв демократизму та європейської ідентичності. Зроблено висновок, що поєднання мовної ідентичності з відкритістю до багатомовного світу створює потужний потенціал м'якої сили, сприяє зміцненню міжнародного авторитету держави й забезпечує її інформаційну та культурну безпеку в умовах глобальної конкуренції наративів.

Ключові слова: м'яка сила; мова; ідентичність; багатомовність; культурна дипломатія; публічна дипломатія; мовна політика; гуманітарна безпека; інформаційна стійкість; глобалізація.

Nazar Mykhaliuk

LANGUAGE, IDENTITY AND MULTILINGUALISM AS INSTRUMENTS OF SOFT POWER

The article examines the interrelationship between language, national identity, and multilingualism within the context of a state's soft power formation. It emphasizes that language functions not only as a means of communication but also as a strategic resource of cultural policy and an instrument of international influence. Language is viewed as a carrier of historical memory, a symbol of statehood, and a factor of humanitarian security. The study analyses how multilingualism in a globalised world promotes intercultural dialogue, diplomatic interaction, and the enhancement of a country's image. Examples of linguistic strategies as tools of soft power are discussed – from the global dissemination of English and French to the development of the Ukrainian linguistic space as a component of public diplomacy. Particular attention is paid to the Ukrainian experience, demonstrating how the affirmation of the Ukrainian language since 2014 has become an integral part of national resilience and a response to hybrid threats. At the same time, support for multilingualism is interpreted as an expression of democratic values and European identity. The article concludes that the synthesis of linguistic identity with openness to multilingualism generates a powerful potential of soft power, strengthens a nation's international authority, and ensures its informational and cultural security amid the global competition of narratives.

Keywords: *soft power; language; identity; multilingualism; cultural diplomacy; public diplomacy; language policy; humanitarian security; information resilience; globalization.*

У сучасному світі, де інформація та символічний вплив нерідко переважають над силовими інструментами, мова стає одним із ключових чинників формування політичної ваги держави. Мовна політика, питання ідентичності та багатомовності перетворилися на важливий елемент м'якої сили (soft power) – здатності держави впливати на міжнародну аудиторію не через примус чи економічну залежність, а через привабливість своєї культури, цінностей та світоглядних орієнтирів. Мова є не лише засобом комунікації, а й носієм історичної пам'яті, колективної

ідентичності та символом державності. Вона виступає простором смислів, у якому формується уявлення про «своє» та «чуже», про національну гідність, культурну спадщину та геополітичну належність. Саме тому мовна політика в умовах глобалізації та інформаційних війн перетворюється на тонкий інструмент стратегічного впливу – від дипломатії до медіа та освіти. Мова є серцевиною національної ідентичності, яка визначає спільну історію, культурний код і межі колективної свідомості. Через мову передається не лише лексика, а й система цінностей, моделі поведінки, наративи, що об'єднують суспільство. У контексті політичних процесів мова стає чинником символічної влади – засобом мобілізації, самоідентифікації та опору зовнішнім впливам. Саме тому боротьба за мовний простір нерідко є боротьбою за смисли.

В українському контексті питання мови історично було одним із наріжних каменів формування національної свідомості. Українська мова – не просто атрибут культури, а символ політичної суб'єктності, опору колоніальним практикам та інформаційним впливам. Після 2014 року, унаслідок російської агресії, мовне питання набуло безпекового виміру: воно стало не лише культурною, а й геополітичною категорією. Збереження й утвердження української мови є частиною політики гуманітарної безпеки, що спрямована на захист інформаційного простору, запобігання дезінтеграції та консолідацію суспільства.

Попри важливість національної мови, глобальний світ потребує відкритості до багатомовності. У міжнародній політиці багатомовність виступає ресурсом м'якої сили, адже дозволяє державі комунікувати з різними аудиторіями, бути почутою у багатьох регіонах світу, просувати свої цінності через освіту, культуру, медіа та цифрові платформи.

Європейський Союз є яскравим прикладом інституційного визнання багатомовності як складника європейської ідентичності. Політика «Єдність у розмаїтті» (United in Diversity) передбачає збереження національних мов держав-членів при одночасному стимулюванні знання мов міжнародного спілкування. Такий підхід дозволяє ЄС використовувати мовну різноманітність як інструмент міжкультурного діалогу, а не розколу. У цьому сенсі мова стає каналом комунікативної довіри. Володіння

кількома мовами відкриває доступ до інших культурних кодів, а це, своєю чергою, сприяє кращому взаєморозумінню, зменшенню конфліктності та розвитку співпраці. Багатомовна людина – це природний «дипломат культури», який несе ідею відкритості, толерантності та взаємоповаги.

Поняття «м'якої сили», сформульоване Джозефом Найєм (Joseph Nye), охоплює культурний, ідеологічний та інформаційний вплив держави на інші країни. Мова в цьому контексті є одним із найпотужніших її інструментів. Держави, що активно поширюють свою мову через освітні та культурні програми, формують символічний капітал впливу. Наприклад:

- англійська мова стала глобальним лінгва-франка завдяки поєднанню економічної, культурної та технологічної сили англословних країн ;
- французька завдяки діяльності l'Organisation internationale de la Francophonie підтримує франкофонний простір у понад 80 країнах світу;
- німецька через Goethe-Institut є маркером якості освіти, науки та культури;
- іспанська активно поширюється завдяки культурній експансії Латинської Америки;
- китайська через Інститути Конфуція використовується як інструмент політичної присутності та «цивілізаційного іміджу» Китаю.

У цьому ряду Україна поступово формує власну мовно-культурну стратегію м'якої сили. Українська мова набуває міжнародного звучання через освіту, переклади, культурні події, кінематограф, дипломатію та діаспорні ініціативи. Відкриття українських студій у європейських університетах, популяризація української культури через цифрові платформи й фестивалі – усе це поступово формує позитивний образ України у світі як держави з багатою культурною спадщиною, демократичними цінностями та духовною глибиною.

У ХХІ столітті мова стала не лише засобом культурного впливу, а й елементом безпекової стратегії. Контроль над мовним простором є невід'ємною частиною інформаційної безпеки, адже саме через мовні канали поширюється пропаганда, дезінформація й ідеологічні наративи. Російська агресія проти

України засвідчила, що мовне питання може бути використане як зброя гібридної війни – аргумент для легітимізації агресії та інструмент впливу на громадську думку. Маніпуляції навколо «захисту російськомовних» стали складником інформаційних операцій РФ, спрямованих на підриив єдності українського суспільства.

У відповідь Україна вибудовує політику мовної безпеки, засновану на трьох принципах:

1. Утвердження української мови як державної – гарантія єдності й комунікаційної цілісності держави.

2. Підтримка мов національних меншин – як вияв європейських демократичних стандартів.

3. Підвищення мовної компетентності у сфері міжнародного спілкування – засіб просування держави у світовому інформаційному просторі.

Такий баланс між національним і глобальним рівнями формує мовну стійкість – здатність держави одночасно захищати свою ідентичність і бути відкритою до світу.

У добу цифровізації та глобальних комунікацій багатомовність стає невід’ємним чинником успішної інтеграції в міжнародне середовище. Володіння кількома мовами підвищує конкурентоспроможність не лише індивіда, а й держави, адже створює додаткові канали культурного впливу. Багатомовність сприяє розвитку міжкультурної компетентності, тобто здатності розуміти інші культури без втрати власної. Це – фундамент міждержавної дипломатії, гуманітарних обмінів, культурних програм і публічної дипломатії.

Для України політика підтримки багатомовності має подвійне значення: з одного боку – це демонстрація європейських цінностей, з іншого – можливість ефективніше комунікувати із зовнішнім світом, поширюючи правдиву інформацію про себе. У цьому контексті важливою є роль української діаспори, яка діє як мостова мережа комунікації між Україною та приймаючими країнами. Збереження української мови за кордоном і водночас відкритість до мовного діалогу зміцнюють позиції України у глобальному культурному полі.

Отже, мова, ідентичність і багатомовність є ключовими складниками м’якої сили держави, що визначають її місце

у світі не лише через військову або економічну потугу, а через здатність створювати привабливі смисли. Мова – це стратегічний ресурс, який формує довіру, легітимність і культурний престиж. Ідентичність – це основа стійкості та ціннісної єдності. А багатомовність – міст, що поєднує нації у глобальному діалозі. У сучасних умовах для України надзвичайно важливо поєднати три вектори: захист і розвиток української мови як символу державності; підтримку багатомовності як ресурсу дипломатії й освіти; використання мови як інструменту міжнародної комунікації, публічної дипломатії та культурної інтеграції. Усе це разом утворює фундамент гуманітарної політики, здатної забезпечити інформаційну, культурну та ідентифікаційну стійкість України у глобальному світі, де слово часто сильніше за зброю.

References:

1. Wodak, R. (2012). Language, power and identity. *Language Teaching*, 45(2), 215–233. <https://doi.org/10.1017/S0261444811000048>
2. Zeng, J., & Yang, J. (2024). English language hegemony: retrospect and prospect. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(317). <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02821-z>
3. Gu Jingshu, Deng Shiping (2024). Rearticulating the promotion of Japanese language and culture from the perspective of «soft power»: planning and effects. *Front Psychol.* <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1371271>
4. Daoudi, A. (2018). Multilingualism in Algeria: between ‘soft power’, ‘Arabisation’, ‘Islamisation’, and ‘globalisation.’ *The Journal of North African Studies*, 23(3), 460–481. <https://doi.org/10.1080/13629387.2017.1391962>
5. QIU Shi-cun, QIU Jia-cun (2020). Soft Power and National Identity in Chinese International Promotion. *Journal of Yunnan Normal University (Chinese)*. *Sino-US English Teaching*, Vol. 17, No. 4, 111-117. <https://doi.org/10.17265/1539-8072/2020.04.001>
6. Roig-Sanz, D., Campanella, L., & Carbó-Catalan, E. (2025). Translation as a soft power resource: exploring the possibilities, scope, and challenges of an interdisciplinary approach. *Perspectives*, 33(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2025.2447143>
7. Aljarelah, A. K. (2024). Language and international communication: the impact of language on international understanding and diplomatic relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. Volume 06, Issue 06, PP. 144-175. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume06Issue06-23>

Сергій Літвінов

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто нові виклики для системи європейської безпеки, спричинені російсько-українською війною. Проаналізовано трансформаційні процеси у структурі євроатлантичного безпекового простору, зокрема еволюцію ролі НАТО, ЄС і США у забезпеченні колективної безпеки на континенті. Акцентовано увагу на місці України у сучасній системі міжнародних відносин як ключового чинника стабільності та формування нової архітектури безпеки. Зроблено висновок, що війна стала точкою біфуркації міжнародної системи, оголивши необхідність пересмислення концепції європейської безпеки, яка має ґрунтуватися на принципах стійкості, солідарності та демократичних цінностей.

Ключові слова: європейська безпека, НАТО, ЄС, євроатлантична інтеграція, російсько-українська війна, міжнародна система, стійкість.

Serhii Litvinov

NEW CHALLENGES FOR THE EUROPEAN SECURITY SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

New challenges to the European security system caused by the Russian-Ukrainian war are examined. The transformation processes within the Euro-Atlantic security framework are analyzed, particularly the evolution of NATO's, the EU's, and the United States' roles in ensuring collective security on the continent. Attention is focused on Ukraine's position in the contemporary system of international relations as a key factor of stability and the formation of a new security architecture. It is concluded that the war has become a bifurcation point in the international system, revealing the need to rethink the concept of European security, which should be based on the principles of resilience, solidarity, and democratic values.

Keywords: *European security, NATO, EU, Euro-Atlantic integration, Russo-Ukrainian war, international system, resilience.*

Повномасштабна війна Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, стала найбільшим викликом для європейської безпеки з часів завершення Другої світової війни. Вона не лише спричинила гуманітарну катастрофу, але й поставила під сумнів ефективність усієї післявоєнної системи колективної безпеки, побудованої на засадах Гельсінського акту 1975 року та Паризької хартії 1990 року.

Російське вторгнення стало каталізатором глибокої трансформації євроатлантичного безпекового простору. Відбулася переоцінка ролі НАТО, відновлення трансатлантичної єдності та посилення оборонних спроможностей ЄС. Водночас Україна постала як «фронтир демократії», який стримує авторитарну експансію Російської Федерації¹.

Війна стала не лише геополітичним, а й цивілізаційним рубежем, що визначає нову конфігурацію сил у світі. Російсько-українська війна має екзистенційний характер – і для країни, і для Європи, адже від результату цієї війни залежить майбутнє ліберальної міжнародної системи².

Після завершення «холодної війни» європейська безпека спиралася на три опори:

- верховенство міжнародного права,
- взаємодію Росії з Заходом у межах ОБСЄ,
- поступову інтеграцію постсоціалістичних держав у ЄС і НАТО.

Однак російська агресія проти Грузії (2008), анексія Криму (2014) і вторгнення 2022 року остаточно зруйнували цей порядок. ЄС виявився неспроможним діяти як єдиний стратегічний актор, що підвищило вразливість європейського простору перед гібридними впливами Росії.

¹ Сидорук Т.В. (2024) Війна Росії в Україні та майбутнє європейської безпеки. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 1(18), 205–222. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-205-222>

² Бузаров, А. (2024). Екзистенційний вимір ролі Євроатлантичної спільноти у протидії Україною російській агресії. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 4 (64), 93–104. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4\(64\).322706](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4(64).322706)

Росія послідовно руйнувала міжнародно-правові механізми, використовуючи комплекс гібридних засобів – кібератаки, дезінформацію, енергетичний шантаж і втручання у внутрішні процеси європейських держав. Це засвідчує перехід від традиційних форм війни до багатовимірного гібридного протистояння, у якому інформаційна, енергетична й економічна безпека стають ключовими компонентами обороноздатності³.

Відповідно до синергетичного підходу, війна є «точкою біфуркації» – моментом, коли стара система втрачає рівновагу й виникає можливість формування нових структур. Російсько-українська війна розірвала попередні баланси сил і започаткувала процес самоорганізації міжнародної системи на нових засадах.

Цей підхід дозволяє пояснити, чому війна в Україні не є локальним конфліктом, а чинником глобальної перебудови – від трансформації НАТО до переосмислення ролі США та посилення стратегічної автономії ЄС. Новий безпековий порядок формується як результат взаємодії демократичних держав, що прагнуть обмежити ревізіоністські дії авторитарних режимів.

Таким чином, війна стала «пусковим механізмом» синергетичного перетворення: євроатлантична спільнота об'єдналася навколо цінностей демократії, свободи та права, тоді як росія остаточно втратила статус партнера й перетворилася на системного противника Заходу⁴.

У 2022–2024 роках НАТО та ЄС продемонстрували безпрецедентну єдність. За підрахунками Кільського інституту світової економіки, сукупна допомога Україні перевищила 200 млрд доларів. Ця підтримка має не лише матеріальний, а й екзистенційний вимір: вона засвідчує солідарність демократичних суспільств перед обличчям авторитарного виклику.

Водночас, існує ризик «втоми Заходу» – зниження суспільної підтримки допомоги Україні через економічні та політичні

³ Парахонський, Б., Яворська, Г. (2021). Дестабілізація Європи: гібридна війна Росії. Стратегічна панорама, (1-2), 5-29. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.01>

⁴ Герасимчук, Т. (2024). Вплив позасистемних кризових чинників на структурні зміни в міжнародній системі: синергетичний підхід. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, 55, 269–284. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.33>

труднощі в державах ЄС. Цей фактор може стати слабкою ланкою нової системи безпеки, якщо не буде сформовано довгострокову стратегію трансатлантичної єдності.

Проблема полягає не лише у військовій допомозі, але й у формуванні чіткої «стратегії перемоги». Відсутність узгодженого бачення між США та ЄС створює простір для політичних коливань, що підривають європейську стійкість.

Російсько-українська війна радикально змінила геополітичну роль України. Вона з об'єкта міжнародної політики перетворилася на суб'єкта, який активно формує новий порядок у Східній Європі.

Вторгнення росії, спрямоване на стримування прозахідного курсу України, дало зворотний ефект – посилило єдність Європи та пришвидшило інтеграційні процеси. Україна стала символом опору та моральним орієнтиром для європейських демократій.⁵

Євроатлантична інтеграція України – не лише політичний вибір, а питання виживання державності. Україна виступає «щитом» Європи, захищаючи її від експансії авторитарних режимів. У цьому сенсі її перемога є передумовою відновлення стабільності на континенті.

Сучасна війна має гібридний характер, у якому фронт проходить не лише по лінії бойових дій, а й у цифровому, економічному та інформаційному просторі. РФ використовує інформаційні маніпуляції та кібератаки для підриву європейської єдності.

Водночас Україна разом із партнерами ЄС і НАТО створює нові механізми захисту, спільні центри протидії дезінформації, розробляє стандарти цифрової стійкості. Це свідчить про поступовий перехід від реактивної до проактивної моделі безпеки.

Енергетичний вимір також набув стратегічного значення. Залежність від російських енергоносіїв була однією з головних вразливостей ЄС. Сьогодні енергетична незалежність розглядається як складова колективної безпеки.

Аналізуючи трансформації системи безпеки, можна зробити висновок, що майбутнє європейського порядку залежить від

⁵ Сидорук, Т., Шуляк, А., & Павлюк, В. (2022). Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни. *Міжнародні відносини*, 3(14), 60–72. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-60-72>

успіху України. Її інтеграція до ЄС і НАТО стане ключовою умовою відновлення стабільності та «розширення зони миру і процвітання на континенті».

Міжнародна система нині перебуває у стані турбулентності, але саме криза відкриває можливості для самоорганізації. Європа має скористатися цією можливістю, щоб побудувати більш стійку, адаптивну й ціннісно орієнтовану модель безпеки.

Російсько-українська війна стала певною відправною точкою, що відділяє стару епоху ілюзій від нової реальності – епохи боротьби за виживання демократичного світу. Європейська безпека знаходиться на етапі системної трансформації:

- НАТО повертається до ролі ключового гаранта оборони;
- ЄС зміцнює стратегічну автономію;
- Україна стає центральним елементом нової архітектури безпеки.

Майбутнє європейського порядку залежить від здатності Заходу зберегти єдність і підтримати Україну. Нові виклики – гібридні, інформаційні, енергетичні – вимагають комплексної відповіді, що поєднує військову потугу, політичну солідарність і ціннісну стійкість.

References:

1. Сидорук, Т. (2024). Війна Росії в Україні та майбутнє європейської безпеки. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1(18), 205–222. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-205-222>
2. Бузаров, А. (2024). Екзистенційний вимір ролі Євроатлантичної спільноти у протидії Україною російській агресії. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 4 (64), 93–104. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4\(64\).322706](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4(64).322706)
3. Сидорук, Т., Шуляк, А., & Павлюк, В. (2022). Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни. *Міжнародні відносини*, 3(14), 60–72. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-60-72>
4. Герасимчук, Т. (2024). Вплив позасистемних кризових чинників на структурні зміни в міжнародній системі: синергетичний підхід. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 55, 269–284. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.33>
5. Парахонський, Б., та Яворська, Г. (2021). Дестабілізація Європи: гібридна війна росії. *Стратегічна панорама*, (1-2), 5-29. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.01>

Олександр Рудик

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У МЕЖАХ КЛІМАТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Мета статті полягає у визначенні та систематизації ключових форм взаємодії між суб'єктами кліматичної дипломатії та громадянським суспільством, а також в обґрунтуванні їхньої ролі в підвищенні ефективності глобальних кліматичних дій. Інтеграція громадянського суспільства перетворює кліматичну дипломатію на більш стійку модель, що запобігає суспільним конфліктам. Розуміння цих форм має вирішальне значення для України, оскільки відновлення промислового потенціалу та становлення країни як регіонального лідера відбувається в контексті євроінтеграційних процесів і має узгоджуватися з європейським кліматичним законодавством.

Ключові слова: багаторівнева кліматична дипломатія, публічна дипломатія, громадянське суспільство, «зелена» дипломатія ЄС.

Oleksandr Rudyk

FORMS OF INTERACTION WITH CIVIL SOCIETY WITHIN THE FRAMEWORK OF CLIMATE DIPLOMACY

The purpose of the article is to identify and systematize the key forms of interaction between the subjects of climate diplomacy and civil society, as well as to substantiate their role in enhancing the effectiveness of global climate actions. The integration of civil society transforms climate diplomacy into a more resilient model that helps prevent social conflicts. Understanding these forms is of crucial importance for Ukraine, as the restoration of industrial potential and the country's emergence as a regional leader will occur in the context of European integration processes and must be harmonized with European climate legislation.

Keywords: *Multi-level climate diplomacy, public diplomacy, civil society, «EU Green Diplomacy».*

Основний фокус уваги кліматичної дипломатії прив'язаний до міжнародних переговорів на полях конференцій сторін Рамкової Конвенції зі зміни Клімату ООН. Протягом десятиріч триває спільна робота з подолання наслідків кліматичних змін, виконання національних зобов'язань зі скорочення емісії парникових газів, впровадження проєктів з охорони навколишнього середовища та захисту біологічного різноманіття, прискорення глобальної енергетичної трансформації та із реалізації інфраструктурних проєктів, пов'язаних із відмовою від викопного палива. Саме міжнародні переговори формують матеріальну та правову основу для усіх забезпечувальних та підтримувальних процесів для зупинки глобального потепління.

Втім, висновки Шостого звіту про оцінку Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC, AR6) констатують, що наявного прогресу зі скорочення викидів парникових газів вкрай недостатньо. Процес глобального потепління триває, і дедалі більш громад та територій потерпають від стихійних лих та зростаючої інтенсивності кліматичних небезпек. Такий незадовільний результат показує недостатню ефективність традиційного державоцентричного формату багатосторонніх переговорів з питань зміни клімату. Натомість дієвішою визнається багаторівнева модель кліматичної дипломатії, яка дозволяє країнам безпосередньо реалізовувати інвестиційні проєкти та проєкти цільової безповоротної допомоги у сфері клімату.

Така форма співпраці передбачає участь широкого кола національних акторів в обговоренні, адвокації, впровадженні та моніторингу кліматичних проєктів. Одна з важливих, але недостатньо оцінених ролей у цих процесах належить громадянському суспільству.

У вітчизняній літературі з міжнародних відносин питання дипломатичної взаємодії з неурядовими громадськими організаціями (далі – НУО) знайшли своє висвітлення у контекстах освітньої та культурної дипломатії (Н. Карпчук, Т. Грачевська, Г. Луцишин та А. Гончарук, Д. Ільницький), євроінтеграційних та євроатлантичних процесів, публічної дипломатії в умовах війни

(Т. Мадрига та І. Круглюк, О. Коптєв, І. Сухорольська, Л. Хорішко). Натомість питання взаємодії з суб'єктами громадянського суспільства у межах кліматичної дипломатії досі залишалися поза увагою українських дослідників.

Починаючи з 2019 року у ЄС відбулося закріплення кліматичної тематики як центрального елементу зовнішньої та публічної дипломатії. Ця зміна простежується у документації Європейської служби зовнішньої діяльності (EEAS), яка регулярно розробляє внутрішні Стратегії комунікацій кліматичної дипломатії та інструкції Делегацій ЄС для посилення колективної публічної дипломатії, організації взаємодії з ключовими агентами змін; у Висновках Ради ЄС «Про кліматичну та енергетичну дипломатію ЄС», які уповноважують дипломатичні представництва ЄС просувати цілі Європейського зеленого курсу, глобального енергетичного переходу в країнах перебування¹, та в інших офіційних документах. Взаємодія з НУО як один із напрямків кліматичної публічної дипломатії відтоді перебуває у фокусі уваги науковців.

Limardi та ін. (2025)² стверджують, що державне регулювання кліматичної сфери є фактором підвищення активності НУО, оскільки надання нормативних інструментів опосередковано сприяє неформальному нагляду з боку суб'єктів громадянського суспільства. Ця взаємодія є особливо помітною в інституційних середовищах, де формальні механізми примусу є слабкими, і організації громадянського суспільства активізуються, природно беручи на себе роль ключових спостерігачів, підсилювачів та суб'єктів, що формують порядок денний. Активність громадянського суспільства змушує бізнес відчувати увагу до дотримання кліматичних нормативів; таким чином, НУО мають опосередкований вплив на поведінку компаній, які змушені дбати про репутацію та збереження сприятливого політичного середовища для своєї діяльності.

¹ Council of the European Union. (2021). Council conclusions on Climate and Energy Diplomacy – Delivering on the external dimension of the European Green Deal (5263/21). <https://www.consilium.europa.eu/media/48057/st05263-en21.pdf>

² Limardi, M., Loper, J., Volle, A. (2025). Climate Regulation and Civil Society Activism. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=5564191>

Для спрямування уваги громадянського суспільства до тих чи інших аспектів кліматичної політики Limardi et al. (2025)³ пропонують використовувати «механізм видимості/помітності», сутність якого полягає у підвищенні прозорості корпоративної поведінки, пов'язаної з кліматом, сигналізуючи про урядові пріоритети, привертаючи увагу ЗМІ або провокуючи публічні дебати. Привертаючи увагу громадськості та ЗМІ до екологічних проблем, механізм підвищує їхню помітність і, таким чином, мобілізує активізм НУО. Ці ефекти можуть підвищити сприйняття важливості корпоративної екологічної поведінки серед широкої громадськості, донорів та активістів. У свою чергу, НУО можуть відреагувати на цю підвищену помітність, посилюючи пильність та контроль і тиск на фірми.

З цієї точки зору, регулювання діє насамперед як підсилювач видимості, запускаючи кампанії не через інституційний дизайн, а шляхом генерування суспільної уваги. Цей механізм передбачає, що ефект регулювання може зменшитися, якщо одночасно відбуваються інші події, що підвищують видимість, наприклад, стихійні лиха. Такі лиха також можуть значно підвищити помітність екологічних проблем, генеруючи висвітлення у ЗМІ та публічний дискурс, подібно до того, як регулювання може привернути увагу до корпоративної поведінки.

Механізм помітності може діяти разом із «механізмом комплементарності/доповнюваності»: окрім підвищення помітності проблеми, державне регулювання може формувати поведінку НУО, трансформуючи інформаційний та інституційний ландшафт, у якому діє громадянське суспільство. Тут державне регулювання може слугувати як легітимувальна сила, так і координаційний механізм – підсилювати нормативний авторитет НУО, водночас узгоджуючи їхні дії з формальними політичними цілями. Ця динаміка особливо помітна в інституційних середовищах із слабкою регуляторною спроможністю, де НУО мають кращі можливості для виконання ролі неформальних моніторів або органів примусу⁴.

³ Limardi, M., Loper, J., Volle, A. (2025). Climate Regulation and Civil Society Activism. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=5564191>

⁴ Limardi, M., Loper, J., Volle, A. (2025). Climate Regulation and Civil Society Activism. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=5564191>

На думку Ammann та Boussat (2023)⁵, використання потенціалу НУО для адвокації необхідних, але непопулярних рішень у межах кліматичної публічної дипломатії є перспективною формою взаємодії. Вона має дві важливі функції: 1) пояснення та просування серед широкого загалу політики кліматичних дій; 2) а також протидія дезінформації з питань глобального потепління, яка може підживлюватися групами, що мають особливі інтереси, іноді за допомогою наукових експертів⁶.

Необхідність цього напрямку взаємодії ґрунтується на практичній потребі. Адже невдачі інформаційної роботи щодо кліматичних питань із широким загалом можуть призводити до виникнення значних перешкод розвитку кліматичного законодавства, а також до виникнення/поглиблення відкритих суспільних конфліктів. Наприклад, у Швейцарії виборці відхилили запропоновану редакцію Федерального закону про СО₂ у червні 2021 року; у Франції рішення уряду підвищити податки на пальне спровокувало протести «жовтих жилетів» у 2018-2019 роках.

Важливим напрямком співпраці з громадянським суспільством є залучення його до законотворчих процесів ЄС. Не в останню чергу через те, що рекомендації кліматичних експертів можуть входити в протиріччя з пріоритетами громадян, груп інтересів та політичних інститутів. Досі ЄС та його інституції критикували за неспроможність забезпечити належний рівень взаємодії. Попри те що первинне законодавство ЄС містить тверді зобов'язання щодо участі громадянського суспільства, а також Організація конвенція, яку ЄС ратифікував у 2005 році, підтверджує право громадськості брати участь у природоохоронній законотворчості⁷.

⁵ Ammann, O., Boussat, A. (2023). The Participation of Civil Society in European Union Environmental Law-Making Processes: A Critical Assessment of the European Commission's Consultations in Connection with the European Climate Law. *European Journal of Risk Regulation*, 14, 235-232. <https://doi.org/10.1017/err.2022.39>

⁶ Götze, S., Joeres, A. (2020). *Die Klimaschmutzlobby: Wie Politiker und Wirtschaftslenker die Zukunft unseres Planeten verkaufen*. Piper Verlag GmbH.

⁷ Ammann, O., Boussat, A. (2023). The Participation of Civil Society in European Union Environmental Law-Making Processes: A Critical Assessment of the European Commission's Consultations in Connection with the European

Актуальність залучення громадянського суспільства до національних законотворчих процесів із кліматичних питань значно зростає в умовах підвищення ролі субнаціональних акторів у кліматичній дипломатії⁸. Активна участь громадськості для артикуляції потреб населення, регіонів, та галузей, які стикаються з найбільшими викликами, має першочергове значення для прийняття суспільством тих масштабних перетворень, які несе з собою глобальний енергетичний перехід.

У своїй статті Petri та Colli (2025) досліджують публічну співпрацю Делегацій Європейського Союзу (далі – Делегації) та НУО країн-партнерів у рамках проєкту «зеленої» дипломатії ЄС. Подібно до національних посольств, Делегації відповідають за координацію низки дипломатичних зусиль, таких як впровадження дипломатичних демаршів, проєктів розвитку, галузевих діалогів, тощо, спрямованих на сприяння амбітній кліматичній політиці ЄС за кордоном⁹.

Взаємодія Делегацій із НУО ґрунтується на очікуваннях користі, які потенційно може принести така співпраця у тій чи іншій країні, залежно від розвитку демократії, дотримання прав людини. Вважається, що однією з основних цілей взаємодії з громадянським суспільством є отримання інформації.

Адвокаційна діяльність НУО може надавати широкий спектр відомостей, здобутих у результаті самостійного моніторингу (наприклад, у сфері просування прав людини, судового захисту тощо), або через інституціоналізовану взаємодію з державними установами.

Проте для кліматичної дипломатії важливу роль відіграють дві особливі можливості НУО. По-перше, у вимірі цільового використання допомоги з європейських кліматичних фондів, інформація від місцевих партнерів-виконавців є ключовою для

Climate Law. European Journal of Risk Regulation, 14, 235-232. P. 236. <https://doi.org/10.1017/err.2022.39>

⁸ Augustyn, A., Sarno, G., Ciparisse, M-E. (2022). Boosting international subnational climate diplomacy ahead of COP27 and COP28. Publication Office of European Union. <https://doi.org/10.2863/020756>

⁹ Petri, F., & Colli, F. (2025). Partners for the climate? How and why EU Delegations engage with civil society organisations in climate diplomacy. Journal of European Integration. P. 2. <https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2532423>

забезпечення їх ефективного використання допомоги. По-друге, представники громадянського суспільства володіють потенційно точнішою та неупередженою інформацією для оцінки впливу кліматичних проєктів загалом. Як зазначають Кабо та ін. (2019), групи інтересів з-за меж ЄС у рамках Спільної політики безпеки та оборони (СПБО/CSDP) схильні лобіювати певні проєкти¹⁰. Тому обмін даними з НУО допомагає мінімізувати ризики для достовірності інформації.

Іншою формою взаємодії є підвищення легітимності кліматичної дипломатії та проєктів ЄС. Залучення місцевого громадянського суспільства до процесів прийняття рішень теоретично має зробити обговорення та переговори більш легітимними, інклюзивними та адаптованими.

Узагальнення вищенаведеного дозволяє констатувати що форми взаємодії з громадянським суспільством у межах кліматичної дипломатії включають: 1) участь громадськості у законодавчих процесах щодо кліматичних питань; 2) включення НУО до механізму комплементарного нагляду за дотриманням кліматичного правового регулювання бізнесом; 3) участь громадянського суспільства через «механізм помітності/видимості» для привернення уваги громадськості на актуальні проблеми та заходи кліматичної політики; 4) адвокатування та легітимізація кліматичних проєктів у країнах-партнерах; 5) отримання інформації.

Розуміння багаторівневого формату кліматичної дипломатії загалом є важливим для України. Становлення країни як регіонального лідера у галузі оборонних технологій, а також відновлення загального промислового потенціалу відбуватиметься у контексті євроінтеграційних процесів і має узгоджуватися з європейським кліматичним законодавством.

Всі ці форми, а також перспективні дослідження взаємодії з громадянським суспільством у межах кліматичної дипломатії, покликані розкрити інструменти формування широкої

¹⁰ Cabo, C., L. Conti, C. Diaz Bravo, R. Faber, S. Neyens, R. Roba, D. Tondini, and G. Wharton. (2019). EU Delegations Unwrapped: A Practical Guide for CSO Engagement with EUDs. CONCORD. <https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2019/06/EUDHandbook-English-2.pdf>

суспільної підтримки кліматичних дій та забезпечити методологічну основу ефективної публічної дипломатії України.

References:

1. Ammann, O., Boussat, A. (2023). The Participation of Civil Society in European Union Environmental Law-Making Processes: A Critical Assessment of the European Commission's Consultations in Connection with the European Climate Law. *European Journal of Risk Regulation*, 14, 235-232. <https://doi.org/10.1017/err.2022.39>
2. Augustyn, A., Sarno, G., Ciparisse, M-E. (2022). Boosting international subnational climate diplomacy ahead of COP27 and COP28. *Publication Office of European Union*. <https://doi.org/10.2863/020756>
3. Cabo, C., L. Conti, C. Diaz Bravo, R. Faber, S. Neyens, R. Roba, D. Tondini, and G. Wharton. (2019). EU Delegations Unwrapped: A Practical Guide for CSO Engagement with EUDs. *CONCORD*. <https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2019/06/EUDHandbook-English-2.pdf>
4. Council of the European Union. (2021). Council conclusions on Climate and Energy Diplomacy – Delivering on the external dimension of the European Green Deal (5263/21). <https://www.consilium.europa.eu/media/48057/st05263-en21.pdf>
5. Delegations Unwrapped: A Practical Guide for CSO Engagement with EUDs. *CONCORD*. <https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2019/06/EUDHandbook-English-2.pdf>
6. Götze, S., Joeres, A. (2020). Die Klimaschutzlobby: Wie Politiker und Wirtschaftslenker die Zukunft unseres Planeten verkaufen. Piper Verlag GmbH.
7. Limardi, M., Loper, J., Volle, A. (2025). Climate Regulation and Civil Society Activism. *SSRN*. <https://ssrn.com/abstract=5564191>
8. Petri, F., & Colli, F. (2025). Partners for the climate? How and why EU Delegations engage with civil society organisations in climate diplomacy. *Journal of European Integration*. <https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2532423>

Мирослав Трещов

УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ НАСТРОЯМИ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглядається феномен політичних настроїв як індикатора суспільної стабільності та чинника ефективності публічного управління в умовах кризових викликів. Проаналізовано сутність політичних настроїв як багатокомпонентного соціально-психологічного явища, що поєднує емоційний, когнітивний і поведінковий рівні суспільної свідомості. Підкреслено вплив військової агресії, економічної нестабільності та інформаційних війн на трансформацію політичних орієнтацій громадян. Обґрунтовано необхідність управління політичними настроями як ключового напрямку державної політики, спрямованої на підвищення довіри до інститутів влади та забезпечення легітимності управлінських рішень. Наголошено, що ефективне управління політичними настроями потребує розвинених стратегічних комунікацій, прозорості влади та активного залучення громадян до процесу прийняття рішень. Зроблено висновок, що саме довіра, згуртованість і якість політичного лідерства є основою стабільності суспільства в умовах кризи.

Ключові слова: політичні настрої, суспільна стабільність, публічне управління, криза довіри, стратегічні комунікації, соціальна згуртованість, інформаційні виклики.

Myroslav Treshchov

MANAGEMENT OF POLITICAL SENTIMENTS IN TIMES OF CRISIS

The article examines the phenomenon of political sentiments as an indicator of social stability and a factor in the effectiveness of public governance under crisis conditions. It analyzes the essence of political

sentiments as a multidimensional socio-psychological phenomenon that integrates the emotional, cognitive, and behavioral levels of public consciousness. The influence of military aggression, economic instability, and information wars on the transformation of citizens' political orientations is emphasized. The necessity of managing political sentiments is substantiated as a key direction of state policy aimed at strengthening public trust in institutions of power and ensuring the legitimacy of governance decisions. It is noted that effective management of political sentiments requires the development of strategic communications, government transparency, and active citizen engagement in decision-making. The study concludes that trust, social cohesion, and the quality of political leadership constitute the foundation of societal stability in times of crisis.

Keywords: *political sentiments, social stability, public governance, crisis of trust, strategic communications, social cohesion, information challenges.*

Проблематика управління політичними настроями набуває особливого значення в умовах кризових явищ, що супроводжують сучасний розвиток українського суспільства. Політичні настрої виступають своєрідним барометром суспільної стабільності, відображаючи рівень довіри громадян до інститутів влади, політичної системи та державної політики, внаслідок чого аналіз і корекція політичних настроїв населення є необхідною передумовою ефективного функціонування системи публічного управління.

За визначенням Є. Головахи, політичні настрої становлять «емоційно-оцінне ставлення громадян до політичних подій, явищ і суб'єктів політики, що відображає рівень соціальної напруги в суспільстві»¹. У періоди політичної чи соціально-економічної турбулентності політичні настрої стають визначальним чинником суспільної поведінки, впливаючи на політичну активність, участь у виборах, довіру до влади, готовність до протестних дій або підтримку державних ініціатив.

В умовах кризи, що поєднує військові загрози, економічну нестабільність та інформаційні виклики, політичні настрої набувають кризового характеру, ознакою чого є їх коливання від

¹ Головаха Є. (2022). Війна і формування політичної нації в Україні. Український соціологічний журнал. 28. С. 6–14. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01>

патріотичного піднесення до соціальної фрустрації, від єдності до поляризації. Управління суспільними настроями стає стратегічним завданням держави, адже саме від рівня суспільної консолідації залежить її політична стійкість»².

Політичні настрої – це багатокомпонентне соціально-психологічне явище, яке охоплює емоційний, когнітивний та поведінковий рівні суспільної свідомості. На емоційному рівні політичні настрої виражають почуття довіри, надії, розчарування або агресії до політичних суб'єктів; на когнітивному рівні відображають уявлення громадян про політичну ситуацію, а на поведінковому рівні зумовлюють політичну активність, участь у виборах, мітингах або пасивність.

Політичні настрої є «специфічною формою суспільної свідомості, що виступає проміжною ланкою між політичною культурою та політичною поведінкою. Фактично політичні настрої формуються під впливом соціально-економічних, інформаційних та ціннісно-культурних чинників, перші з яких представлені рівнем добробуту, соціальною справедливістю, безробіттям, другі – якістю медіаконтенту, поширенням фейкових повідомлень, наявністю стратегічних комунікацій, і треті – рівнем політичної культури, громадянської свідомості, національної ідентичності.

Крім того, на політичні настрої впливають історичні травми, колективна пам'ять і ступінь довіри до політичних еліт. За дослідженнями Інституту соціології НАН України, понад 60 % громадян визначають свої політичні настрої через емоційне ставлення до війни, реформ і соціальної несправедливості³, що свідчить про те, що політична емоційність є вагомим чинником, який може бути як джерелом мобілізації, так і потенціалом для маніпуляцій.

Кризові ситуації створюють умови для переосмислення громадянами ролі держави, еліт і політичних інститутів, що

² Кротюк, В.А. (за ред.). (2021). Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 558 с.

³ Головха Є., Макєєв С. (за ред.) (2023). Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія. К.: Інститут соціології НАН України, 343 с. https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf

істотно впливає на динаміку політичних настроїв. У таких умовах посилюється дія психологічних механізмів, зокрема, ефекту «соціальної тривоги», масових очікувань і колективних реакцій.

У періоди невизначеності політична поведінка населення значною мірою визначається інформаційними імпульсами, які створюють уявлення про «ворога» або «героя», тим самим зміщуючи суспільні орієнтири. На нашу думку у сучасних реаліях України кризовий контекст формування політичних настроїв зумовлений низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких перш за все виділяємо, військову агресією Російської Федерації, яка формує як високий рівень патріотичної мобілізації, так і глибокий емоційний стрес; економічні втрати та інфляційні процеси, які впливають на соціальну довіру; інформаційні війни та дезінформаційні кампанії, які спотворюють сприйняття політичної реальності; а також втому від затяжної кризи, що породжує апатію або політичний нігілізм.

Управління політичними настроями в умовах кризи є однією з ключових функцій публічного управління, оскільки саме від ефективності цього процесу залежить стабільність суспільства, легітимність влади та рівень довіри громадян до державних інститутів. Сучасні дослідники наголошують, що політичні настрої є не лише відображенням емоційної реакції суспільства на події, а й індикатором ефективності державної політики, її комунікаційних стратегій та відповідальності управлінських рішень.

Ефективне управління політичними настроями передбачає розвиток системи стратегічних комунікацій між владою та громадянами, моніторинг суспільних настроїв за допомогою соціологічних досліджень, прозорість та підзвітність органів влади, формування позитивного інформаційного середовища та протидію дезінформації та залучення громадськості до ухвалення рішень як чинник підвищення довіри.

У кризових умовах зростає значення ефективного політичного лідерства, яке базується на відкритості, компетентності та здатності до емпатії. Високий рівень довіри до лідерів та інституцій сприяє стабілізації політичних настроїв і мобілізації суспільства на подолання кризи. Тобто управління політичними настроями в умовах кризи є складним завданням, яке потребує

системного підходу, орієнтованого на прозорість влади, розвиток комунікацій і посилення суспільної згуртованості, основою стабільності є не лише економічні ресурси, а й довіра громадян до державних інституцій.

Криза довіри, особливо до органів влади, стає центральним феноменом сучасної політики, оскільки недовіра до інституцій трансформується у недовіру до самої ідеї державності. Таким чином, кризовий контекст актуалізує потребу у цілеспрямованому управлінні політичними настроями, спрямованому на підтримку соціальної згуртованості, стабільності та відновлення політичної легітимності, а ефективне управління політичними настроями в умовах кризи потребує комплексного підходу, що поєднує прозору комунікацію, інституційну довіру, цифрову аналітику та активну участь громадян. Зазначені механізми не лише зменшують рівень соціальної напруги, а й формують основу для довготривалої демократичної стабільності держави.

References:

1. Головаха Є. (2022). Війна і формування політичної нації в Україні. *Український соціологічний журнал*. 28. С. 6–14. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01>
2. Головаха Є., Макеев С. (за ред.) (2023). Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія. К.: Інститут соціології НАН України, 343 с. https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf
3. Кротюк, В.А. (за ред.). (2021). *Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс*. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 558 с.

СЕКЦІЯ 2

РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ

Євгеній Бордюк

ПУБЛІЧНІСТЬ ВІД КАВ'ЯРНІ ДО МЕРЕЖІ

У дослідженні розглянуто взаємозв'язок між концепціями публічності Юргена Габермаса та мережевої публічності Мануеля Кастельса. Показано, як цифрові мережі трансформують публічний простір – від дискурсивної раціональності та консенсусу до самокомунікації та алгоритмічно керованої видимості.

Ключові слова: публічність, громадянське суспільство, дискурс, мережа.

Yevhenii Bordiuk

PUBLIC SPHERE FROM COFFEE HOUSE TO NETWORK

The study examines the relationship between Jürgen Habermas's concept of public sphere and Manuel Castells's networked public sphere. It demonstrates how digital networks transform the public sphere – from discursive rationality and consensus to self-communication and algorithmically driven visibility.

Keywords: public sphere, civil society, discourse, network.

У класичній концепції громадянської публічності, Юрген Габермас визначає її «як сферу згуртованих у публіку приватних осіб»¹, що формується в полі напружених взаємин між державною владою та приватною сферою – сім'єю, товарним обігом, суспільною працею. Її виникнення пов'язане з розвитком буржуазного суспільства XVII століття, та появою нових осередків соціальної комунікації – кав'ярень, салонів, – які стали ареною дискурсивного протистояння аристократії та приватних

¹ Габермас, Ю. (2000). Структурні перетворення у сфері відкритості. Літопис. С. 71.

осіб. У цьому середовищі публічність виступала як посередник між суспільством і владою, простором, де приватна автономія перетворюється на політичну участь через відкриту та аргументовану критику, слугуючи формою легітимації влади через вираження громадської думки. Важливим елементом тогочасної публічності є література загалом та преса зокрема, яка виступає інструментом інформування громадян про рішення влади, та, у той же час, «через громадську думку вона ознайомлює державу із запитами і потребами суспільства»².

Аналізуючи сучасні перетворення публічної сфери, Габермас зазначає, що вона вступила в новий етап трансформацій, зумовлених цифровізованою комунікацією, яка спершу сприяла розмиттю територіальних, культурних та інших меж, проте згодом стала чинником фрагментації публічності. Поява платформенної моделі нових медіа, кардинально змінює модель спілкування, притаманну традиційним медіа, «надаючи всім потенційним користувачам можливість стати незалежними та рівноправними авторами»³, знехтувати необхідністю верифікації змісту інформації, її професійного відбору та фільтрації. Цифровізація публічної комунікації розмиває сприйняття меж приватного та публічного, створюючи напівпублічну, неструктуровану сферу, у якій комунікативні дії, які раніше розглядались як приватне листування, тепер включаються у публічну сферу нового типу. Габермас характеризує таку комунікацію як самозакриту, вона є формою індивідуалізованого самовираження з елементами публічної взаємодії, у межах якої приватні думки набувають видимості завдяки цифровим платформам. Проте, ця видимість не створює умов для справжньої публічності – вона фрагментується на множину ізольованих «ехо-камер», де переважають емоційні реакції й нарцисична самопрезентація. Алгоритми, діючи в межах «економіки уваги» та «наглядного капіталізму», посилюють цю тенденцію, трансформуючи публічну комунікацію у простір фрагментованої,

² Габермас, Ю. (2000). Структурні перетворення у сфері відкритості. Літопис. С. 74.

³ Habermas, J. (2023). A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics (C. Cronin, Пер.). Polity Press. P. 22.

комерціалізованої публічності, що підриває формування спільного демократичного дискурсу.

Політична сфера, у контексті цифровізації та індивідуалізованого характеру, втрачає свою роль інклюзивного простору загальних інтересів. Практики раціонального обговорення замінюються механізмами емоційної мобілізації, а увага стає основним ресурсом політичного впливу. Політична комунікація, керована алгоритмами платформ, функціонує за логікою популярності, а не переконливості, що веде до ослаблення демократичної легітимності та довіри до інституцій, зокрема політичних партій, чий зв'язок з громадською думкою поступово слабшає. Унаслідок цього, публічність перетворюється на арену символічного суперництва, а не аргументованого діалогу та пошуку шляхів зближення змагальних позицій. Такі передумови ставлять під загрозу дискурсивний конкурентний процес, який становить основу деліберативних демократій.

Подібні тенденції описує і Мануель Кастельс, який у праці *Communication Power* аналізує, як мережеві технології змінюють структуру влади, перетворюючи комунікацію на головне поле політичного впливу. У концепції інформаціоналізму Кастельса, мережа є визначальною соціальною структурою, яка організовує комунікацію навколо спільних цілей, забезпечуючи водночас єдність наміру та гнучкість дії. Вона одночасно запрограмована соціальними акторами та здатна до самоконфігурації, постійно перебудовуючись у пошуку ефективніших форм взаємодії. Як організаційна форма, мережа виходить за межі технологічного виміру, стаючи універсальним принципом соціальної взаємодії та ключовою моделлю функціонування суспільства у всі часи, а особливо у сучасності. Публічний простір для Кастельса займає особливе місце, оскільки це «простір суспільної, значущої взаємодії, де формується, передається, підтримується та чиниться опір ідеям та цінностям; простір, який зрештою стає тренувальним майданчиком для дії та реакції»⁴. Таким чином, комунікація стає головним засобом формування значень і здійснення впливу у публічному просторі, а контроль над інформацією та

⁴ Castells, M. (2013). *Communication power* (2nd. edition including a new introduction). Oxford University Press. P. 301.

комунікацією є фундаментальним для влади як такої, незалежно від того чи відноситься вона до «макро-влади» держави або медіа корпорації, чи це «мікро-влада» будь-якого типу організації. Громадянське суспільство, соціальні рухи виступають проти влади та формують контрвладу, яка «реалізується шляхом перепрограмування мереж навколо альтернативних інтересів та цінностей»⁵. Владний процес, за таких умов, постає як динамічна категорія протистояння та взаємодії владних структур та інститутів громадянського суспільства.

Там, де Габермас бачить загрозу дискурсивній раціональності через індивідуалізацію публічного простору, Кастельс бачить нові простори для прояву індивідуальної автономії. Цифрові мережеві технології забезпечують можливість створення та поширення власного контенту поза контролем корпорацій та бюрократичних інститутів, а раніше пасивна аудиторія споживачів інформації, перетворюється на активного індивідуального творця. У такому контексті відбувається перехід від традиційної масової комунікації до масової самокомунікації, яка охоплює потенційно широку аудиторію, однак повідомлення є самогенерованими, визначення отримувача є самоспрямованим, а пошук повідомлень у мережі є самоселективним⁶.

Проте, така емансипація комунікації є неоднозначною через вплив ринку на розвиток цифрових мереж. Поширення самокомунікації супроводжується комерціалізацією мережевого середовища та переорієнтацією у бік розважального контенту, що змінює якість публічності та знижує потенціал раціонально-критичного дискурсу, на що звертав увагу Габермас. Функціонування сучасних медіа за правилами бізнес-логіки, привело до консолідування переважної частини інформаційних потоків у незначної кількості компаній, та, як наслідок, посилило їх глобальний вплив. Таким чином, виникла ситуація, коли з одного боку з'явилося більше можливостей для автономного вияву окремих індивідів та груп, а з іншого – інструменти здійснен-

⁵ Castells, M. (2013). *Communication power* (2nd. edition including a new introduction). Oxford University Press. P. 431.

⁶ Castells, M. (2013). *Communication power* (2nd. edition including a new introduction). Oxford University Press. P. 55.

ня публічності перебувають під приватним контролем великих мультимедійних мереж, здатних прямо чи неявно обмежувати видимість інформації, вибудовувати рамки можливої маніфестації суб'єктів.

Політика у такому мережевому середовищі формується за принципом присутності у медіа-просторі, де видимість стає умовою політичного існування. Попри формальну доступність цифрових інструментів, реальна участь у формуванні публічного порядку денного дедалі більше залежить від алгоритмічних механізмів видимості, що визначають, хто і в який спосіб може бути почутим. У цьому сенсі публічність перетворюється на похідну від медійної репрезентації, а не від комунікативної раціональності, про яку йшлося в класичних моделях демократії. Таким чином, процес індивідуалізації, який Кастельс описує як можливість автономного самовираження, водночас стає елементом нової структури влади – влади інформаційних потоків, де боротьба точиться не за істину, а за увагу.

Отже, трансформація публічної сфери під впливом інформаційних комунікаційних технологій має подвійний характер. З одного боку цифрові технології спрощують доступ до публічності, відкривають широкі простори для самовираження та реалізації індивідуальності, створюють нові форми суб'єктності. А з іншого, індивідуальна автономія зміщує фокус із загального у бік приватного, руйнуючи спільне поле раціональної взаємодії, у якому можливе формування консенсусу. Публічність поступово втрачає ознаки дискурсивної раціональності, перетворюючись на простір боротьби за увагу, де політичного значення набуває не аргумент, а здатність бути поміченим.

References:

1. Габермас, Ю. (2000). Структурні перетворення у сфері відкритості. Літопис.
2. Castells, M. (2013). Communication power (2nd. edition including a new introduction). Oxford University Press.
3. Habermas, J. (2023). A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics (C. Cronin, Пеп.). Polity Press.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ПРОЯВИ ТА ДОСВІД ПРОТИДІЇ

У цій статті робиться спроба проаналізувати найпоширеніші інструменти, які використовує росія в інформаційній війні проти України під час повномасштабного вторгнення. Аналізуються такі інструменти інформаційної війни, як наратив, дезінформація, PSYOPS та фейки. Вказуються цілі, для яких російська федерація їх використовує. Визначаються основні особливості, результати та успіхи кожного з цих інструментів. Аналізуються прояви інформаційних та психологічних операцій, які активно використовує країна-агресор. Показано, що російська пропаганда намагається здобути перевагу в кіберпросторі за допомогою кібератак, хакерських кампаній, ботів, фішингу та глибоких фейків. Доведено, що росія використовує широкий спектр інструментів, часто вдаючись до їх комбінації, щоб нав'язати наративи не тільки на території України, але й її населенню та країнам-партнерам. Встановлено, що російська пропаганда досить активна в українському інформаційному просторі.

Ключові слова: Україна, російська федерація, інформаційна війна, пропаганда, IPSO, наративи, кіберпростір, кібератаки, інформаційний простір.

Olha Blyzniak

RUSSIA'S INFORMATION WARFARE IN UKRAINE DURING A FULL-SCALE WAR: MANIFESTATIONS AND EXPERIENCE OF COUNTERACTION

This article attempts to examine the most common tools used by Russia in its information war against Ukraine during the full-scale invasion. It analyzes

such tools of information warfare as narrative, disinformation, PSYOPS, and fakes. It indicates the purposes for which the russian federation uses them. The main features, results, and success of each of these tools are identified. The manifestations of information and psychological operations actively used by the aggressor country are analyzed. It is shown that russian propaganda is trying to gain an advantage in cyberspace through cyberattacks, hacking campaigns, bots, phishing, and deep fakes. It is proven that russia uses a wide range of tools, often resorting to their combination, to impose narratives not only on the territory of Ukraine, but also on its population and partner countries. It has been established that russian propaganda is quite active in the Ukrainian information space.

Keywords: *Ukraine, russian federation, information warfare, propaganda, IPSO, narratives, cyberspace, cyber attacks, information space.*

The russian federation is waging a long-running information war in Ukraine. This information war has its own peculiarities. First, russian propaganda has an external and internal component, as it is necessary not only to form and disseminate certain narratives or fakes for an external audience (and russia presents information with different accents for the Ukrainian audience and the international community). At the same time, the kremlin is trying to satisfy the information hunger of its multi-million country and explain the course of events and their cause-and-effect relationships to the domestic audience in the usual way for the propaganda machine. The second feature of russia's information war in Ukraine is that the kremlin, among other things, actively uses historical, cultural, linguistic and religious concepts.

Since the beginning of russia's full-scale invasion of Ukraine, the russian propaganda machine continues to actively use various tools of information warfare. With its help, the kremlin is trying to justify the invasion of a sovereign state, discredit it in the international arena, and manipulate the minds of both its citizens and the international community. According to the DFRLab, russia has been actively using information operations against Ukraine since at least 2014, and in the run-up to the 2022 invasion, the kremlin has intensified disinformation campaigns to justify aggression and mask

its military intentions¹. After the outbreak of a full-scale war, Russia's information strategy shifted to undermining Ukraine's resilience and splitting support from its allies².

Russia's information operations against Ukraine did not remain static – their emphasis changed depending on the course of hostilities and the international community's reaction. At the beginning of 2022, the main tasks of Russian propaganda were to justify aggression abroad and create an image of a weak, incapable Ukraine at home. However, as the hostilities continued and its own losses increased, the Kremlin's narratives transformed.

At the end of 2022, Russian propaganda shifted its focus to concealing the scale of defeats and losses, while simultaneously trying to «work» for the European audience. At the same time, Russian disinformation continued to blame Ukrainians, spreading fakes that the Ukrainian leadership was «corrupt and incompetent», the Ukrainian army was shelling civilians, and Western aid was being «stolen»³.

The Kremlin-controlled media (primarily Russia Today, Channel One, and Sputnik) played a leading role, broadcasting propaganda messages to the Russian audience and the international arena until they were blocked. After official Russian broadcasters were banned in many countries, Moscow shifted to alternative channels – social media, anonymous Telegram channels, networks of bots and trolls, as well as loyal Western bloggers and politicians who relay pro-Russian messages, including on YouTube through duplicate accounts, collecting millions of views⁴. Thus, Russia has effectively created a

¹ Digital Forensic Research Lab. (2024). Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/>

² Войтенков, Р.М. (2024). Новітнє розуміння концепції міжнародної підтримки в контексті російсько-української війни. Актуальні проблеми політики, 74, Р.143-150. <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.18>

³ Кошман, І. (2024). Інформаційна складова гібридної війни (на прикладі локальних медіа). Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія, 2 (12), 54-58. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.8>

⁴ Шуляк, Н., & Гоманюк, О. (2024). Фейкова реальність: використання тролей, ботів, ельфів у гібридній війні. Міжнародні відносини, суспільні

parallel information ecosystem capable of circumventing official bans.

Among the many tools of information warfare are narratives, deepfakes, disinformation, fake news, IPSO, etc. Russia is intensifying various information campaigns, expanding their range, and working with different target audiences, which gives this information war a dynamic.

In particular, in its information warfare, Russia uses narratives such as denying the existence of Ukraine as an independent state (Putin's speech on February 21, 2022⁵), about the commonality of history, traditions, culture, and discrimination against the Russian-speaking population. Russia has been actively spreading narratives about Nazis in power in Ukraine, and thus justifying its aggression by the need for denazification⁶, as well as the threat of NATO expanding to the East.

Russian narratives also combine anti-Western sentiments, exaggerated events on the battlefield, discrimination against the Ukrainian political and military elite, humiliation of the Armed Forces, and calls for the protection of Russians and Russian-speaking minorities living in Ukraine, whose territory Russia considers its own historically, etc.

Putin manipulated the opinions of ordinary people based on fictional or distorted historical facts, called the events in Ukraine a civil war and emphasized that «Ukrainians still feel Russian»⁷. Along with the narratives about the ineptitude of the Ukrainian state, Russians actively spread the narrative of a strong Russia, its potential,

комунікації та регіональні студії, 2(12), 99–116. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-99-116>

⁵ Слово і діло. (2022, 22 лютого). Путін майже годину висловлював своє бачення життя в Україні: фактчекінг звернення. Слово і діло. <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/22/stattja/polityka/putin-majzhe-hodynu-vyslovlyuvav-svoje-bachennya-zhyttya-ukrayini-faktchekinh-zvernennya>

⁶ Радіо Свобода. (2022, 24 лютого). Путін о 5-й ранку оголосив про початок «операції» на Донбасі (оновлено). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/31719676.html>

⁷ Детектор медіа. (2024, 9 лютого). «На Польщу та Литву не підемо, достатньо України»: Карлсон оприлюднив інтерв'ю з Путіним. Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/222736/2024-02-09-na-polshchu-ta-lytvu-ne-pidemo-dostatno-ukrainy-karlson-oprylyudnyv-intervyu-z-putinyim/>

its «real» leaders and heroes, the military power and achievements of its army and military-industrial complex.

In the military sphere, russia's disinformation is aimed at deterring the supply of weapons to Ukraine and at dividing the country over security issues. The propaganda intimidated the international community with an escalation – up to a direct clash between NATO and russia – in case of an increase in military assistance to Ukraine⁸.

In the diplomatic sphere, russia's information warfare is aimed at undermining the unity of the coalition in support of Ukraine at all levels – from government decisions to public opinion. For this purpose, the kremlin used long-established propaganda techniques adapted to different audiences. russian agents and media are active in Western countries, trying to influence political circles. russia uses networks of its supporters in international organizations. In the UN and other forums, russian diplomacy has been relaying disinformation theses about «biolabs» and «nuclear provocations».

russian propaganda forced the topic of the global food crisis after the blocking of Ukrainian grain exports, putting the blame on the Ukrainian side. The goal was to weaken international support for sanctions and convince individual governments that concessions to moscow were necessary to stabilize markets.

In the economic dimension, russian disinformation was aimed at undermining the sanctions regime and financial support for Ukraine. By appealing to the painful topics of inflation or deficit, russian propaganda tries to create dissatisfaction among foreign citizens with sanctions and the costs of helping Ukraine⁹.

In the humanitarian sphere, Ukrainian refugees and international humanitarian support for Ukraine have been targeted by russian disinformation. russian propagandists deliberately stirred up xenophobic sentiments to irritate the local population and cause hostility toward Ukrainians fleeing the war. An example is fakes about

⁸ Reuters. (2022, March 5). Russia calls on EU, NATO to stop arms supplies to Ukraine. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-calls-eu-nato-stop-arms-supplies-ukraine-2022-03-05/>

⁹ Капустянська, І. (2024, 1 квітня). Росія посилила дезінформацію проти України в Європі. LB.ua. https://lb.ua/world/2024/04/01/606327_rosiya_posilila_dezinformatsiyu_prot.html

the crimes of Ukrainian refugees who enjoy undeserved privileges in Europe¹⁰.

Russia also uses disinformation in its information war against Ukraine. The use of disinformation can be clearly seen in the case of the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant on June 6, 2023, in the Kherson region¹¹. However, it was this disinformation campaign that confirmed the true purpose of the invasion – the destruction of Ukrainian territory and civilians.

Another tool actively used by Russia in its information warfare is the information-psychological special operation (hereinafter referred to as IPSO). The purpose of the IPSO was to make Ukrainians believe that resistance was hopeless. However, the attempts largely failed – Ukrainian society demonstrated a high level of cohesion, and government agencies and volunteer initiatives effectively exposed fakes¹². With the help of IPSO, Russian propaganda tried to gain an advantage in cyberspace through cyberattacks, hacker actions, bots, phishing, and deepfakes. Examples of the use of such tools include cyberattacks on the websites of Ukrainian government agencies, the creation of phishing links, the use of bots that left provocative messages, and trolls on social media. Using deepfake technology, Russians created fake videos in which, for example, politicians made important statements.

Russia often uses fake news. A striking example of the use of fake news is a series of reports about changes in the top military leadership in Ukraine. Russian propagandists explained Zaluzhny's dismissal by his inability to effectively perform the functions of

¹⁰ Фірак, С.П. (2024). Російська дезінформація про євроатлантичну інтеграцію України після 24 лютого 2022 року в українському медіапросторі. Електронний репозитарій НаУКМА. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1738050e-787a-4158-92b7-3df1d31d89c3/content>

¹¹ Центр протидії дезінформації при РНБО України. (2023, 6 червня). Основні наративи, які просуває російська пропаганда з приводу катастрофи на Каховській ГЕС. ЦПД при РНБО України. <https://cpd.gov.ua/reports/osnovni-naratyvy-yaki-prosuvaye-rosijska-propaganda-z-pryvodu-katastrofy-na-kahovskij-ges/>

¹² Кутуза, Н.В., Тельпіс, Д.М. (2023). Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). Записки з українського мовознавства, (30), 282–292. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283887>

commander-in-chief of the Armed Forces in wartime and the failure of the counteroffensive, and fueled all this with claims about rivalry between Zelensky and Zaluzhny.

Russia uses all these tools in full, systematically and in compliance with a certain algorithm in its country. For the «domestic consumer», Russia presented information about the success of their AF, about the invincibility of the Russian army, and exaggerated the number of casualties and losses in military equipment in the ranks of the Armed Forces of Ukraine.

In the context of a full-scale war, the Ukrainian government and society united in countering Russia's information and psychological warfare. Ukrainian society has returned to its historical memory, changed its vision of the role of language, church, foreign policy, etc. This is reflected in a number of laws restricting the Russian language and content in the language of the aggressor, active transition from the UOC to the OCU, and changes in place names (city names, streets, etc.). During the war, it became clear that the information front is no less important than the military front, so all ministries and departments of the state, the National Security and Defense Council, cultural, scientific, and sports figures, representatives of show business, and civil society have been actively working to strengthen the information security of our country and counter Russian disinformation.

Thus, Russian information warfare is a multilevel phenomenon that encompasses individual, national, and international aspects. Its goal is to justify the war, discredit Ukraine, and undermine international support. However, active counteraction demonstrates that Russia's disinformation campaigns face effective resistance at the individual, national, and international levels as well.

References:

1. Самигін, Д. (2023, 5 травня). Дев'ять головних тем російської пропаганди. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/5/7400790/>
2. Капустянська, І. (2024, 1 квітня). Росія посилила дезінформацію проти України в Європі. *LB.ua*. https://lb.ua/world/2024/04/01/606327_rosiya_posilila_dezinformatsiyu_prot.html
3. Детектор медіа. (2024, 9 лютого). «На Польщу та Литву не підємо, достатньо України»: Карлсон оприлюднив інтерв'ю з Путіним. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/222736/2024-02-09->

na-polshchu-ta-lytvu-ne-pidemo-dostatno-ukrainy-karlson-oprylyudnyv-intervyu-z-putinyam/

4. Центр протидії дезінформації при РНБО України. (2023, 6 червня). Основні наративи, які просуває російська пропаганда з приводу катастрофи на Каховській ГЕС. *ЦПД при РНБО України*. <https://cpd.gov.ua/reports/osnovni-naratyvy-yaki-prosuvaye-rosijska-propaganda-z-pryvodu-katastrofy-na-кахovskij-ges/>

5. Слово і діло. (2022, 22 лютого). Путін майже годину висловлював своє бачення життя в Україні: фактчекінг звернення. *Слово і діло*. <https://www.slovovidilo.ua/2022/02/22/stattja/polityka/putin-majzhe-hodynu-vyslovlyuvav-svoje-bachennya-zhyttya-ukrayini-faktchekinh-zvernennya>

6. Радіо Свобода. (2022, 24 лютого). Путін о 5-й ранку оголосив про початок «операції» на Донбасі (оновлено). *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/31719676.html>

7. Фірак, С.П. (2024). Російська дезінформація про євроатлантичну інтеграцію України після 24 лютого 2022 року в українському медіапросторі. *Електронний репозитарій НаУКМА*. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1738050e-787a-4158-92b7-3df1d31d89c3/content>

8. Шуляк, Н., & Гоманюк, О. (2024). Фейкова реальність: використання тролей, ботів, ельфів у гібридній війні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 2(12), 99–116. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-99-116>

9. Digital Forensic Research Lab. (2024). Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/>

10. Кошман, і. (2024). Інформаційна складова гібридної війни (на прикладі локальних медіа). *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*, 2 (12), 54-58. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.8>

11. Кутуза, Н.В., Тельпіс, Д.М. (2023). Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*, (30), 282–292. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283887>

12. Reuters. (2022, March 5). Russia calls on EU, NATO to stop arms supplies to Ukraine. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-calls-eu-nato-stop-arms-supplies-ukraine-2022-03-05/>

13. Войтенков Р.М. (2024). Новітнє розуміння концепції міжнародної підтримки в контексті російсько-української війни. *Актуальні проблеми політики*, 74, Р.143-150. <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.18>

Фелікс Герасімов

РОЛЬ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ВИТРИВАЛОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У тезах розглядається взаємозв'язок між духовно-моральними цінностями та психологічною витривалістю українських військових у контексті повномасштабної війни з РФ. Проаналізовано, як віра, моральна стійкість, відчуття місії, військовий та національний ідеал впливають на здатність захисників протистояти стресу, долати травматичні події, підтримувати бойову готовність. Представлено теоретичні підходи до психологічної витривалості, окреслено особливості українського контексту, зроблено акценти на практичних рекомендаціях щодо посилення духовно-морального ресурсу військовослужбовців.

Ключові слова: *духовно-моральні цінності, психологічна витривалість, українські захисники, військовослужбовці, війна, стресостійкість.*

Felix Herasimov

THE ROLE OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN THE PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF UKRAINIAN DEFENDERS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The abstract examines the relationship between spiritual and moral values and the psychological resilience of Ukrainian military personnel in the context of full-scale war with the Russian Federation. It analyses how faith, moral resilience, a sense of mission, and military and national ideals influence the ability of defenders to cope with stress, overcome traumatic events,

and maintain combat readiness. Theoretical approaches to psychological resilience are presented, the peculiarities of the Ukrainian context are outlined, and practical recommendations for strengthening the spiritual and moral resources of military personnel are emphasised.

Keywords: *spiritual and moral values, psychological resilience, Ukrainian defenders, military personnel, war, stress resistance.*

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році спричинило безпрецедентне навантаження на українських військових, волонтерів та суспільство загалом. Стан постійного ризику, бойові втрати, тривале перебування у стресових умовах призводять до виснаження психологічних ресурсів, зростання рівня тривоги, депресії, посттравматичних розладів. За таких обставин традиційні засоби адаптації – соціальна підтримка, відпочинок, сімейне коло – можуть бути частково або повністю недоступними. У цьому контексті духовно-моральні цінності стають важливим джерелом внутрішньої сили, надії, сенсу та опори. Вони допомагають не лише витримувати надзвичайні обставини, а й зберігати людяність, гідність і віру у справедливу Перемогу.

Метою цієї праці є обґрунтувати роль духовно-моральних цінностей у формуванні психологічної витривалості українських захисників в умовах війни та окреслити практичні напрями посилення цього ресурсу.

Психологічна витривалість (*hardiness*) у сучасній науці визначається як здатність особистості ефективно адаптуватися до складних або травматичних обставин, відновлюватися після пережитого стресу, та протягом тривалого часу зберігати оптимальне функціонування попри наявність тривалих ризиків.

Для військовослужбовців витривалість включає такі аспекти, як стресостійкість, здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності, контроль емоцій, підтримка моральних орієнтирів, взаємодія у колективі. Особливої актуальності набуває таке явище як моральна травма (*moral injury*), яку у сучасних дослідженнях розуміють як глибокий внутрішній конфлікт, що виникає внаслідок дій або подій, які суперечать власним моральним цінностям та переконанням. На сьогодні встановлено,

що така травма є потужним чинником розвитку посттравматичних розладів та емоційного виснаження.

Водночас, дослідження свідчать, що саме наявність глибокого сенсу діяльності та духовного підґрунтя підвищує рівень психологічної стійкості та витривалості українських військових, знижує ризик емоційного вигорання та посттравматичних розладів.

Така система внутрішніх переконань, ідеалів і норм, які визначають сенс існування, напрям дії та ставлення до інших людей об'єднується у категорію духовно-моральних цінностей. У військовому середовищі до них відносимо: віру (у Бога, у справедливість, у Перемогу), моральну відповідальність (усвідомлення обов'язку перед Батьківщиною, побратимами, народом), служіння та жертвовність (готовність діяти заради вищої мети), національну ідентичність (усвідомлення себе як частини українського народу, спадкоємця його цінностей і боротьби).

В окремих підрозділах ЗСУ активно впроваджуються програми психологічної підготовки, що враховують культурно-історичні та духовні чинники, зокрема співпрацю з військовими капеланами, морально-етичні тренінги, заходи з формування національно-патріотичної свідомості. І саме ці підрозділи демонструють високу боєздатність та витривалість.

Вплив духовно-моральних цінностей на психологічну витривалість українських захисників можна пояснити такими взаємопов'язаними механізмами:

1) *надання сенсу* – усвідомлення, що війна є боротьбою за свободу, життя і гідність українського народу, трансформує переживання страждання у досвід служіння вищій меті. Це підсилює внутрішню мотивацію та допомагає витримувати психоемоційний тиск;

2) *надія як модератор стресу* – психологічна надія (hope) послаблює вплив постійної загрози на суб'єктивне відчуття благополуччя та стимулює активні копінг-стратегії;

3) *моральна стабільність* – орієнтація на честь, совість, гідність і братерство є своєрідним «моральним компасом», що дозволяє зберігати внутрішню рівновагу навіть у складних моральних дилемах;

4) *відчуття приналежності та прийняття* – духовно об'єднані групи (релігійні спільноти, побратимські кола, капеланські служби) створюють простір довіри, де військові можуть ділитися переживаннями, отримувати розуміння й прийняття;

5) *психологічне заспокоєння* – релігійні та духовні практики (молитва, ритуали пам'яті тощо) сприяють регуляції емоцій, зниженню тривоги та підвищенню відчуття безпеки.

На нашу думку, для того, щоб духовно-моральні ресурси ефективно підтримували психологічну витривалість українських захисників, необхідно забезпечити: регулярність звернення до духовно-моральних тем у навчанні, службі, ритуалах; включати тематику сенсу життя, ідентичності, моральної стійкості у програми психологічної підготовки військовослужбовці; підтримку з боку лідерів і командирів (особистий приклад моральної позиції, емпатійного керівництва); інтеграцію духовного компонента з психологічною допомогою; підтримувати діяльність військових капеланів і створювати можливості для духовного супроводу у підрозділах, створення груп моральної підтримки для обговорення моральних дилем, рефлексія над пережитими подіями, ритуали братерства та пам'яті.

Отже, є всі підстави вважати, що духовно-моральні цінності є ключовим чинником психологічної витривалості українських захисників у війні з росією. Вони забезпечують збереження сенсу, гідності та внутрішньої сили у критичних обставинах, допомагають долати моральні травми й підтримують відновлення після бойових дій.

Інтеграція духовного виміру у систему психологічної допомоги Збройних сил України є необхідною умовою формування стійкої, мотивованої, морально зрілої особистості воїна. У сучасних умовах духовно-моральна стійкість стає не лише індивідуальним ресурсом, а й важливим чинником національної безпеки та суспільної єдності.

References:

1. Frankova, I. et al. (2025). Psychological resilience in trench warfare: Leveraging mental health frameworks for Ukrainian soldiers. *Neuroscience Applied*, 4, 105528. <https://doi.org/10.1016/j.nsa.2025.105528>

2. Karlsson, A. (2025). Faith on the Frontlines: Exploring the Religiosity of Ukrainian Soldiers During War. *Occasional Papers On Religion In Eastern Europe* (June 2025) Xlv, 6 <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2645&context=ree>

3. Slezackova, A. et al. (2024). The moderating effect of perceived hope in the relationship between anxiety and posttraumatic growth during the Russian-Ukrainian war. *Front. Psychol.*, 02 August 2024, Sec. Positive Psychology, Volume 15 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1440021>

4. Zasiakina, L., Duchyminska, T., Bifulco, A., & Bignardi, G. (2024). War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: Moral injury and associated mental health symptoms. *Military psychology: the official journal of the Division of Military Psychology, American Psychological Association*, 36(5), 555–566. <https://doi.org/10.1080/08995605.2023.2235256>

5. Swenson A., Williams J.T.B. (2023). Public health, religion, and spirituality in wartim. *Public Health, Religion, and Spirituality Network*. Issue 8, pp. 4–10. URL: <https://publichealthrs.org/a043/>

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ДОБУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті досліджується феномен кібербезпеки як визначального чинника міжнародної стабільності в умовах глобальної цифрової трансформації. Визначено, що кіберпростір став п'ятим театром воєнних дій, а кібератаки перетворилися на інструмент гібридної війни, політичного тиску та економічного шантажу. Проаналізовано концептуальні засади кібербезпеки, її роль у забезпеченні суверенітету держави, захисті інформаційних систем і формуванні міжнародної довіри.

Особливу увагу приділено міжнародному виміру кібербезпеки – діяльності НАТО, Європейського Союзу, ООН та провідних держав у розробленні спільних механізмів кіберзахисту. Показано, що Україна, перебуваючи в умовах гібридної агресії Російської Федерації, формує власну модель цифрової стійкості, засновану на інституційному розвитку, міжнародному партнерстві та підготовці кадрів.

Наголошено, що кібербезпека є не лише технічною, а й політичною та гуманітарною категорією, оскільки забезпечує захист прав громадян і функціонування демократичних інститутів. Зроблено висновок, що ефективна система кіберзахисту можлива лише за умов глобальної координації, колективної відповідальності та правового врегулювання діяльності держав у кіберпросторі.

Ключові слова: кібербезпека; міжнародна стабільність; гібридна війна; інформаційна безпека; цифрова стійкість; НАТО; Європейський Союз; Україна; кібератаки; глобальна безпека.

Oleksandr Homaniuk

CYBERSECURITY AS A KEY ELEMENT OF INTERNATIONAL STABILITY IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATIONS

The article examines the phenomenon of cybersecurity as a crucial factor in ensuring international stability amid global digital transformation. It argues that cyberspace has become the fifth domain of warfare, while cyberattacks have evolved into instruments of hybrid warfare, political pressure, and economic coercion. The conceptual foundations of cybersecurity are analyzed, emphasizing its role in maintaining state sovereignty, protecting information systems, and strengthening international trust.

Special attention is given to the international dimension of cybersecurity, including the activities of NATO, the European Union, the United Nations, and leading states in developing collective defense and resilience mechanisms. The Ukrainian case is presented as an example of a nation forming a model of digital resilience under conditions of hybrid aggression by the Russian Federation. This model is based on institutional development, international cooperation, and professional training in the field of information protection.

The study concludes that cybersecurity is not only a technical category but also a political and humanitarian one, as it safeguards democratic governance and citizens' rights. Effective cybersecurity requires global coordination, shared responsibility, and the establishment of international legal norms regulating state behavior in cyberspace.

Keywords: *cybersecurity; international stability; hybrid warfare; information security; digital resilience; NATO; European Union; Ukraine; cyberattacks; global security.*

Сучасний світ дедалі більше залежить від цифрових технологій, які стали основою економічних процесів, державного управління, оборонних систем та міжособистісних комунікацій. Однак розвиток інформаційного суспільства приніс не лише безпрецедентні можливості, а й створив нові загрози глобального масштабу. Кібербезпека сьогодні є не лише технічним аспектом, а комплексним політичним, економічним і соціальним явищем, що безпосередньо впливає на стабільність міжнародної системи.

Кібератаки, інформаційні диверсії, цифрове шпигунство та гібридні операції стають невід'ємною складовою сучасних конфліктів, змінюючи природу війни і безпеки. Український досвід останнього десятиліття переконливо демонструє, що боротьба в кіберпросторі є продовженням традиційних воєнних дій іншими засобами.

Кібербезпека – це сукупність технічних, правових, організаційних і освітніх заходів, спрямованих на захист інформаційних систем, мереж і даних від несанкціонованого доступу, руйнування або використання в деструктивних цілях. Вона забезпечує цілісність, конфіденційність і доступність інформації, що є критично важливою умовою для функціонування держав і міжнародних організацій. Згідно зі стандартом ISO/IEC 27032:2012, кібербезпека спрямована на підтримання стійкості систем управління та безперервності функціонування цифрової інфраструктури. У світі, де економіка, енергетика, транспорт і оборона залежать від інформаційних потоків, вразливість цифрових систем може мати катастрофічні наслідки¹.

Проблема кіберзагроз полягає не лише у технічній площині, а й у геополітичній. Кібератаки дедалі частіше здійснюються державами або за їх підтримки, стаючи інструментом політичного тиску, економічного шантажу чи гібридної агресії. Прикладом є втручання у вибори у США (2016 р.), атака вірусу WannaCry (2017), а також численні кібератаки проти української енергетичної інфраструктури.²

Кіберпростір перетворився на п'ятий театр воєнних дій поряд із сушею, морем, повітрям і космосом. Боротьба у ньому ведеться постійно – без оголошення війни і без чітких кордонів. На відміну від класичних конфліктів, кіберзагрози не мають територіальних меж і можуть бути здійснені анонімно. Це створює новий тип небезпеки, коли атака на один державний сервер або

¹ Сліпченко Т. (2020). Кібербезпека як складова системи захисту національної безпеки: європейський досвід. Актуальні проблеми правознавства. 1 (21). С.128-133. <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/942>

² Ємельянов В.М., Бондар Г.Л. (2019). Кібербезпека як складова національної безпеки та кіберзахист критичної інфраструктури України. Публічне управління та регіональний розвиток. 5, 493-523. <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.02>

об'єкт критичної інфраструктури може паралізувати діяльність цілої країни. Серед типових форм кіберзагроз виокремлюють кібершпигунство, кібератаки на державні установи, кібертероризм, використання соціальної інженерії та фішингу. Особливо небезпечним є поєднання цих методів у межах гібридних стратегій – коли інформаційні операції супроводжують військові або політичні кампанії, формуючи викривлену картину реальності³.

Російська Федерація активно застосовує кіберзброю як частину гібридної війни проти України. Кібератаки на українські енергетичні компанії у 2015 році, злам урядових сайтів, поширення дезінформації в соціальних мережах – це лише частина масштабної операції з дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. Таким чином, кіберзагрози стали потужним елементом стратегії гібридної агресії, спрямованої на підриг національної стійкості та довіри до інститутів влади⁴.

Міжнародна спільнота усвідомлює, що забезпечення безпеки в кіберпросторі неможливе без координації зусиль. НАТО визнає кіберпростір повноцінним полем оборони, а кібератака може бути підставою для колективної відповіді відповідно до статті 5 Вашингтонського договору.

Європейський Союз активно розвиває політику цифрової стійкості. Прийнята Стратегія кібербезпеки ЄС передбачає формування відкритого, надійного і безпечного кіберпростору, розвиток спільних механізмів кіберзахисту, створення системи раннього попередження та проведення пан'європейських навчань⁵.

Організація Об'єднаних Націй, у свою чергу, намагається виробити міжнародні правила поведінки держав у кіберпросторі.

³ Homaniuk O. (2024). Cybersecurity as a Component of International Security. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Volume 14/02-XLIV, September, P.90-93. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140244/papers/A_16.pdf

⁴ Дубов Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpekovoї-politiki-visnovki-dlya-ukraini>

⁵ Бірець К.Є. (2022). Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fbtegp/all-fbtegp-2022/paper/download/15739/13189>

Попри це, ефективність таких ініціатив залишається обмеженою через різні підходи провідних держав до питань суверенітету і контролю над інформаційними потоками.

США, Ізраїль і країни ЄС активно розвивають власні кіберстратегії. Американська модель робить акцент на захисті критичної інфраструктури та розвитку наступальних кіберспроможностей, ізраїльська – на тісній взаємодії держави, бізнесу й академічного середовища, тоді як європейська модель базується на принципах прозорості, колективної відповідальності та захисту цифрових прав людини⁶.

Для України питання кібербезпеки має екзистенційний вимір. З початком російської агресії у 2014 році кіберфронт став невід'ємною частиною оборони держави. Перший у світі зафіксований випадок атаки на енергетичну інфраструктуру (грудень 2015 р.) засвідчив масштаб і небезпеку кіберзагроз. У відповідь Україна розробила власну архітектуру кіберзахисту⁷:

- ухвалено Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017);
- створено Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО;
- прийнято Національну стратегію кібербезпеки;
- налагоджено співпрацю з ЄС та НАТО у сфері обміну інформацією й технічної допомоги.

Українська модель кібербезпеки спирається на три ключові принципи⁸:

- Інституційна стійкість – створення державних і військових структур, здатних реагувати на атаки в режимі реального часу.

⁶ Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace (2017). http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cybersecurity/cybsec_comm_en.pdf

⁷ Дубов Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpekovoi-politiki-visnovki-dlya-ukraini>

⁸ Ємельянов В.М., Бондар Г.Л. (2019). Кібербезпека як складова національної безпеки та кіберзахист критичної інфраструктури України. Публічне управління та регіональний розвиток. 5, 493-523. <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.02>

- Міжнародне партнерство – інтеграція у систему європейської цифрової безпеки.
- Освітній і кадровий потенціал – формування покоління фахівців, здатних працювати на перетині технологій, права й стратегічних комунікацій.

Разом з тим, залишаються проблеми: недостатнє фінансування, технологічне відставання, низький рівень цифрової грамотності населення, а також відсутність міжнародних правових механізмів покарання кіберзлочинців.

Кібербезпека є не просто технічним напрямом, а ключовим чинником геополітичної стабільності у XXI столітті. Вона визначає спроможність держав зберігати суверенітет, забезпечувати захист прав громадян і запобігати деструктивним впливам у цифровому середовищі. Україна, перебуваючи на передовій кіберпротистояння, демонструє приклад формування асиметричної стратегії цифрової стійкості, де поєднано державну політику, міжнародну взаємодію та громадянську активність. У глобальному вимірі кібербезпека вимагає створення нового типу міжнародної солідарності – на основі довіри, технологічного обміну й дотримання правових норм у кіберпросторі. Лише спільні дії держав, міжнародних організацій і приватного сектору можуть забезпечити стабільність у світі, де інформація стала головною зброєю і водночас найбільшим ресурсом.

References:

1. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace (2017). http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf
2. Homanіuk O. (2024). Cybersecurity as a Component of International Security. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Volume 14/02-XLIV, September, P.90-93. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140244/papers/A_16.pdf
3. Бірець К. Є. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fbtegp/all-fbtegp-2022/paper/download/15739/13189>
4. Дубов Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpekovoi-politiki-visnovki-dlya-ukraini>

5. Ємельянов В.М., Бондар Г.Л. (2019). Кібербезпека як складова національної безпеки та кіберзахист критичної інфраструктури України. Публічне управління та регіональний розвиток, (5), 493-523. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.02>

6. Сліпченко Т. (2020). Кібербезпека як складова системи захисту національної безпеки: європейський досвід. Актуальні проблеми правознавства/ 1 (21). С.128-133. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/942>

Сергій Кардаш

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗА ПІДТРИМКИ ЄС

У статті розглядається трансформація середнього класу в Україні в умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Особлива увага приділяється деструктивному впливу воєнних дій на економічну стабільність, зайнятість та мобільність цієї соціальної групи. Автор аналізує потенціал середнього класу у відбудові країни та окреслює можливі напрями відновлення за участі інституцій Європейського Союзу.

Ключові слова: середній клас, війна, ЄС, гібридний конфлікт, громадянське суспільство, відновлення.

Serhii Kardash

DESTRUCTIVE IMPACT OF THE WAR ON THE FORMATION OF THE MIDDLE CLASS IN UKRAINE: RECOVERY PATHS WITH EU SUPPORT

The article explores the transformation of the middle class in Ukraine under the conditions of the full-scale war that began in 2022. Particular attention is paid to the destructive impact of warfare on the economic stability, employment, and mobility of this social group. The author analyzes the potential of the middle class in the country's recovery and outlines possible pathways for restoration with the support of European Union institutions.

Keywords: middle class, war, EU, hybrid conflict, civil society, recovery.

Середній клас у структурі сучасного суспільства виконує системоутворюючу функцію: саме ця соціальна група забезпечує

стабільність інституцій, підтримує демократичні практики, формує запит на прозорість і відповідальність влади. У країнах з розвиненим середнім класом спостерігається вищий рівень громадянської активності, правової культури та економічної самодостатності населення. Водночас у перехідних та кризових державах, до яких належить і Україна, становлення середнього класу стикається з численними структурними обмеженнями та зовнішніми викликами.

Розгортання повномасштабної війни у 2022 році суттєво загостило ці обмеження: з одного боку, війна підірвала матеріальну базу середнього класу – через втрату доходів, переміщення, руйнування бізнесів; з іншого – поставила під загрозу відтворення його соціального, професійного та культурного капіталу. У цьому контексті постає низка дослідницьких питань: яким чином війна трансформувала внутрішню структуру середнього класу? Які чинники зумовлюють його вразливість чи стійкість у період гібридного конфлікту? Чи можлива ефективна модель відновлення середнього класу – і яка роль у цьому процесі належить інституціям Європейського Союзу?

Мета цієї роботи полягає в окресленні ключових напрямів деструктивного впливу війни на становлення середнього класу в Україні та аналітичному обґрунтуванні можливих механізмів його відновлення за підтримки європейських партнерів. У фокусі дослідження – поєднання соціологічного, економічного та політичного вимірів проблеми, а також потенціал інституційної допомоги ЄС як чинника стабілізації соціальної структури у поствоєнний період.

Середній клас як основа громадянського суспільства

У сучасному європейському дискурсі середній клас розглядається як головний агент соціальної стабільності, рушій економічного розвитку та носій демократичних цінностей¹. Саме ця група є найбільш зацікавленою у прозорості інститутів, ефективності державного управління та верховенстві права.

¹ Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press.

В Україні до 2022 року відзначалося поступове розширення середнього класу, особливо серед молодих підприємців, представників ІТ-сфери, науковців та освітян. Попри структурні проблеми в економіці, спостерігалася тенденція до підвищення рівня життя окремих категорій населення², формування споживчої культури та розширення доступу до якісних послуг.

Утім, війна суттєво змінила ці процеси. Втрата доходів, знищення бізнесів, вимушене переміщення та мобілізація чоловічого населення стали факторами, що поставили під сумнів саму можливість існування стабільного середнього класу.

Незважаючи на ці виклики, середній клас в Україні вже довів свою роль як ядра громадянського суспільства. Саме його представники брали активну участь у протестних рухах – від Помаранчевої революції до Революції Гідності. У результаті саме середній клас став основним джерелом ініціатив з формування волонтерських мереж, локальних НУО, освітніх платформ, допомоги ЗСУ³.

Крім того, середній клас формує ядро платників податків, які забезпечують стабільність державного бюджету. У мирний час саме ця група споживає легальні послуги, орієнтована на дотримання правил, підтримує функціонування офіційної економіки, що є ключовим у контексті післявоєнного відновлення.

З точки зору соціології, середній клас – це не лише економічна категорія, а й культурна та світоглядна група, що характеризується високим рівнем освіти, прагненням до самореалізації, участі в управлінні державою. Саме ці якості роблять середній клас надзвичайно важливим для збереження демократичного ладу в умовах гібридних загроз і політичної турбулентності.

Варто також враховувати, що в країнах Центрально-Східної Європи, які пройшли шлях трансформації після радянського періоду, саме розвиток середнього класу став запорукою успішної євроінтеграції. Наприклад, у Польщі, Литві, Чехії спостерігалася пряма залежність між зростанням середнього класу

² Libanova, E. (2021). Social stratification in Ukraine: Trends and dynamics. Institute for Demography and Social Studies.

³ Stepurko, T., Rechel, B. (2023). Volunteerism and self-organization in wartime Ukraine. The Lancet Regional Health – Europe, 30.

й інституційною модернізацією⁴. Цей досвід є вартим для адаптації в українських реаліях.

Вплив повномасштабної війни на становлення середнього класу

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року радикально трансформувало умови існування соціальних груп в Україні, зокрема середнього класу. Якщо до війни ця категорія громадян демонструвала відносну економічну стабільність, доступ до освіти, охорони здоров'я та можливості самореалізації, то в умовах воєнного конфлікту ключові елементи цієї стабільності були зруйновані.

За оцінками міжнародних організацій, з початку повномасштабного вторгнення значна частина населення України зіткнулася зі зниженням доходів та втратою зайнятості. Зокрема, опитування МОМ (IOM) у 2022 році показало, що понад 60% внутрішньо переміщених осіб втратили роботу, а інші суттєво зменшили обсяги трудової діяльності⁵. Найбільше постраждали саме ті верстви, які раніше входили до складу середнього класу – малі та середні підприємці, фахівці сфери послуг, ІТ-працівники, освітяни, науковці. Особливо сильною була криза у сфері самозайнятості, що традиційно є одним із визначальних критеріїв для віднесення особи до середнього класу.

Окрему загрозу становить просторова дезінтеграція соціальної структури, зокрема середнього класу. За даними Міжнародної організації з міграції (IOM)⁶, станом на середину 2023 року понад 5,4 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами в межах України, тоді як, за оцінками УВКБ ООН, ще понад 5,9 млн українців отримали тимчасовий захист або інші форми статусу у кра-

⁴ Ekiert, G., & Hanson, S. E. (Eds.). (2003). *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule*. Cambridge University Press.

⁵ IOM Ukraine. (2022). *Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey Round 7* <https://dtm.iom.int/es/node/14508>

⁶ IOM. (2023). *Ukraine Internal Displacement Report – Round 14* https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_Final.pdf

їнах ЄС⁷. Це призвело до втрати не лише матеріальних активів (нерухомість, транспорт, бізнес), а й соціальних зв'язків, професійного статусу та середовища, яке забезпечувало відтворення середнього класу як стабільної соціальної групи.

Важливо також відзначити гендерний аспект: багато жінок середнього класу, які виїхали за кордон, втратили доступ до своїх професій, оскільки не змогли легально працевлаштуватися або були змушені перейти на низькокваліфіковану роботу. Водночас чоловіки середнього віку часто підлягали мобілізації, що означало переривання трудового шляху та втрату економічної спроможності родини.⁸

Ще один важливий чинник – інституційна нестабільність: війна підсилила недовіру до державних органів у певних регіонах, ускладнила доступ до фінансових ресурсів (кредитів, страхування), що є критичним для підприємницької діяльності. У результаті – значна частина представників середнього класу була змушена або скоротити активність, або перейти у тіньовий сектор економіки.⁹

Попри ці негативні тренди, в українському суспільстві сформувалися також нові прояви адаптації середнього класу. Наприклад, багато колишніх працівників офісної сфери перейшли до волонтерської діяльності, громадського сектору, започаткували локальні ініціативи підтримки переселенців, військових і вразливих груп. Це підтверджує високий рівень соціальної відповідальності, що є характеристикою середнього класу в демократичних країнах.

Таким чином, війна не лише завдала глибокої шкоди економічному становищу середнього класу, але й стимулювала його до нових форм самореалізації та солідарності, що можуть стати фундаментом для післявоєнного відновлення країни.

⁷ UNHCR. (2024). *Ukraine Refugee Situation* <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

⁸ OECD. (2025). *Ukraine: Gender, Displacement, and Employment Challenges* [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/GEN\(2025\)1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/GEN(2025)1/en/pdf)

⁹ Kharitonov, M. (2023). «*Ukrainian middle class during the war: Between survival and agency*». *Journal of Social Policy and Transformation*, 6(1), 28–42.

Можливості для відновлення середнього класу в Україні за підтримки ЄС

Попри серйозні виклики, середній клас в Україні зберігає потенціал стати рушієм економічного та соціального відновлення. Саме ця соціальна група здатна забезпечити сталу зайнятість, підприємницьку ініціативу, розвиток локальних громад та зміцнення інституційного середовища. У цьому контексті особливої ваги набуває роль Європейського Союзу, як ключового партнера України в процесі повоєнної трансформації.

ЄС уже сьогодні реалізує низку програм, спрямованих на фінансову, освітню та інституційну підтримку, які прямо або опосередковано орієнтовані на зміцнення середнього класу. Одним із найбільш успішних прикладів є ініціатива EU4Business, яка передбачає надання мікрогрантів, менторської підтримки, консультацій з цифрової трансформації для малих та середніх підприємств, особливо в регіонах, постраждалих від війни¹⁰. У 2022-2023 роках понад 5 тисяч підприємців отримали фінансову допомогу через цю програму, з яких понад 60% – жінки.

Важливим ресурсом для середнього класу є програми перекваліфікації та цифрової освіти, які реалізуються через Erasmus+, Digital Europe та EU4Skills. Ці ініціативи дозволяють підвищити конкурентоздатність українських фахівців на внутрішньому та європейському ринках праці, а також сприяють розвитку людського капіталу серед переселенців, ветеранів та молоді.

Крім того, ЄС активно підтримує розвиток соціального підприємництва, що є особливо важливим у контексті відбудови локальних економік. Програма Team Europe for Ukraine включає компоненти з розвитку кооперативів, підтримки підприємств, що працевлаштовують вразливі групи населення, та стимулювання ініціатив у сфері «зеленої» економіки. У перспективі саме ці сектори можуть стати платформою для формування нового середнього класу, орієнтованого на інновації та соціальну відповідальність.

¹⁰ EU4Business. (2023). Annual Report 2022-2023: Supporting Ukraine's Recovery <https://eu4business.org.ua/uploads/24/02/07/2dc692303184a4bf34cc684e293f511f.pdf>

Проте важливо також звертати увагу на структурні обмеження, які перешкоджають ефективному використанню підтримки ЄС. Серед них: обмежений доступ до інформації в малих громадах, брак локальних консультантів та фахівців з проектного менеджменту, складні вимоги до подання заявок. Багато представників середнього класу не мають можливості залучати кошти ЄС через надмірну бюрократію або мовний бар'єр.

Окремим викликом є асиметрія у доступі до допомоги між містом і селом, центром і периферією, а також між тими, хто залишився в Україні, і тими, хто перебуває за кордоном. В умовах масштабної міграції важливо координувати підтримку таким чином, щоб вона сприяла реінтеграції українців, які планують повернутися, і щоб їхній досвід, знання та капітал працювали на зміцнення середнього класу в Україні.

З огляду на те, що Україна отримала статус країни-кандидата на вступ до ЄС, роль середнього класу у процесі адаптації до стандартів ЄС, а також у моніторингу реформ, буде лише зростати. Це вимагає комплексного бачення політики відновлення, в якій підтримка середнього класу розглядається не як елемент соціального захисту, а як інвестиція в майбутню стійкість і демократичність країни.

Висновки та рекомендації

Повномасштабна війна в Україні стала не лише трагедією для мільйонів людей, а й глибоким соціально-економічним зламом, який особливо болісно вразив середній клас. Саме ця соціальна група – економічно активна, освічена, проєвропейськи орієнтована – зазнала деструктивного впливу війни: втрати джерел доходу, руйнування бізнесу, примусового переміщення, вимушеної еміграції та соціального виключення. Утім, водночас середній клас виявив високу здатність до мобілізації, адаптації й громадянської відповідальності, особливо у сфері волонтерства та місцевих ініціатив.

Аналіз показує, що саме середній клас є ключовим агентом відновлення – не лише економічного, а й інституційного та морального. Без активної участі цієї соціальної групи неможливе створення прозорого ринку, функціонуючої демократії, конкурентної освіти, ефективного місцевого самоврядування. Відтак,

політика післявоєнної трансформації має базуватися на збереженні та розвитку середнього класу як центрального суб'єкта модернізації.

У цьому контексті першочергового значення набувають економічні кроки, спрямовані на створення стабільних фінансових інструментів для підтримки малого та середнього бізнесу. Йдеться передусім про довгострокові кредити, гранти, програми гарантування, які дозволять підприємцям відновити діяльність у деокупованих і постраждалих регіонах. Не менш важливо забезпечити інтеграцію українських підприємств у європейські економічні ланцюги через спрощення митних процедур, сертифікацію продукції за стандартами ЄС та стимулювання кооперації з малими і середніми підприємствами країн-членів. Окремої уваги потребує підтримка самозайнятих осіб та фрилансерів, які формують динамічний сегмент середнього класу в умовах цифрової трансформації.

Другий важливий напрям – освітній та кадровий. В умовах великої втрати кваліфікованих кадрів необхідно інвестувати у системи перекваліфікації та перепрофілювання осіб, які втратили роботу через війну або вимушене переміщення. Паралельно слід запровадити стимулювання для повернення українських фахівців з-за кордону. Це можуть бути податкові пільги, доступ до житла, підтримка у відкритті бізнесу, що сприятиме реінтеграції в українське суспільство.

У сфері інституційного розвитку пріоритетом має стати підвищення ефективності структур, відповідальних за адміністрування фінансової та гуманітарної допомоги. Це означає зниження бюрократичних бар'єрів, спрощення процедур подання на гранти й пільги, а також посилення прозорості через цифровізацію. Доцільним кроком також є створення локальних «інкубаторів підтримки середнього класу» – регіональних центрів, які поєднуюватимуть освітні, юридичні, консультаційні та проектні послуги для громадян і бізнесу.

На рівні соціальних цінностей вартим підтримки є розвиток соціального підприємництва та кооперативного руху, які сприяють інклюзії, локальному розвитку та формуванню довіри всередині громад. Також важливо проводити масштабні інформаційні та комунікаційні кампанії, що підкреслюють ключову

роль середнього класу в побудові демократичної, відповідальної та стійкої держави.

Підтримка середнього класу не може розглядатися як елемент соціального захисту – це інвестиція в довготривалу стабільність, демократичний розвиток і євроінтеграційне майбутнє України. У партнерстві з Європейським Союзом реалізація цієї стратегії може забезпечити не лише відновлення після війни, а й якісне оновлення суспільного контракту.

Таким чином, середній клас може стати не лише жертвою війни, але й агентом змін у процесі відбудови, інтеграції до Європейського Союзу та переходу до стійкої моделі розвитку. Успішна політика підтримки цієї групи має бути не фрагментарною, а системною, міжсекторальною і заснованою на довгостроковому стратегічному баченні – саме це дозволить уникнути повторної соціальної деградації в поствоєнний період.

References:

1. Ekiert, G., & Hanson, S. E. (Eds.). (2003). *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule*. Cambridge University Press.
2. EU4Business. (2023). *Annual Report 2022-2023: Supporting Ukraine's Recovery*. <https://eu4business.org.ua/uploads/24/02/07/2dc692303184a4bf34cc684e293f511f.pdf>
3. Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press.
4. IOM. (2023). *Ukraine Internal Displacement Report – Round 14* https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_Final.pdf
5. IOM Ukraine. (2022). *Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey Round 7* <https://dtm.iom.int/es/node/14508>
6. Kharitonov, M. (2023). «Ukrainian middle class during the war: Between survival and agency». *Journal of Social Policy and Transformation*, 6(1), 28–42.
7. Libanova, E. (2021). *Social stratification in Ukraine: Trends and dynamics*. Institute for Demography and Social Studies.
8. OECD. (2025). *Ukraine: Gender, Displacement, and Employment Challenges* [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/GEN\(2025\)1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/GEN(2025)1/en/pdf)
9. Stepurko, T., Rechel, B. (2023). *Volunteerism and self-organization in wartime Ukraine*. *The Lancet Regional Health – Europe*, 30.
10. UNHCR. (2024). *Ukraine Refugee Situation* <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Анна Мунько

ІНФОРМАЦІЙНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Висвітлено теоретико-прикладні засади удосконалення системи протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям в Україні в умовах війни. На основі порівняльного аналізу досвіду ЄС розкрито ключові елементи ефективної моделі «психологічної оборони», зокрема інституційну координацію, системи раннього попередження, співрегулювання з цифровими платформами, розвиток фактчекінгу та медіаграмотності. Визначено потенціал адаптації європейських практик, зокрема шведської, чеської, литовської та фінської до українського контексту. Обґрунтовано необхідність створення єдиного операційного контуру державних комунікацій для України. Запропоновано напрями впровадження реформ та підкреслено значення збалансування безпекових інтересів зі свободою слова як фундаментом демократичного управління.

Ключові слова: *публічне управління, національна безпека, інформаційна безпека, війна, дезінформація, інформаційно-психологічна операція, стратегічні комунікації, медіаграмотність, цифровий суверенітет, кібербезпека.*

Anna Munko

INFORMATION RESILIENCE UNDER WAR: EUROPEAN MODELS OF COUNTERING DISINFORMATION AND THEIR ADAPTATION IN UKRAINE

The theoretical and applied principles of improving the system of countering hostile information and psychological operations in Ukraine

in wartime are highlighted. Based on a comparative analysis of the EU experience, the key elements of an effective model of «psychological defense» are revealed, in particular institutional coordination, early warning systems, co-regulation with digital platforms, the development of fact-checking and media literacy. The potential for adapting European practices, in particular Swedish, Czech, Lithuanian and Finnish, to the Ukrainian context is determined. The need to create a single operational contour of state communications for Ukraine is substantiated. A roadmap for implementing reforms is proposed and the importance of balancing security interests with freedom of speech as the foundation of democratic governance is emphasized.

Keywords: public administration, national security, information security, war, disinformation, information and psychological operation, strategic communications, media literacy, digital sovereignty, cybersecurity.

Повномасштабна війна РФ проти України перевела інформаційний простір у режим постійної високої турбулентності. Операції впливу поєднують кібератаки, «вкидання» через соціальні платформи, псевдомедіа, скоординовані бот-мережі та дедалі частіше синтетичний контент (deepfakes).

Європейський досвід останнього десятиліття показує, що стійкість до дезінформації вибудовується як екосистема захисту, що поєднує інституційну спроможність держави, співрегулювання з онлайн-платформами, мережі незалежних фактчекерів і дослідницьких хабів, системну медіаосвіту механізмами швидкого попередження та кризових комунікацій.

Насамперед мова йде про формування інституційної архітектури «психологічної оборони». У цьому ключі, наприклад, Швеція у 2022 р. створила Офіс психологічної оборони як міжвідомчий координаційний центр, що підтримує органи влади, громади, бізнес і громадянське суспільство тренінгами, навчаннями та методиками протидії впливам¹. Дивлячись на цей приклад, Україні доцільно інституційно підсилити зв'язку між Центром протидії дезінформації при РНБО (ЦПД) та Центром стратегічних комунікацій (СтратКом) за моделлю єдиного операційного контуру психологічної оборони з чітким розподілом

¹ Center for Countering Disinformation. (n.d.). About the Center for Countering Disinformation. <https://cpd.gov.ua/en/docs/about-center-for-countering-disinformation>

ролей. Завдання ЦПД – аналітика загроз і швидкі попередження, а СтратКом – проактивні наративи та кризові комунікації, сумісні доктрини навчання із секторами безпеки та оборони, що дозволить інтегрувати аналіз загроз, планування впливів і оцінювання ефективності в одній петлі управління.

Також зазначимо, що ЄС у 2019 р. ввів Rapid Alert System (RAS) для обміну індикаторами дезінформаційних кампаній і координації відповідей між державами-членами та інституціями². За цією аналогією в Україні теж доцільно розгорнути національний RAS-вузол на базі ЦПД із постійною кризовою групою (ДСНС, СБУ, НГУ, Кіберполіція, НБУ, центральні органи виконавчої влади за галузями), підключений до відкритих джерел, фактчекерів і платформ. Для ескалаційних періодів (вибори, масові обстріли тощо) практикується запуск кризових осередків з протидії дезінформації (disinformation crisis units).

Рівні ЄС впроваджені нормативно-правові механізми співрегулювання з онлайн-платформами на основі Акта про цифрові послуги (The Digital Services Act, DSA)³, що зобов'язує дуже великі платформи і пошуковики ідентифікувати та зменшувати системні ризики, включно з дезінформацією, і застосовувати спеціальні заходи в періоди виборів. Кодекс практик із дезінформації (2022)⁴ є посиленою рамкою для демонетизації дезінформації, прозорості політичної реклами, доступу дослідників до даних, мережі фактчекерів. Відтак, в національній практиці варто у форматі меморандумів з платформами закріпити DSA-подібні оцінки ризиків для українського ринку і якнайшвидше імплементувати вимоги щодо маркування ШІ контенту у кризові періоди. Водночас, навколо DSA і Кодексу в ЄС постійно точаться дискусії, оскільки ці документи демонструють і ризики, як-от добровільність зобов'язань, нерівномірне їх виконання різними платформами (зокрема публічна

² European External Action Service (2019). Factsheet: Rapid Alert System. https://www.eeas.europa.eu/node/59644_en

³ European Commission (n.d.). The Digital Services Act. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en

⁴ European Commission (2022). The 2022 Code of Practice on Disinformation. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

відмова Google від окремих фактчек-комітментів у 2025 р.), потреба у збалансуванні зі свободою вираження.

Звернемо увагу на місцевий та громадський рівень системи протидії ІПСО через призму «чеського» і «балтійського» підходів. У Чехії з 2017 р. діє Центр проти тероризму та гібридних загроз при МВС як чітко регульований осередок моніторингу дезінформації та комунікації ризиків для суспільства. Литва ж поєднує кіберзахист через Національний центр кібербезпеки Литви, спільні навчання, медіаграмотність і потужний громадський рух «ельфів», що протидіє прокремлівським мережам у соцмережах⁵. Відповідно, в Україні доцільно масштабувати регіональні осередки СтратКому і ЦПД з фокусом на раннє виявлення локальних ІПСО та роботу з громадами. Балтійський досвід також доводить ефективність регулярних міжвідомчих навчань, зокрема відпрацювання процедур взаємодії центрів протидії дезінформації, поліції, регуляторів і прес-офісів.

Щодо розвитку медіаосвіти можна спиратися на фінську модель. Фінляндія інтегрувала медіаграмотність у національну політику та навчальні програми, роблячи її базовою громадянською компетентністю. При цьому акцентуючи увагу на критичне мислення, розпізнавання маніпуляцій, етику створення контенту. Для України – це обов'язкові наскрізні модулі в НУШ, закладах професійно-технічної та вищої освіти, відповідна сертифікація викладачів, регулярні симуляції кризових інформаційних ситуацій.

Поєднання інституційної координації (шведська модель), швидкого попередження (RAS), співрегулювання з платформами (балтійська модель), місцевих осередків і громадського волонтерства (чеська та балтійська моделі), а також масової медіаосвіти (фінська модель) створює для України широкі можливості для боротьби з ворожими ІПСО, зменшуючи негативні наслідки, скорочуючи час реакції та переводячи комунікацію органів публічної влади в проактивний, а не реактивний режим.

⁵ Maliukevičius, N. (2024). Fortifying democracies: Lithuania's comprehensive approach to counter disinformation and propaganda (12 p.) P.5. Eastern Europe Studies Centre. https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2024/04/v05_Maliukevicius_Fortifying-Democracies_EN_A4.pdf

Паралельно слід забезпечити правозахисні запобіжники та публічну підзвітність, аби протидія дезінформації залишалася сумісною зі принципом свободою вираження, на якому тримається європейська демократія.

References:

1. Center for Countering Disinformation. (n.d.). About the Center for Countering Disinformation. <https://cpd.gov.ua/en/docs/about-center-for-countering-disinformaton>
2. European Commission. (2022). The 2022 Code of Practice on Disinformation. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
3. European Commission. (n.d.). The Digital Services Act. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en
4. European External Action Service. (2019). Factsheet: Rapid Alert System. https://www.eeas.europa.eu/node/59644_en
5. Maliukevičius, N. (2024). Fortifying democracies: Lithuania's comprehensive approach to counter disinformation and propaganda (12 p.). Eastern Europe Studies Centre. https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2024/04/v05_Maliukevicius_Fortifying-Democracies_EN_A4.pdf

Віталій Олійник

МЕХАНІЗМ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

У тезах досліджено механізм громадських слухань як інструмент партисипативної демократії та форму безпосередньої участі громадян у публічному управлінні. Проаналізовано правові засади їх функціонування в Україні в контексті змін до законодавства про народовладдя на рівні місцевого самоврядування, а також практичний досвід застосування цього інструменту громадами. Визначено переваги локального врегулювання процедур громадських слухань і виявлено проблеми їх реалізації. Обґрунтовано необхідність цифровізації, професійної модерації та запровадження національних стандартів для підвищення ефективності громадської участі.

Ключові слова: громадські слухання, громадянське суспільство, місцева демократія.

Vitalii Oliinyk

THE MECHANISM OF PUBLIC HEARINGS AS A FORM OF CIVIL SOCIETY PARTICIPATION: CURRENT ISSUES IN IMPLEMENTATION

The abstract examines the mechanism of public hearings as an instrument of participatory democracy and a form of direct citizen participation in public administration. It analyses the legal basis for their functioning in Ukraine in the context of changes to legislation on popular sovereignty at the local self-government level, as well as the practical experience of communities in applying this instrument. The advantages of local regulation of public hearing procedures are identified and the problems of their implementation are revealed. The need for digitalisation, professional moderation and the

introduction of national standards to increase the effectiveness of public participation is justified.

Keywords: *public hearings, civil society, local democracy.*

Розвиток громадянського суспільства в Україні є одним із ключових пріоритетів державотворення, особливо в умовах децентралізації, воєнного стану та євроінтеграційних перетворень. У сучасному публічному управлінні дедалі більшої значимості набувають механізми, які забезпечують не лише представництво громадян, а й їх безпосередню участь у прийнятті управлінських рішень. Однією з таких форм взаємодії є громадські слухання – інструмент, що поєднує комунікативну, контрольну та консультативну функції. Саме громадські слухання створюють правові та організаційні передумови для діалогу між владою і громадою, надаючи можливість громадянам висловлювати позицію з питань місцевого значення, контролювати діяльність посадових осіб і впливати на формування політики розвитку територій.

У концепції сучасного публічного управління громадські слухання розглядаються як інституційний прояв партисипативної демократії – моделі, що ґрунтується на безпосередній участі громадян у прийнятті рішень¹. Вони поєднують елементи деліберативної демократії (раціональне публічне обговорення)² і механізми прямої участі, дозволяючи поєднати експертний, владний і громадський потенціали.

На відміну від форм представницької демократії, де участь громадян обмежується виборчим циклом, громадські слухання забезпечують постійний зворотний зв'язок між суспільством і владою. Їхнє значення зростає в умовах, коли громадська довіра до інститутів влади потребує відновлення через прозорі, підзвітні та відкриті комунікації. У цьому контексті громадські

¹ Ковальчук, В.Б. (2024). Громадянська участь в процесі здійснення врядування та легітимації публічної влади в Україні. Український часопис конституційного права. № 4. С. 32–43. <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2024.3>

² Букіна, Т. В., Лазарева, А. О., & Губа, М. І. (2021). Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. Державне управління: удосконалення та розвиток, (4). <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.4.31>

слухання виступають не лише процедурним елементом, а механізмом соціального партнерства, де формується культура діалогу, компромісу та спільного пошуку рішень³.

Правову основу інституту громадських слухань становлять норми Конституції України (статті 5, 7, 140), що визначають народ як єдине джерело влади та гарантують місцеве самоврядування⁴.

Спеціальним нормативно-правовим актом є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (надалі – Закон). Цей законодавчий акт врегульовує громадські слухання як форму безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення та закріплює право жителів проводити громадські слухання для заслуховування посадових осіб, обговорення питань місцевого значення та внесення пропозицій щодо їх вирішення⁵.

8 січня 2025 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» № 3703-IX (далі – Закон № 3703-IX)⁶, який вніс суттєві зміни до Закону в частині вдосконалення регулювання інституту громадських слухань (ст.ст. 13, 13⁵).

Зокрема, новели Закону передбачають можливість проведення громадських слухань на території усієї громади чи окремих її частинах, визначають коло ініціаторів, встановлюють обов'язкові випадки проведення слухань і необхідність розгляду пропозицій щодо вирішення питань місцевого значення

³ Гайдар, І. В. (2025). Громадські слухання та консультації з громадськістю в Україні: аналіз ефективності та напрями удосконалення. *Суспільство та національні інтереси*, 6(14), 674–685. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-874-685](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-874-685)

⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. (1996). *Відомості Верховної Ради України*, (30), ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

⁵ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. (1997). *Відомості Верховної Ради України*, (24), ст. 170. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09 травня 2024 р. № 3703-IX. (2024). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/3703-20>

з постановленням рішень, які підлягають оприлюдненню. Сама процедура ініціювання, підготовки та проведення громадських слухань має закріплюватися в статутах територіальних громад.

Згідно з новими нормами Закону, які вступлять у дію з 1 січня 2017 року, усі територіальні громади будуть зобов'язані затвердити свої статuti – внутрішні регламенти, що визначають правила взаємодії між владою та жителями. На кінець 2024 року лише 45% місцевих рад мали такі документи. Закон передбачає, що цей показник має досягти 100% до 2027 року, що дозволить уніфікувати практики участі громадян на всій території країни⁷.

Закон лише окреслює рамки, залишаючи регламентацію процедур на розсуд місцевої нормотворчості. Як бачимо, особливістю правового регулювання громадських слухань в Україні є його децентралізований характер: кожна громада має право самостійно розробляти порядок їх проведення. Така гнучкість відповідає духу місцевої демократії, але водночас створює неоднорідність практик. У низці громад (зокрема Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Ужгорода) процедури слухань мають деталізований, системний характер, тоді як в інших вони залишаються формальністю.

Одним з останніх позитивних прикладів локального врегулювання проведення процедур громадських слухань є їхнє впровадження у Рівненській територіальній громаді, яка 24 грудня 2024 року затвердила новий статут (надалі – Статут)⁸.

Статут Рівненської міської територіальної громади містить загальні положення про цю форму взаємодії влади і громадськості (стаття 23). Окремим додатком до Статуту є Положення про громадські слухання в Рівненській міській територіальній громаді, в якому детально виписано усі процедури (надалі – Положення)⁹.

⁷ Закон щодо народовладдя в громадах: ключові новели та значення. (2025, жовтень 17). Par in ua. <https://par.in.ua/information/news/413-zakon-shchodo-narodovladdia-v-hromadakh-kliuchovi-novely-ta-znachennia>

⁸ Статут Рівненської міської територіальної громади: затверджено Рішенням Рівненської міської ради № 5878 від 24 грудня 2024 р. (2024). Офіційний вебсайт Рівненської міської ради. <https://rvrada.gov.ua/portalfiles/1/216/2430/Статут2024.pdf>

⁹ Положення про громадські слухання в Рівненській міській територіаль-

Відмічаємо, що положення Рівненської територіальної громади є комплексним локальним нормативним актом, що охоплює всі стадії проведення громадських слухань – від ініціювання до оскарження рішень. Воно структуроване за логікою адміністративного процесу: визначає принципи (добровільність, відкритість, прозорість, рівність, політичну неупередженість); закріплює порядок ініціювання, подання, реєстрації ініціативи; описує механізм підготовки, інформування, проведення, документування та врахування результатів. Така деталізація формує регламентований і передбачуваний простір участі, що підвищує довіру до процесу з боку громадян і виключає довільне трактування з боку влади.

Пропонуємо навести основні положення цього нормативного документу, виділивши його досягнення.

Положення забезпечує максимально демократичний підхід до ініціювання слухань. Окрім міського голови та депутатів, ініціаторами можуть бути громадяни від 14 років, органи самоорганізації населення, ОСББ, кооперативи. Кількість необхідних для початку процедури громадських слухань підписів є збалансованою: 250 для всієї громади, 80 – для селища Квасилів, 30 – для мікрорайонів чи будинків. Такий підхід знижує бар'єри участі, заохочуючи до активності навіть невеликі групи жителів.

Інноваційною є норма про «мовчазну згоду»: якщо міська влада не реагує на належно подану ініціативу протягом п'яти днів, слухання можуть бути організовані та проведені ним самостійно. Це положення є гарантією проти адміністративної бездіяльності й уособлює практичне втілення принципу партисипативного народовладдя.

Положення передбачає системну політику відкритих даних. Усі матеріали – від звернення з ініціативою до протоколу – обов'язково публікуються на офіційному сайті в розділі «Громадська участь». Дозволяється аудіо-, відеозапис і онлайн-трансляція слухань, а протоколи зберігаються не менше п'яти

ній громаді (додаток 3 до Статуту Рівненської міської територіальної громади): затверджено Рішенням Рівненської міської ради № 5878 від 24 грудня 2024 р. (2024). Офіційний вебсайт Рівненської міської ради. <https://rvrada.gov.ua/portalfiles/1/216/2430/Статут2024.pdf>

років. Такі норми формують стійку інституційну пам'ять громади та забезпечують прозорість процесу ухвалення рішень.

Рівненська модель функціонування інституту громадських слухань чітко закріплює порядок врахування результатів: пропозиції з протоколу мають бути розглянуті радою або виконавчим комітетом з поіменним голосуванням. Кожна пропозиція отримує статус – враховано, частково враховано або відхилено з обґрунтуванням. Таким чином створюється юридично оформлений механізм публічної відповідальності влади перед громадою, що істотно відрізняє це Положення від багатьох подібних актів в інших регіонах.

Важливим елементом процедури є обмеження щодо складу учасників: слухання визнаються недійсними, якщо понад 50 % осіб з правом голосу – посадові особи органів влади. Це унеможливує адміністративний тиск і гарантує реальне представництво громадян.

Окремо Положення забороняє політичну агітацію, використання мови ворожнечі, дискримінаційні висловлювання, що підтримує конструктивність дискусій і сприяє формуванню культури толерантного публічного спілкування.

Розділ VI Положення передбачає процедури оскарження дій і бездіяльності посадових осіб. Це включає безпідставну відмову в реєстрації ініціативи, порушення строків, неприйняття рішення за результатами слухань. Така деталізація створює ефективний механізм правового захисту громадян і підвищує рівень відповідальності місцевих чиновників.

Аналізуючи Положення, варто виокремити певні ризики та проблемні аспекти, які підлягають подальшому вдосконаленню.

Суттєвим недоліком Положення можна виділити рекомендаційність рішень громадських слухань. Хоча вони підлягають обов'язковому розгляду, відсутність юридичної сили результатів знижує їх реальний вплив на політику громади. Це створює ризик формального підходу, коли влада виконує лише процедурні вимоги, не змінюючи практики ухвалення рішень.

У згаданому документі не передбачено обов'язкової участі в громадських слуханнях незалежного модератора, який міг би координувати дискусію, дотримання регламенту та баланс думок. Без професійної фасилітації слухання можуть перетворюватися

на хаотичні дебати або інструмент тиску, що знижує їхню ефективність як консультативного процесу.

Попри відкритість, Положення не регламентує електронні форми участі – онлайн-ініціювання, дистанційне голосування, електронну реєстрацію. У контексті розвитку цифрового врядування та воєнних обмежень це є суттєвим недоліком. Інтеграція елементів e-democrasy забезпечила б ширший доступ громадян до процесу, особливо для маломобільних груп і внутрішньо переміщених осіб.

Хоча Положення передбачає публічне оприлюднення результатів розгляду, відсутня процедура моніторингу виконання врахованих пропозицій. Не визначено строки, форми звітності та відповідальних осіб, що знижує практичний ефект навіть тих рішень, які були підтримані.

Велика кількість технічних вимог і строків створює ризик бюрократизації процесу. Без спрощених методичних рекомендацій і навчання для ініціаторів громадські слухання можуть залишатися доступними лише для підготовлених активістів, а не для широкого кола осіб.

Механізм громадських слухань є невід’ємним елементом системи демократичного врядування, який поєднує участь громадян, відкритість влади та публічну відповідальність. Досвід Рівненської громади переконливо свідчить, що якість локальної нормативної бази є прямим показником зрілості громадянського суспільства. Через такі документи формується нова культура взаємодії влади та громадян – співучасті, підзвітності й партнерства.

Однак для підвищення ефективності інституту громадських слухань доцільно: надати рішенням громадських слухань часткову обов’язковість у межах питань місцевого значення; розробити механізм моніторингу виконання рішень і періодичної публічної звітності; запровадити цифрові форми участі (онлайн-реєстрацію, електронні платформи обговорень, дистанційне голосування); інституціоналізувати модерацію слухань як професійну функцію; створити національний стандарт проведення громадських слухань, який би поєднав уніфікованість процедур із гнучкістю локального врядування.

Розвиток інституту громадських слухань – це не лише юридичне завдання, а етичний і культурний виклик. Його

ефективність вимірюється не кількістю проведених заходів, а рівнем довіри, яку вони формують. Тільки там, де громадянин відчувається співавтором рішень, а влада – партнером, виникає справжнє громадянське суспільство. Саме такий синтез правової чіткості, відкритості й взаємної відповідальності здатен стати фундаментом сталого демократичного розвитку України.

References:

1. Букіна, Т. В., Лазарева, А. О., & Губа, М. І. (2021). *Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. Державне управління: удосконалення та розвиток*, (4). <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.4.31>
2. Гайдар, І. В. (2025). *Громадські слухання та консультації з громадськістю в Україні: аналіз ефективності та напрямки удосконалення. Суспільство та національні інтереси*, 6(14), 674–685. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-874-685](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-874-685)
3. Закон щодо народовладдя в громадах: ключові новели та значення. (2025, жовтень 17). *Par in ua*. <https://par.in.ua/information/news/413-zakon-shchodo-narodovladdia-v-hromadakh-kliuchovi-noveli-ta-znachennia>
4. Ковальчук, В. Б. (2024). *Громадянська участь в процесі здійснення врядування та легітимації публічної влади в Україні. Український часопис конституційного права*, (4), 32–43. <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2024.3>
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. (1996). *Відомості Верховної Ради України*, (30), ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. Положення про громадські слухання в Рівненській міській територіальній громаді (додаток 3 до Статуту Рівненської міської територіальної громади): затверджено Рішенням Рівненської міської ради № 5878 від 24 грудня 2024 р. (2024). *Офіційний вебсайт Рівненської міської ради*. <https://rvrada.gov.ua/portalfiles/1/216/2430/Статут2024.pdf>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09 травня 2024 р. № 3703-ІХ. (2024). *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/3703-20>
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. (1997). *Відомості Верховної Ради України*, (24), ст. 170. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
9. Статут Рівненської міської територіальної громади: затверджено Рішенням Рівненської міської ради № 5878 від 24 грудня 2024 р. (2024). *Офіційний вебсайт Рівненської міської ради*. <https://rvrada.gov.ua/portalfiles/1/216/2430/Статут2024.pdf>

Андрій Романчук

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ІТ-ФАХІВЦІВ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ КІБЕРСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

У статті розглянуто професійну мобільність ІТ-фахівців як важливий чинник забезпечення національної кіберстійкості в умовах гібридних загроз. Проаналізовано сутність понять «кіберстійкість» і «професійна мобільність» у контексті психології праці та сучасних вимог до інформаційної безпеки. Підкреслено значення людського фактора, зокрема психологічної стійкості, адаптивності й готовності до неперервного навчання, у підтриманні ефективності діяльності ІТ-фахівців у кризових ситуаціях. Визначено роль інституційної підтримки, корпоративної культури та інноваційності у розвитку професійної мобільності. Зроблено висновок, що формування резильєнтних і гнучких спеціалістів є ключовою умовою підвищення кіберстійкості держави.

Ключові слова: професійна мобільність, кіберстійкість, ІТ-фахівці, психологічна стійкість, гібридні загрози.

Andriy Romanchuk

PROFESSIONAL MOBILITY OF IT SPECIALISTS AS A FACTOR IN NATIONAL CYBER RESILIENCE IN THE CONTEXT OF HYBRID THREATS

The article examines the professional mobility of IT specialists as an essential factor in ensuring national cyber resilience under hybrid threats. The concepts of «cyber resilience» and «professional mobility» are analyzed within the framework of work psychology and modern requirements for information security. The study highlights the importance of the human factor – psychological stability, adaptability, and readiness for continuous

learning – in maintaining the effectiveness of IT professionals in crisis situations. The role of institutional support, corporate culture, and innovation in developing professional mobility is emphasized. It is concluded that fostering resilient and flexible specialists is a key condition for strengthening the state's cyber resilience.

Keywords: professional mobility, cyber resilience, IT specialists, psychological resilience, hybrid threats.

Поняття «гібридних загроз» сьогодні стало невід'ємною частиною сучасного безпекового дискурсу. Гібридна агресія поєднує політичні, інформаційно-психологічні, економічні, технологічні та військові засоби впливу, спрямовані на підрив стабільності держави, дестабілізацію суспільства та ослаблення його інституцій. В умовах війни нового покоління, де атаки відбуваються не лише у зоні бойових дій, а й у кіберпросторі та медіасфері, особливо важливою стає людська складова кібербезпеки – психологічна стійкість і професійна мобільність фахівців ІТ-сфери.

Сучасний ІТ-фахівець – це не лише технічний спеціаліст, а й активний суб'єкт інформаційної безпеки, від рішень якого залежить стабільність критичної інфраструктури держави. Тому формування національної кіберстійкості неможливе без розвитку професійної мобільності цих спеціалістів, тобто їхньої здатності адаптуватися до технологічних, організаційних і психологічних викликів, швидко реагувати на загрози й підтримувати ефективність діяльності навіть у кризових умовах.

Поняття кіберстійкості (cyber resilience) у науковій літературі визначається як здатність організації, суспільства або держави протидіяти кібератакам, відновлюватися після інцидентів та зберігати сталість своїх функцій у цифровому середовищі¹. Ключовим елементом кіберстійкості є не лише технологічна готовність, але й людський фактор – гнучкість, професійна компетентність і психологічна адаптивність фахівців, які забезпечують функціонування цифрових систем.

¹ Hausken, K. (2020). Cyber resilience in firms, organizations and societies. Elsevier. Volume 11. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2542660520300408>

З позицій психології праці професійна мобільність розглядається як здатність людини до ефективного переходу між різними професійними ролями, функціями чи середовищами, а також як готовність до неперервного навчання і самооновлення². Додатково професійну мобільність можна розглядати як механізм психологічного захисту і самозбереження особистості у сфері високих технологій, де зміни відбуваються надзвичайно швидко. У середовищі, яке постійно еволюціонує, мобільність забезпечує відчуття контролю, автономії та впевненості у власних професійних перспективах. Це особливо важливо для ІТ-фахівців, які часто працюють у стані хронічного когнітивного навантаження та високої відповідальності. Вміння адаптуватися до нових вимог ринку, інноваційних технологій і змін у кіберзагрозах стає не просто конкурентною перевагою, а умовою психологічного благополуччя.

Дослідження³ показують, що психологічна резильєнтність (resilience) працівників безпосередньо впливає на їхню продуктивність і здатність зберігати внутрішню рівновагу під час кризових змін. Таким чином, резильєнтність і професійна мобільність є взаємопов'язаними характеристиками, що визначають стійкість ІТ-фахівців до викликів гібридного середовища.

Згідно з дослідженнями⁴, у постпандемійних умовах ІТ-команди, які демонстрували високу організаційну гнучкість, швидше відновлювали ефективність після кризових ситуацій. Це підтверджує, що професійна мобільність працівників є ключовою умовою кіберстійкості організаційного рівня. Гнучкі та мобільні спеціалісти здатні ефективніше інтегрувати нові інструменти, підтримувати безперервність бізнес-процесів і забезпечувати швидке реагування на кібератаки.

² McMahon, M. (2025). Career adaptability and career resilience: A systems perspective. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10775-025-09739-1>

³ Wut, T. M., Xu, J. B., & Wong, S. M. (2022). Role of organizational and psychological resilience on employee well-being. *Environ Res Public Health*. Sep 19;19(18):11799. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9517200>

⁴ Santos, R. de S., Adisaputri, G., & Ralph, P. (2023). Post-pandemic resilience of hybrid software teams. *arXiv preprint*. <https://arxiv.org/abs/2303.06215>

На національному рівні кіберстійкість держави визначається поєднанням технологічної модернізації, правового регулювання та підготовленості людського капіталу до дії в умовах гібридних загроз (Hybrid Threats and Societal Resilience, 2024⁵). У цьому контексті ІТ-фахівці виконують стратегічну роль – вони є одночасно творцями, захисниками й аналітиками цифрової інфраструктури.

Важливим аспектом розвитку професійної мобільності є також інституційна підтримка: створення освітніх програм з кіберпсихології, безперервне підвищення кваліфікації, менторство та корпоративні тренінги з управління стресом і кризами. Психологічна підготовка підвищує ефективність командної взаємодії, знижує ризик професійного вигорання й сприяє розвитку довіри всередині колективів, що є критично важливим під час протидії гібридним загрозам.

Крім того, професійна мобільність тісно пов'язана з інноваційністю. Гнучкі фахівці легше освоюють нові інструменти, штучний інтелект, засоби автоматизації захисту даних і реагування на кібератаки. Отже, мобільність не лише допомагає долати виклики, а й формує профілактичний потенціал кіберстійкості, підвищуючи здатність систем передбачати ризики.

Отже, професійна мобільність ІТ-фахівців є визначальним чинником кіберстійкості як на рівні організацій, так і держави загалом. Її психологічна складова – стійкість до стресу, адаптивність, емоційна стабільність – забезпечує ефективну поведінку в умовах гібридних загроз. Розвиток мобільності можливий через системи безперервної освіти, міжгалузеву взаємодію та підтримку корпоративної культури гнучкості. Національна стратегія кібербезпеки має включати людський вимір – формування резильєнтних, мобільних ІТ-спеціалістів, здатних діяти в умовах невизначеності.

Подальші дослідження варто спрямувати на емпіричне підтвердження зв'язку між рівнем професійної мобільності ІТ-фахівців і показниками кіберстійкості критичної інфраструктури.

⁵ Advisory Council on International Affairs (AIV). (2024). Hybrid threats and societal resilience. Government of the Netherlands. <https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl>

References:

1. Hausken, K. (2020). Cyber resilience in firms, organizations and societies. *Elsevier. Volume 11*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2542660520300408>
2. Wut, T. M., Xu, J. B., & Wong, S. M. (2022). Role of organizational and psychological resilience on employee well-being. *Environ Res Public Health. Sep 19;19(18):11799*. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9517200>
3. McMahon, M. (2025). Career adaptability and career resilience: A systems perspective. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10775-025-09739-1>
4. Santos, R. de S., Adisaputri, G., & Ralph, P. (2023). Post-pandemic resilience of hybrid software teams. *arXiv preprint*. <https://arxiv.org/abs/2303.06215>
5. Advisory Council on International Affairs (AIV). (2024). Hybrid threats and societal resilience. *Government of the Netherlands*. <https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl>

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: СУБ'ЄКТИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

У тезах досліджується інформаційна складова війни Російської Федерації проти України як структурний елемент гібридної агресії. Висвітлено систему суб'єктів інформаційного впливу, серед яких державні інституції РФ, спецслужби, пропагандистські медіа, хакерські групи, бот-мережі та підконтрольні Кремлю ІТ-структури. Розкрито об'єкти інформаційної агресії – українське суспільство, армія, міжнародна спільнота, економічна інфраструктура та саме російське населення, що піддається ідеологічній обробці. Визначено чотири рівні інформаційної війни – внутрішній, зовнішній, кібернетичний та психологічний – і показано, що вони функціонують у межах єдиної стратегії дестабілізації та деморалізації України. Окрему увагу приділено методам інформаційної агресії: фейкам, маніпуляціям, дезінформації, фабрикації контенту, технологіям deepfake і кібератакам. Проаналізовано українську модель протидії, що базується на розвитку стратегічних комунікацій, підвищенні інформаційної грамотності населення, роботі фактчекінгових платформ (StopFake, Detector Media, Центр протидії дезінформації) та міжнародній співпраці з ЄС і НАТО. Зроблено висновок, що ефективна протидія інформаційним загрозам можлива лише за умови поєднання державних, громадських і міжнародних зусиль, формування високого рівня медіакультури та довіри між владою, медіа і громадянами.

Ключові слова: інформаційна війна; гібридна агресія; стратегічні комунікації; інформаційна безпека; дезінформація; пропаганда; кібератаки; інформаційна стійкість; медіаграмотність; російсько-українська війна.

Antonina Shuliak

INFORMATIONAL DIMENSION OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: ACTORS, TOOLS, AND COUNTERMECHANISMS

The paper examines the informational dimension of Russia's war against Ukraine as a structural element of hybrid aggression. It identifies the key actors of the Russian information offensive, including state institutions, intelligence agencies, propaganda media, hacker groups, bot networks, and Kremlin-controlled IT companies. The study highlights the main targets of information influence – Ukrainian society, the Armed Forces, the international community, the economic infrastructure, and the Russian population, which is subjected to systemic ideological manipulation.

Four main levels of Russia's information warfare are outlined: the internal, external, cyber, and psychological domains, which operate within a unified strategy aimed at destabilizing and demoralizing Ukraine. The analysis emphasizes the methods and instruments of information aggression – fake news, disinformation, manipulative narratives, fabricated content, deepfake technologies, and cyberattacks – designed to construct an alternative reality favorable to the aggressor.

Special attention is paid to Ukraine's comprehensive model of informational resistance, which includes the development of strategic communications, strengthening media literacy, fostering critical thinking, and enhancing cooperation with the EU and NATO structures in countering disinformation.

The study concludes that effective resistance to information threats is possible only through the synergy of state institutions, civil society, and international partners, as well as by strengthening trust between government, media, and citizens. Such an approach ensures national information resilience and contributes to the protection of democratic values in the global communication space.

Keywords: *information warfare; hybrid aggression; strategic communications; information security; disinformation; propaganda; cyberattacks; information resilience; media literacy; Russia–Ukraine war.*

Російсько-українська війна є безпрецедентним прикладом гібридного конфлікту, у якому ключову роль відіграє інформаційна складова. Починаючи з 2014 року, Російська Федерація

застосовує інформаційні технології як інструмент агресії – для підриву морального духу, руйнування соціальної згуртованості, дискредитації української влади та впливу на міжнародну спільноту. Після початку повномасштабного вторгнення 2022 року інформаційна війна стала системною складовою воєнно-політичної стратегії РФ, що поєднує дезінформацію, кібератаки, пропаганду, маніпулювання фактами та психологічний тиск.

Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення інформаційного виміру війни як самостійного театру бойових дій, у якому вирішується не лише питання контролю над територією, а й формування глобальної думки про легітимність українського спротиву. Дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми інформаційного впливу, визначити суб'єктів та інструменти агресії, а також сформулювати ефективні механізми протидії, що є надзвичайно важливим для забезпечення інформаційного суверенітету України.

Метою дослідження є аналіз інформаційного виміру російсько-української війни через визначення її суб'єктів, об'єктів, інструментів впливу та механізмів української протидії.

Інформаційна складова російсько-української війни стала одним із визначальних чинників сучасного етапу міжнародної безпеки. Починаючи з 2014 року, коли Російська Федерація анексувала Крим і розпочала воєнні дії на Донбасі, Україна перебуває в стані багаторівневої інформаційної агресії, що поєднує пропаганду, дезінформацію, кібератаки та психологічні операції. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року інформаційна війна набула системного, стратегічного характеру, ставши невід'ємною частиною гібридного протистояння. Інформаційний фронт нині є не менш важливим, ніж фронт збройний, адже саме у сфері комунікацій вирішується питання довіри, легітимності, міжнародної підтримки та внутрішньої стійкості держави. Російська Федерація здійснює цілеспрямовану кампанію дезінформації, головною метою якої є підрив морального духу українців, деморалізація армії, дискредитація політичного керівництва, розкол суспільства та формування у світі спотвореного образу України. Водночас важливо розуміти, що ця кампанія не обмежується лише пропагандою – вона є

елементом комплексної стратегії гібридної війни, де інформація використовується як зброя, що вражає не тіла, а свідомість.

Суб'єктами російської інформаційної війни є широкий спектр державних і недержавних акторів, які діють координовано у межах єдиної концепції «інформаційного фронту». До них належать:

- державні структури РФ – Міністерство оборони, МЗС, Служба зовнішньої розвідки, Роскомнагляд, Адміністрація Президента РФ;

- спецслужби (ФСБ, ГРУ), які проводять спеціальні інформаційні операції (ІО) у медіа та кіберпросторі;

- державні та підконтрольні олігархам медіахолдинги (RT, Sputnik, RIA Novosti, Russia 24, Izvestia), що формують пропагандистські нарративи;

- ІТ-компанії, пов'язані з російськими спецслужбами, що здійснюють кібератаки, збір персональних даних, поширення шкідливих програм;

- хакерські угруповання, такі як KillNet, Sandworm, APT28 (Fancy Bear), які реалізують операції з кібердиверсій та зламу інформаційних систем;

- мережі ботів і тролів, зокрема так звана «фабрика тролів» у Санкт-Петербурзі, яка системно поширює антиукраїнські меседжі в соціальних мережах.

Особливу роль відіграють політичні лідери, кремлівські ідеологи та медійні фігури, які легітимізують агресію на рівні риторики. Вони створюють і поширюють ключові дезінформаційні конструкції – такі, як «захист російськомовних», «денацифікація України», «боротьба з НАТО» або «спецоперація заради миру».

Об'єктами впливу виступають:

- українське суспільство – через маніпуляції довірою, розповсюдження паніки, стимулювання взаємних звинувачень і зневіри у владі;

- Збройні сили України – через інформаційно-психологічні операції (PSYOPS), спрямовані на деморалізацію військових;

- міжнародна спільнота – задля підризу підтримки України, поширення нарративів «втоми від війни»;

- економічна та енергетична інфраструктура – шляхом кібердиверсій і маніпуляцій енергетичною інформацією;
- власне населення Росії, яке перебуває під впливом тотальної пропаганди та ідеологічної мобілізації.

Рівні інформаційної війни Російської Федерації:

Внутрішній рівень. Російська влада використовує інформацію як інструмент контролю суспільства. Основними інструментами є цензура, створення культу перемоги, героїзація війни, демонізація України та Заходу. Телебачення й офіційні ЗМІ формують у громадян образ ворога, нав'язуючи міф про «облогу Росії».

Зовнішній рівень. Пропаганда спрямована на дискредитацію України в очах міжнародної спільноти. Через міжнародні медіаплатформи (RT, Sputnik International) поширюються наративи про «незаконність української влади», «корупцію», «керованість Заходом». Паралельно активно створюються фейкові сайти, псевдоджерела новин, канали у Telegram та YouTube, які імітують українські або західні медіа.

Кіберпростір. Кібератаки стали системним інструментом російської агресії. Злам державних сайтів, поширення вірусів, атакування банківських систем та критичної інфраструктури – усе це супроводжується інформаційними операціями, що мають на меті деморалізувати населення, створити ефект безпорадності та хаосу.

Психологічний рівень. Російська пропаганда активно експлуатує страх, емоційну втому, горе й травму війни. Через соціальні мережі здійснюється мікротаргетинг – поширення спеціально розробленого контенту для різних груп населення (військових, переселенців, матерів, студентів). Так створюється ефект роз'єднаності, недовіри та відчаю.

Основні методи інформаційної війни РФ можна згрупувати у три блоки¹:

Маніпулятивно-комунікаційні технології: фейки, напівправа, дезінформація; псевдоекспертні оцінки, створення ілюзії

¹ Шуляк А.М., Шуляк Н.О. Стратегічні комунікації та інформаційна гігієна: національна безпека в умовах глобальних викликів: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 250 с. ISBN 978-966-940-636-1, наук.елект.видання на CD-ROM, об'єм даних 5,48 Мб.

альтернативної думки; використання емоційних наративів («захист дітей Донбасу», «антифашизм», «боротьба з Заходом»).

Технологічні інструменти: кібератаки, фішингові кампанії, крадіжка даних; застосування deepfake-технологій для створення підроблених відео та аудіозаписів; використання бот-мереж для масштабного поширення повідомлень і коментарів.²

Психологічно-соціальні механізми: створення паніки через чутки про «зраду», «знищення міст», «загибель лідерів»; маніпуляції історичною пам'яттю та травматичними подіями; формування когнітивного дисонансу та втоми від інформації («усе одно всі брешуть»).

Мета цих інструментів – створення альтернативної реальності, у якій агресор виступає «жертвою», а жертва – «провокатором». Таким чином, інформаційна агресія стає не лише засобом політичного тиску, а й формою масової психологічної війни.

Попри нерівність ресурсів, Україна зуміла створити ефективну систему інформаційного спротиву, яка ґрунтується на поєднанні державних, громадських і міжнародних зусиль. Її основні компоненти такі³:

Стратегічні комунікації держави. З 2014 року сформовано цілісну модель державної комунікаційної політики, що об'єднує урядові структури, дипломатичні місії, Збройні сили, Офіс Президента та інші інституції. Ключовими документами стали Стратегія інформаційної безпеки України (2021) і Доктрина інформаційної безпеки (2017), які визначають принципи прозорості, достовірності та координації дій.

Розвиток інформаційної грамотності населення. Українські ініціативи StopFake, Media Detector, VoxCheck, Центр протидії дезінформації формують культуру фактчекінгу, критичного

² Andriukhina V., Yelova T., Korotkyi V., Kotsiuba V., Taradiuk R., Shuliak N. Digitalization and strengthening resistance to misinformation in Ukraine as the instrument of strategic communications. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 14/01/XL. (Volume 14, Issue 1, Special Issue XL). 2024. P.97-103.

³ Шуляк А.М., Шуляк Н.О. Інформаційна гігієна в еру цифрових загроз: від пропаганди до гібридних атак. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. №40, 2024. С.185-195. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-185-195

мислення й медіаосвіти. Важливу роль відіграють проєкти, підтримані ЄС і НАТО, спрямовані на підвищення цифрової грамотності громадян.

Міжнародна взаємодія. Україна послідовно інтегрує свої інформаційні та кібербезпекові ініціативи до європейських і євроатлантичних структур. Співпраця з East StratCom Task Force (EUvsDisinfo), NATO StratCom COE та ENISA дозволяє координувати дії у сфері боротьби з дезінформацією, розробляти спільні механізми реагування та обміну даними⁴.

Громадянська активність і довіра. Унікальною рисою українського спротиву є високий рівень довіри між владою, медіа і громадськістю. Саме прозорість, горизонтальна комунікація, оперативність повідомлень і активне залучення волонтерів стали основою інформаційної стійкості України.

Висновки. Інформаційна війна Росії проти України – це системна стратегія, що поєднує військові, політичні, психологічні та технологічні інструменти. Її кінцева мета – не лише захоплення територій, а руйнування державності через підрив довіри, дезорієнтацію суспільства та деморалізацію міжнародних партнерів. Україна відповіла асиметричною стратегією стійкості, у якій поєднані дипломатія, стратегічні комунікації, кіберзахист і громадянська мобілізація. Цей досвід є унікальним прикладом ефективного інформаційного спротиву та може бути використаний іншими державами, що стикаються з агресією у цифровому вимірі. Зміцнення інформаційного суверенітету, розвиток критичного мислення, підвищення рівня довіри до державних інституцій і незалежних медіа, створення правових механізмів покарання за інформаційні злочини – усе це є ключовими умовами формування інформаційної безпеки як базового елементу національної стійкості. Український досвід доводить: ефективна оборона можлива лише тоді, коли суспільство є інформованим, згуртованим і свідомим, а інформація – не зброєю, а інструментом істини та свободи.

⁴ Sydoruk T., Pavliuk V., Shuliak, A. Russia's war against Ukraine and the transformation of the Euro-Atlantic security architecture. Politics in Central Europe. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 305-323. DOI: 10.2478/pce-2023-0014

References:

1. Andriukhina V., Yelova T., Korotkyi V., Kotsiuba V., Taradiuk R., Shuliak N. Digitalization and strengthening resistance to misinformation in Ukraine as the instrument of strategic communications. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 14/01/XL. (Volume 14, Issue 1, Special Issue XL). 2024. P.97-103.
2. Sydoruk T., Pavliuk V., Shuliak, A. Russia's war against Ukraine and the transformation of the Euro-Atlantic security architecture. *Politics in Central Europe*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 305-323. DOI: 10.2478/pce-2023-0014.
3. Шуляк А.М., Шуляк Н.О. Інформаційна гігієна в еру цифрових загроз: від пропаганди до гібридних атак. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. №40, 2024. С.185-195. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-185-195/
4. Шуляк А.М., Шуляк Н.О. *Стратегічні комунікації та інформаційна гігієна: національна безпека в умовах глобальних викликів*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 250 с. ISBN 978-966-940-636-1, наук.елект.видання на CD-ROM, об'єм даних 5,48 Мб.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛADOVA ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті розглядається феномен інформаційної війни як невід'ємної складової гібридних конфліктів у сучасних міжнародних відносинах. Здійснено аналіз теоретичних підходів до визначення сутності інформаційної війни, охарактеризовано її основні форми – командно-управлінську, розвідувальну, психологічну, хакерську, економічну, електронну та кібервійну – за класифікацією Мартіна Лібікі. Визначено, що інформаційна війна має системний характер і спрямована на підриє легітимності влади, дестабілізацію соціальних структур, маніпулювання громадською думкою та створення вигідної агресору інформаційної реальності. Показано, що монополізація глобального інформаційного простору та асиметрія у доступі до технологій сприяють формуванню інформаційного імперіалізму, який загрожує суверенітету держав. Особливу увагу приділено прикладу російської агресії проти України, що демонструє комплексність і руйнівний потенціал сучасних інформаційних операцій. Зроблено висновок, що протидія інформаційній війні вимагає розвитку стратегічних комунікацій, зміцнення медіаосвіти, цифрової стійкості та міжнародного правового регулювання інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна війна; гібридний конфлікт; стратегічні комунікації; інформаційна безпека; дезінформація; пропаганда; кібератаки; інформаційна стійкість; медіаграмотність; міжнародні відносини.

Nazarii Shuliak

INFORMATION WARFARE AS A COMPONENT OF HYBRID CONFLICTS IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

The article examines the phenomenon of information warfare as an integral component of hybrid conflicts in contemporary international relations. It analyzes theoretical approaches to defining the essence of information warfare and characterizes its main forms – command-and-control, intelligence, psychological, hacker, economic, electronic, and cyber warfare – according to Martin Libicki's classification. The study determines that information warfare has a systemic nature and is aimed at undermining the legitimacy of political authority, destabilizing social structures, manipulating public opinion, and creating an information reality favorable to the aggressor. It is demonstrated that the monopolization of the global information space and the asymmetry in access to technologies contribute to the formation of information imperialism, which threatens the sovereignty of states. Particular attention is paid to the example of Russian aggression against Ukraine, which demonstrates the complexity and destructive potential of modern information operations. The article concludes that countering information warfare requires the development of strategic communications, strengthening of media education, enhancement of digital resilience, and establishment of international legal frameworks for information security.

Keywords: *information warfare; hybrid conflict; strategic communications; information security; disinformation; propaganda; cyberattacks; information resilience; media literacy; international relations.*

У добу глобальної цифровізації та швидкого розвитку інформаційних технологій питання інформаційної безпеки набуло стратегічного значення для міжнародної системи безпеки. Інформаційна війна стала новою формою глобального протистояння, у якій вирішується не лише доля держав, а й легітимність політичних режимів, стабільність суспільств та ціннісні орієнтири людства. Сучасні конфлікти дедалі частіше ведуться не зброєю, а інформаційними потоками, фейками, дезінформацією та пропагандою, що перетворює медіапростір на поле

бою. Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з російською агресією проти України, яка супроводжується безпрецедентною за масштабами інформаційною кампанією. Вона демонструє, що маніпулювання свідомістю, дискредитація державних інституцій, кібератаки та створення альтернативної реальності є потужною зброєю, здатною підривати державність і міжнародну стабільність без прямого військового втручання. Тому вивчення феномену інформаційної війни як складової гібридних конфліктів є необхідним для формування наукового підґрунтя політики національної та міжнародної інформаційної безпеки, розробки механізмів протидії деструктивним впливам і підвищення рівня інформаційної стійкості суспільства.

Метою роботи є розкриття сутності інформаційної війни як ключового елементу гібридних конфліктів, визначення її форм, засобів і механізмів впливу на міжнародні відносини, а також окреслення напрямів протидії деструктивним інформаційним операціям у сучасному світі. Для досягнення мети передбачено такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття «інформаційна війна» та її місця у структурі гібридних конфліктів; охарактеризувати основні типи інформаційної війни за класифікацією Мартіна Лібікі та визначити їхній практичний зміст у контексті сучасних міжнародних процесів; розкрити взаємозв'язок між інформаційною, кібернетичною, економічною та психологічною складовими гібридної агресії; проаналізувати приклади використання інформаційної зброї у світовій практиці, зокрема в контексті агресії Російської Федерації проти України; визначити ключові напрями формування інформаційної стійкості та системи стратегічних комунікацій держави в умовах глобальних викликів.

У XXI столітті інформація стала одним із ключових стратегічних ресурсів влади, контролю та глобального впливу. Її роль виходить далеко за межі традиційних комунікаційних функцій, перетворюючись на інструмент політичного, економічного, військового і культурного домінування. Саме через інформацію сьогодні формуються громадські настрої, легітимізуються політичні режими, руйнуються державні інституції, а у багатьох випадках – ініціюються й підтримуються збройні конфлікти.

У сучасних міжнародних відносинах інформація стала ресурсом стратегічної ваги, порівняним із енергетичними чи військовими ресурсами. Контроль над інформаційними потоками означає контроль над суспільною свідомістю, що робить інформаційну сферу полем боротьби між державами, корпораціями, ідеологіями та ціннісними системами.

Саме в цьому контексті формується феномен інформаційної війни – системного використання інформаційних технологій, медіаінструментів і цифрових каналів з метою досягнення політичних або військових переваг. На відміну від класичних війн, вона не потребує прямої військової присутності: її арена – простір інтернету, телебачення, соціальних мереж, публічної дипломатії та цифрової культури.

Інформаційна війна є ключовим елементом гібридних конфліктів, які поєднують військові, політичні, економічні, кібернетичні та психологічні засоби впливу. Вона забезпечує підготовку, легітимацію й інформаційне супроводження збройної агресії, сприяючи формуванню сприятливого середовища для дій агресора. Її сутність полягає у створенні, поширенні та закріпленні деструктивних наративів, що спотворюють реальність, підривають легітимність політичної влади, руйнують соціальну єдність і створюють сприятливі умови для політичного чи військового тиску¹.

Основна мета інформаційної війни – руйнування політичної могутності супротивника шляхом підриву його інформаційного суверенітету, зниження рівня довіри до державних інститутів, дестабілізації громадської думки та стимулювання внутрішніх конфліктів. Такий вплив не обмежується короткотерміновими ефектами: він має довгострокові наслідки, оскільки формує нову систему ідентичностей, поведінкових моделей і соціальних орієнтирів.

Одну з найвідоміших систем класифікації інформаційної війни запропонував американський дослідник Мартін Лібікі

¹ Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2020. Т. 7, № 2. С. 56-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_2_10

у праці «What is Information Warfare?»², де він виокремив сім форм інформаційного протиборства:

- Командно-управлінська війна – спрямована на дезорганізацію системи управління та порушення комунікацій між центром ухвалення рішень і виконавцями. Її наслідком є хаос у системі керівництва, втрата координації, дезорієнтація підрозділів.

- Розвідувальна війна – пов'язана з отриманням, обробкою й захистом інформації стратегічного значення, а також із проникненням у системи супротивника для добування розвідувальних даних.

- Психологічна війна – спрямована на свідомість населення, військових і політичних еліт; здійснюється через пропаганду, дезінформацію, створення емоційного тиску та деморалізацію.

- Хакерська війна – передбачає кібератаки, саботаж інформаційних систем, злам урядових ресурсів, створення вірусів і шкідливих програм.

- Економічна інформаційна війна – полягає в інформаційному контролі над ринками, створенні залежності від технологій та даних, використанні економічних санкцій як інформаційного сигналу.

- Електронна війна – націлена на засоби зв'язку, радіолокацію, навігаційні системи, тобто на технічне порушення інформаційного обміну.

- Кібервійна – новітня форма глобальної боротьби у віртуальному просторі, у якій змагаються не армії, а мережі, алгоритми та штучний інтелект³.

Ці типи є взаємопов'язаними елементами єдиної інформаційної системи впливу, що дозволяє агресору діяти комплексно, поєднуючи кібероперації з пропагандою, економічним тиском і політичною маніпуляцією.

Однією з найпомітніших тенденцій сучасності є монополізація інформаційного простору. Великі корпорації, такі як Meta,

² Libicki, Martin C. (1995). What Is Information Warfare? *Strategic Forum*, № 28, May 1995

³ Сидор, Ю.В. (2014). Інформаційні війни як виклик міжнародній безпеці. *Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.)* / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, С. 148-151

Google, X (Twitter), Amazon, Tencent, Baidu, фактично формують новий цифровий порядок, контролюючи інформаційні потоки та алгоритми, які визначають, що саме бачить користувач. Це створює небезпечну залежність суспільств від приватних комунікаційних платформ, які можуть бути використані для маніпулювання свідомістю.

Інформаційна війна розгортається на тлі дисбалансу доступу до технологій: розвинені держави мають потужні ресурси у сфері аналітики, big data, ШІ та кібератак, тоді як країни, що розвиваються, стають об'єктами впливу. Така асиметрія поглиблює нерівність і створює передумови для інформаційного імперіалізму – підпорядкування чужих інформаційних систем економічним або політичним інтересам наддержав. Крім того, інформаційна війна все частіше охоплює сферу культури та ідентичності: через кіно, освіту, соцмережі та навіть спортивні події формуються потрібні образи ворога або союзника, змінюються історичні інтерпретації, створюється «м'яка окупація» свідомості⁴.

Інформаційна війна вийшла далеко за межі національних кордонів, перетворившись на глобальне поле боротьби за вплив. Її зброєю стають не ракети, а інформаційні наративи, візуальні символи, фейки, deepfake-технології, алгоритми соціальних мереж і платформи нових медіа. Вона ведеться постійно, в усіх сферах – у політичному дискурсі, економічній конкуренції, освітніх програмах, культурній дипломатії, наукових публікаціях і навіть у сфері гуманітарної допомоги. Держава, яка володіє інформаційними технологіями, здатна нав'язувати власну картину світу, диктувати «правду» та змінювати поведінку інших акторів міжнародних відносин. Саме тому інформаційна безпека стала ключовим елементом національної та колективної безпеки, а боротьба за контроль над інформацією – головною лінією сучасного геополітичного протистояння⁵.

⁴ Патлашинська, І. (2022). Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*. №28. С. 84-87.

⁵ Шуляк, А.М., Шуляк, Н.О. (2025). Стратегічні комунікації та інформаційна гігієна: національна безпека в умовах глобальних викликів: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 250 с.

Варто наголосити, що інформаційна війна має і психологічний вимір, який полягає у навмисному формуванні страху, апатії або фрустрації в суспільстві. Це призводить до втрати здатності громадян розрізняти правду і фальш, зниження довіри до інституцій та посилення поляризації – наслідків, що часто є не менш руйнівними, ніж насильство у фізичному вимірі.

Отже, інформаційна війна є складним, багатовимірним і динамічним явищем сучасного світу, яке змінює саму природу конфліктів. Вона не обмежується політичними або географічними межами, має гібридний і м'який характер, але при цьому здатна руйнувати держави без жодного пострілу. Усвідомлення механізмів інформаційної агресії є передумовою формування національних стратегій інформаційної безпеки. Серед першочергових завдань сучасних держав – створення системи стратегічних комунікацій, підвищення медіаграмотності населення, розвиток кіберстійкості та міжнародного права у сфері інформаційної безпеки. Ефективна протидія можлива лише за умови консолідації демократичних держав, створення глобальних стандартів прозорості інформаційних потоків, а також вироблення міжнародних механізмів покарання за поширення дезінформації, інформаційне втручання у вибори, кібератаки та маніпуляції суспільною свідомістю. Інформаційна війна – це лакмусовий папірець зрілості демократій, їхньої здатності зберігати баланс між свободою слова і національною безпекою. Рівень інформаційної стійкості стає показником не лише технологічного розвитку, а й ціннісної єдності та інституційної зрілості суспільства. У цьому полягає головний виклик сучасності: зберегти відкритість світу, не втративши при цьому здатності до захисту.

References:

1. Libicki, Martin C. (1995). What Is Information Warfare? *Strategic Forum*, № 28, May 1995.
2. Жаровська, І., Ортинська, Н. (2020). Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. Т. 7, № 2.С. 56-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_2_10

3. Патлашинська, І. (2022). Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*. №28. С. 84-87.

4. Сидор, Ю.В. (2014). Інформаційні війни як виклик міжнародній безпеці. *Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.)* / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, С. 148-151.

5. Шуляк, А.М., Шуляк, Н.О. (2025). *Стратегічні комунікації та інформаційна гігієна: національна безпека в умовах глобальних викликів*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 250 с. ISBN 978-966-940-636-1, наук.елект.видання на CD-ROM, об'єм даних 5,48 Мб.

СЕКЦІЯ 3

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Світлана Годжал

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ, ПОЛІТИКИ ЄС ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто історичний досвід знищення культурної спадщини під час збройних конфліктів та проаналізовано основні міжнародно-правові інструменти її захисту. Особливу увагу приділено Гаазькій конвенції 1954 р., Другому протоколу 1999 р., конвенціям ЮНЕСКО 1970 і 1972 рр., а також політиці Європейського Союзу у сфері охорони культурної спадщини. Визначено сучасні тенденції міжнародної співпраці, спрямованої на протидію незаконному обігу культурних цінностей і відновлення зруйнованих об'єктів. Окремо проаналізовано український досвід захисту культурної спадщини в умовах російської агресії, зокрема заходи держави та міжнародних організацій.

Ключові слова: культурна спадщина, міжнародне право, Гаазька конвенція, Європейський Союз, ЮНЕСКО, Україна, збройний конфлікт, охорона пам'яток, культурна безпека.

Svitlana Hodzhal

HISTORICAL EXPERIENCE AND LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE DURING ARMED CONFLICTS: ANALYSIS OF INTERNATIONAL CONVENTIONS, EU POLICY, AND UKRAINIAN EXPERIENCE

The article examines the historical experience of the destruction of cultural heritage during armed conflicts and analyzes the main international legal instruments for its protection. Special attention is given to the 1954

Hague Convention, the 1999 Second Protocol, the 1970 and 1972 UNESCO Conventions, as well as to the European Union's cultural heritage protection policy. The study identifies current trends in international cooperation aimed at combating the illicit trafficking of cultural property and restoring damaged heritage sites. The Ukrainian experience in safeguarding cultural heritage amid Russian aggression is analyzed, including governmental and international initiatives.

Keywords: *cultural heritage, international law, Hague Convention, European Union, UNESCO, Ukraine, armed conflict, heritage protection, cultural security.*

Культурна спадщина є носієм історичної пам'яті, національної ідентичності та духовної єдності суспільства. В умовах воєнних конфліктів вона часто стає мішенню як у символічному, так і у військовому сенсі. Руйнування пам'яток або викрадення культурних цінностей не лише позбавляє народ матеріальних свідчень його минулого, а й підриває його самоідентифікацію.

Після катастрофічних наслідків Другої світової війни міжнародна спільнота усвідомила необхідність правового захисту культурних об'єктів. З часом це питання набуло міждисциплінарного характеру – воно стало частиною гуманітарного, кримінального, культурного та європейського права.

Метою дослідження є аналіз історичного досвіду, правових механізмів та політик, спрямованих на захист культурної спадщини під час збройних конфліктів, а також вивчення сучасного українського досвіду у цій сфері у співпраці з Європейським Союзом.

Історія людства демонструє, що війни завжди несли загрозу культурним цінностям. Друга світова війна стала переломним моментом, коли руйнування бібліотек, соборів і музеїв набуло безпрецедентного масштабу, що спонукало створення спеціалізованих міжнародних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) у 1945 р. та вироблення Гаазької системи охорони культурних цінностей у 1954 р.¹

¹ Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту. (1954). Циклоп. <https://cyclop.com.ua/content/view/242/58/1/1/#132>

У 1990-х рр. під час конфліктів у колишній Югославії культурні пам'ятки стали мішенню етнічних чисток – прикладом є руйнування мосту в Мостарі. На початку ХХІ ст. знищення статуї Будди в Баміані 2001 р. (Афганістан) та руйнування Пальміри в Сирії (2015) довели, що культурна спадщина може бути об'єктом ідеологічного терору².

У відповідь міжнародна спільнота створила нові правові інструменти та механізми кримінальної відповідальності. Першим міжнародним актом, спрямованим виключно на захист культурної спадщини під час війни була Гаазька конвенція. Після підписання Пакту Реріха американськими Штатами в 1935 р. було здійснено спроби розробити більш всеохоплюючу конвенцію про охорону пам'яток та творів мистецтва під час війни. У 1939 р. Нідерланди представили урядам проєкт конвенції, розроблений під егідою Міжнародного бюро музеїв. Через початок Другої світової війни подальші кроки не могли бути вжиті. Після війни в 1948 році Нідерланди подали до ЮНЕСКО нову пропозицію. Генеральна конференція ЮНЕСКО в 1951 р. вирішила скликати комітет урядових експертів для розробки конвенції. Цей комітет зібрався в 1952 р., а потім подав свої проєкти Генеральній конференції. Переглянуті пропозиції потім були передані урядам для консультації. Міжурядова конференція, яка розробила і прийняла Конвенцію та подальші акти, відбулася в Гаазі з 21 квітня по 14 травня 1954 р. Були представлені 56 держав³.

За основними положеннями конвенція передбачає обов'язок держав забезпечити охорону культурних цінностей у мирний час, заборону використання пам'яток для військових цілей, впровадження системи маркування культурних об'єктів знаком

² Shtab. (б.д.). Кращі практики відновлення об'єктів культурної спадщини в країнах, які постраждали від війни та стихійних лих. <https://shtab.net/en/articles/view/krashhi-praktiki-vidnovlennya-obektiv-kulturnoji-s/>

³ Schindler, D., & Toman, J. (Eds.). (2004). *The Laws of Armed Conflicts: a Collection of Conventions, Resolutions, and Other Documents* (4th revised and completed ed.). Martinus Nijhoff Publishers. https://www.researchgate.net/publication/331591554_The_Laws_of_Armed_Conflicts_a_Collection_of_Conventions_Resolutions_and_Other_Documents_4th_revised_and_completed_ed_Edited_by_Dietrich_Schindler_and_Jiri_Toman_Leiden_Boston_Martinus_Nijhoff_Publishe

«Синій щит». Це фактично головний спеціалізований міжнародний договір щодо захисту культурної спадщини під час війни; встановлює обов'язки сторін щодо попередніх (мирних) заходів захисту, поваги до культурної власності під час воєнних дій, емблеми для маркування, механізмів контролю⁴.

Другий протокол 1999 р. значно модернізував Гаазьку конвенцію 1954 р., адаптувавши захист культурної спадщини до реалій сучасних конфліктів. Ключовою зміною стало скасування винятку «настійної військової необхідності» з Конвенції 1954 р., що гармонізувало захист із нормами міжнародного гуманітарного права: відтепер культурні цінності вважаються цивільною власністю і можуть бути атаковані лише у випадку, якщо вони перетворені на військову ціль і при повній відсутності альтернативи. На заміну неефективній системі 1954 р. була запроваджена нова, більш функціональна система посиленого захисту для об'єктів, що мають найбільше значення для людства, з вимогою їхнього надійного національного захисту та невикористання у військових цілях. Рішення про надання цього статусу ухвалює новостворений Міжурядовий комітет.

Протокол також значно посилив правові механізми, спрямовані на боротьбу з безкарністю. Він чітко визначив п'ять серйозних порушень, за які встановлюється індивідуальна кримінальна відповідальність, зобов'язуючи держави-учасниці криміналізувати ці дії на національному рівні та встановити юрисдикцію (включно з універсальною для деяких злочинів). Надзвичайно важливим досягненням стало розширення сфери застосування Протоколу на неміжнародні збройні конфлікти, що значно підвищило ефективність правового захисту культурних цінностей, враховуючи переважаючий характер сучасних військових дій⁵.

Важливими документами, які допомагають захистити та зберегти культурну спадщину є Конвенції ЮНЕСКО 1970 та

⁴ Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. (1954). International Humanitarian Law Databases–International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-1954>

⁵ Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. (1999). International Humanitarian Law Databases–International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-prot-1999>

1972 рр. Так, Конвенція 1970 р. спрямована на боротьбу з незаконним обігом культурних цінностей, встановлює механізми повернення викрадених артефактів, а Конвенція 1972 р. про Всесвітню спадщину створила систему ідентифікації об'єктів, що мають універсальну цінність, та механізм міжнародної допомоги їхній охороні⁶.

Захист культурної спадщини вийшов на перший план міжнародної безпекової та гуманітарної політики, що підтверджується як правовими прецедентами, так і стратегічними пріоритетами Європейського Союзу. У 2016 році Міжнародний кримінальний суд створив ключовий юридичний прецедент, визнавши умисне руйнування культурних об'єктів у справі Ахмада аль-Факі аль-Махді (щодо подій у Малі) воєнним злочином. Аль-Махді був визнаний винним у знищенні дев'яти мавзолеїв і однієї мечеті в Тімбукту, які були внесені до Світової спадщини ЮНЕСКО⁷. Це стало першим в історії випадком, коли Міжнародний кримінальний суд безпосередньо притягнув до відповідальності особу виключно за знищення культурної спадщини. Цей вирок підтвердив, що цілеспрямоване нищення пам'яток є не лише культурною втратою, а й тяжким порушенням міжнародного гуманітарного права.

Європейський Союз активно інтегрує захист культурної спадщини у свою гуманітарну та безпекову політику, визнаючи її вразливість у кризових ситуаціях. У ключових документах, зокрема European Framework for Action on Cultural Heritage (2018)⁸ та Work Plan for Culture 2023–2026⁹, ЄС визначив наступні пріоритетні напрями:

⁶ Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. (1970). UNESCO. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>

⁷ International Criminal Court. (б.д.). The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi (case information and judgment). URL: <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi>

⁸ European Commission. (2018). European framework for action on cultural heritage. Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1>

⁹ Council of the European Union. (2022, 7 грудня). Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 (2022/C 466/02). Eur-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29>

- надання підтримки та ресурсів для забезпечення збереження культурних цінностей під час збройних конфліктів та стихійних лих.

- посилення заходів для протидії нелегальному обігу культурних артефактів, який часто слугує джерелом фінансування конфліктів та організованої злочинності.

- підтримка проєктів з оцифрування культурних цінностей для їхнього збереження, документування та запобігання незворотній втраті.

- поглиблення партнерства з ключовими міжнародними організаціями та установами, такими як Європол, Інтерпол і ЮНЕСКО, для ефективного запобігання злочинам проти спадщини та їхнього розслідування.

Європейський Союз значно посилив свою роль у фінансуванні та підтримці захисту української культурної спадщини після 2022 року, визнаючи її частиною спільної європейської ідентичності. Так, ЄС активно використовує низку програм для фінансування відновлення пошкоджених пам'яток і збереження спадщини, з наданням понад 50 мільйонів євро загальної допомоги у сфері культури з початку повномасштабного вторгнення (за даними Єврокомісії). Зокрема, фінансування надходить через такі канали:

- програма «Креативна Європа» (Creative Europe), у якій Україна бере повну участь, постійно посилюється спеціальними конкурсами для України; наприклад, до спеціального конкурсу 2025 р. було додано 2 мільйони євро, спрямованих на підтримку збереження спадщини та культурного сектору загалом¹⁰.

- Horizon Europe¹¹ та EU Civil Protection Mechanism¹² використовуються для фінансування технічних рішень, як-от програми документування збитків, цифровізації культурного надбання та

¹⁰ Креативна Європа в Україні. (б.д.). Головна сторінка. <https://creativeeurope.in.ua/>

¹¹ Європейська Комісія. (б.д.). Horizon Europe. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

¹² Європейська Комісія. (б.д.). EU Civil Protection Mechanism. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en

допомоги в екстрених ситуаціях, наприклад, для переміщення цінних колекцій до безпечних місць.

- у 2025 р. було запущено спеціальну ініціативу «Команда Європа за культурну спадщину в Україні», яка передбачає понад 60 заходів, включаючи цільове навчання фахівців, стипендії, а також підтримку зберігання та збереження артефактів, що перебувають під загрозою¹³.

- ЄС також профінансував дослідження, щоб допомогти Україні створити Фонд культурної спадщини України, що є стратегічним кроком для координації повоєнного відновлення.

На додаток до програм фінансування, Європейський Союз посилив інституційну підтримку та партнерство з Україною. У 2025 році було запущено спеціальну ініціативу «Команда Європа за культурну спадщину в Україні» (Team Europe for Cultural Heritage in Ukraine)¹⁴. Ця ініціатива передбачає понад 60 конкретних заходів, спрямованих на захист культурних артефактів та розвиток потенціалу українських фахівців у сфері спадщини. Заходи включають цільове навчання, стипендії, а також безпосередню підтримку процесів зберігання та консервації культурних цінностей, що перебувають під загрозою. Крім того, ЄС надає інституційну допомогу стратегічного рівня: Європейська Комісія профінансувала дослідження та консультації, щоб допомогти Україні створити Фонд культурної спадщини України. Це має стати ключовим національним інструментом для координації фінансування та забезпечення послідовності зусиль у сфері повоєнного відновлення культурного сектору.

Україна є повноправною стороною основних міжнародних конвенцій, що регулюють захист культурної спадщини під час конфліктів та миру, зокрема Гаазької конвенції, її Другого протоколу, а також конвенцій ЮНЕСКО 1970 (про заборону незаконного вивезення) та 1972 (про охорону всесвітньої

¹³ РеІнформ. (2025, 12 липня). Європейський Союз збільшує підтримку української культурної спадщини. <https://reinform.in.ua/68991/yeuropejskij-soyuz-zbilshuye-pidtrymku-ukrayinskoyi-kulturnoyi-spadshhyny/>

¹⁴ European Commission. (2023, 6 червня). Team Europe for cultural heritage in Ukraine: Supporting identity, resilience and recovery. Culture–European Commission. <https://culture.ec.europa.eu/news/team-europe-for-cultural-heritage-in-ukraine-supporting-identity-resilience-and-recovery>

спадщини) років. Проте після початку російської агресії у 2014 р. та повномасштабного вторгнення у 2022 р., Україна зіткнулася з беспрецедентним руйнуванням культурної спадщини. Це включає цілеспрямоване знищення історичних центрів таких міст, як Чернігів, Харків, Ізюм та Маріуполь, систематичне пограбування музеїв (зокрема, Маріупольського, Херсонського та Мелітопольського), а також незаконне переміщення артефактів з тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу¹⁵.

У відповідь на ці виклики держава розгорнула комплексну систему протидії. Вона створила механізми моніторингу втрат та цифрову базу пошкоджених об'єктів, співпрацюючи з такими міжнародними організаціями, як UNESCO, ICOM та ICCROM, ініціювавши також національну платформу «Save Ukrainian Culture». Міністерство культури та міжнародні партнери реалізують програми, спрямовані на відновлення музеїв і навчання фахівців з консервації¹⁶. Ключовим стратегічним кроком є документування воєнних злочинів проти культурної спадщини, що має стати доказовою базою для майбутніх судових процесів, зокрема у Міжнародному кримінальному суді¹⁷.

Міжнародна система охорони культурної спадщини сформувалася як результат історичних трагедій ХХ ст., проте її ефективність залежить від практичної реалізації. Європейський Союз виробив комплексну політику, що поєднує правові, фінансові й безпекові інструменти. Україна сьогодні є одним із центральних прикладів застосування міжнародних механізмів захисту культурної спадщини у реальних умовах війни. Подальший розвиток національної системи охорони має базуватися на інтеграції

¹⁵ Міністерство внутрішніх справ України (2025). Зруйнована культурна спадщина України. <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini>

¹⁶ ЮНЕСКО, & Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024, 5 червня). Action Plan for Culture in Ukraine: 6 factsheets. https://conference.unesco.it/wp-content/uploads/2024/06/Action-plan-for-Ukraine_6-factsheets_5-June-2024.pdf

¹⁷ Укрінформ. (2025, 16 жовтня). В Україні оголосили конкурс проєктів із документування воєнних злочинів проти культурної спадщини. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4048101-v-ukraini-ogolosili-konkurs-proektiv-iz-dokumentuvanna-voennih-zlociniv-proti-kulturnoi-spadsini.html>

міжнародних норм, професійній підготовці кадрів та залученні міжнародної підтримки для відновлення зруйнованих об'єктів.

References:

1. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. (1970). UNESCO. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>
2. Council of the European Union. (2022, 7 грудня). Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026 (2022/C 466/02). Eur-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29>
3. European Commission. (2018). European framework for action on cultural heritage. Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1>
4. European Commission. (2023, 6 червня). Team Europe for cultural heritage in Ukraine: Supporting identity, resilience and recovery. Culture–European Commission. <https://culture.ec.europa.eu/news/team-europe-for-cultural-heritage-in-ukraine-supporting-identity-resilience-and-recovery>
5. International Criminal Court. (б.д.). The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi (case information and judgment). <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi>
6. Schindler, D., & Toman, J. (Eds.). (2004). The Laws of Armed Conflicts: a Collection of Conventions, Resolutions, and Other Documents (4th revised and completed ed.). Martinus Nijhoff Publishers. https://www.researchgate.net/publication/331591554_The_Laws_of_Armed_Conflicts_a_Collection_of_Conventions_Resolutions_and_Other_Documents_4th_revised_and_completed_ed_Edited_by_Dietrich_Schindler_and_Jiri_Toman_Leiden_Boston_Martinus_Nijhoff_Publishe
7. Shtab. (б.д.). Кращі практики відновлення об'єктів культурної спадщини в країнах, які постраждали від війни та стихійних лих. <https://shtab.net/en/articles/view/krashhi-praktiki-vidnovlennya-obektiv-kulturnoji-s/>
8. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту. (1954). Циклоп. <https://cyclop.com.ua/content/view/242/58/1/1/#132>
9. Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. (1999). International

Humanitarian Law Databases–International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-prot-1999>

10. Європейська Комісія. (б.д.). EU Civil Protection Mechanism. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en

11. Європейська Комісія. (б.д.). Horizon Europe. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

12. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. (1954). International Humanitarian Law Databases–International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-1954>

13. Креативна Європа в Україні. (б.д.). Головна сторінка. <https://creativeeurope.in.ua/>

14. Міністерство внутрішніх справ України (2025). Зруйнована культурна спадщина України. <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini>

15. Реінформ. (2025, 12 липня). Європейський Союз збільшує підтримку української культурної спадщини. <https://reinform.in.ua/68991/yevropejskyj-soyuz-zbilshuye-pidtrymku-ukrayinskoyi-kulturnoyi-spadshhyny/>

16. Укрінформ. (2024, 18 вересня). В Україні оголосили конкурс проєктів із документування воєнних злочинів проти культурної спадщини. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4048101-v-ukraini-ogolosili-konkurs-proektiv-iz-dokumentuvanna-voennih-zlociniv-proti-kulturnoi-spadshhyny.html>

17. ЮНЕСКО, & Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024, 5 червня). Action Plan for Culture in Ukraine: 6 factsheets. https://conference.unesco.it/wp-content/uploads/2024/06/Action-plan-for-Ukraine_6-factsheets_5-June-2024.pdf

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ МЕДИКІВ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У тезах розглянуто роль емоційно-вольової саморегуляції як ресурсу психологічної стійкості медичних працівників в умовах гібридної війни. Підкреслено, що надзвичайне психоемоційне навантаження, постійна загроза та дефіцит відпочинку зумовлюють потребу у внутрішніх механізмах адаптації. Емоційно-вольова саморегуляція, як здатність усвідомлювати й контролювати емоції, спрямовувати волю та мотивацію, є чинником зниження тривоги, вигорання та вторинної травматизації. Узагальнено сучасні дослідження, що підтверджують її зв'язок із резильєнтністю та психічним благополуччям медиків. Зроблено висновок про необхідність розвитку саморегуляційних навичок у системі підготовки й психологічного супроводу медичних працівників.

Ключові слова: емоційно-вольова саморегуляція, психологічна стійкість, медичні працівники, гібридна війна, професійне вигорання, резильєнтність.

Roman Hushchuk

EMOTIONAL AND VOLITIONAL SELF-REGULATION OF MEDICAL PROFESSIONALS AS A RESOURCE FOR PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE

The abstract discusses the role of emotional and volitional self-regulation as a resource for psychological resilience among medical workers in conditions of hybrid warfare. It emphasises that extreme psycho-emotional stress, constant threat and lack of rest necessitate internal adaptation

mechanisms. Emotional and volitional self-regulation, as the ability to recognise and control emotions, direct will and motivation, is a factor in reducing anxiety, burnout and secondary traumatisation. Contemporary studies confirming its connection with the resilience and mental well-being of medical professionals are summarised. The conclusion is made about the need to develop self-regulation skills in the system of training and psychological support for medical workers.

Keywords: *emotional-volitional self-regulation, psychological resilience, medical workers, hybrid war, professional burnout, resilience.*

Сучасний гібридний характер збройної агресії проти України ставить перед медичними працівниками винятково високі навантаження – фізичні, емоційні, психологічні. Медики працюють у зоні бойових дій, під постійною загрозою, під впливом вторинної травми, втрат, навантаженнями на ресурс часу, сну, уваги. У таких умовах традиційні ресурси адаптації (відпочинок, соціальна підтримка, сімейне середовище) нерідко виявляються недостатніми чи обмеженими. Водночас, здатність до емоційно-вольової саморегуляції (уміння усвідомлювати, контролювати та спрямовувати свої емоції й волю) може стати важливим ресурсом психологічної стійкості, зменшуючи ризик виснаження, вигорання, професійної травматизації. Актуальність теми зумовлена тим, що саме медичні працівники перебувають на «передовій» психічного навантаження у воєнний час, і потребують цілеспрямованого розвитку внутрішніх ресурсів, зокрема саморегуляційних, задля збереження ефективності, благополуччя та стійкості.

Емоційно-вольова саморегуляція розуміється у сучасній психології як здатність особистості свідомо управляти своїми емоціями, волею, мотиваційними імпульсами та поведінкою з метою досягнення професійних чи особистих цілей, збереження працездатності та психологічної рівноваги. Вона містить у собі: усвідомлення емоційного стану, регуляцію емоцій (заспокоєння, переорієнтація, переключення), вольові якості та дії (переконання, наполегливість, самоконтроль) в умовах стресу.

Здатність адаптуватися до складних та травматичних обставин, відновлюватися після стресу або травми, підтримувати ефективне функціонування позначється поняттям

«психологічна стійкість» (resilience). У контексті професійної діяльності медичних працівників в умовах війни це означає збереження моральної мотивації, емоційного балансу, відсутність (або мінімум) симптомів вигорання, посттравматичних реакцій задля ефективного виконання своїх професійних функцій. Сучасні наукові дослідження свідчать, що високий рівень саморегуляції/волі пов'язаний із нижчою тривогою, депресією, вигоранням. Так, у дослідженні Т. Партико та О. Скальської, проведеному серед військових, встановлено, що здатність до волі й емоційного контролю підвищує їхню стресостійкість¹. Окреме дослідження, присвячене медикам в Україні, показало, що рівень резильєнтності медичного персоналу тісно пов'язаний із якістю професійного життя, підтримкою і меншим вторинним травматичним стресом².

Дослідження показують, що навички емоційної регуляції та саморегуляції впливають на рівень тривожності і стан психічного здоров'я. Так, дослідження Р. Каламаж із колегами показало, що саморегуляційні здібності є значущими предикторами як тривоги як стану (S-Anxiety), так і як риси (T-Anxiety)³.

Дослідження серед медичних працівників в умовах війни в Україні (В. Гарбузова та ін.) виявило, що особи з вищою резильєнтністю мають кращу «satisfaction with compassion», більшу підтримку, менші рівні вигорання⁴. Дослідження з 1442 медичних працівників України за допомогою шкали CD-RISC показало

¹ Partyko, T., & Skalska, O. (2020). Emotional-volitional resources of military service members' tolerance to stress. *Psychological journal*, 6(4), 53–63. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.4.4>

² Harbuzova, V., Ulunova, A., & Mynenko, S. (2024). Assessment of professional life quality and resilience of medical staff working at military treatment and rehabilitation facilities in the conditions of war in Ukraine. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 12(3), 492–504. [https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12\(3\):492-504](https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(3):492-504)

³ Kalamazh R., Voloshyna-Narozhna V., Tymoshchuk Y., & Balashov E. (2024). Coping Styles and Self-Regulation Abilities as Predictors of Anxiety. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, (12), 96–114. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-3>

⁴ Harbuzova V, Ulunova A, Mynenko S. (2024). Assessment of professional life quality and resilience of medical staff working at military treatment and rehabilitation facilities in the conditions of war in Ukraine. *East Ukr Med J*. 2024;12(3):492-504 DOI: [https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12\(3\):492-504](https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(3):492-504)

негативну кореляцію між резильєнтністю та тривогою, депресією, соматичними симптомами⁵.

Таким чином, є підстави вважати, що якщо медики володіють високими навичками емоційно-вольової саморегуляції, то це може бути захисним чинником проти вигорання, стресу, допомагаючи зберігати стійкість. У контексті гібридної війни це набуває особливої значущості.

Коли медик усвідомлює власну емоційну реакцію (тривога, страх, злість), застосовує вольовий самоконтроль (заспокоєння, зміщення фокусу, використання дихальних/розслаблюючих практик) – це знижує рівень внутрішньої активації, покращує концентрацію, зменшує ризик вигорання. Воля стає рушійною силою дій в умовах, коли внутрішнє чи зовнішнє напруження високе – наприклад, рішення працювати під обстрілами, витримувати нічні зміни, комунікувати з постраждалими. Здатність до наполегливості, самовизначення, самодисципліни підсилює стійкість. Саморегуляція допомагає «утримати» сенс служіння, нагадувати собі про значущість роботи, що дозволяє зменшити деморалізацію, втому та вторинну травму. Медик, який володіє саморегуляційними навичками, частіше проявляє емоційну стабільність, що сприяє атмосфері довіри, підтримки й братерства/сестринства у команді, знижуючи ізоляцію та відчуття уразливості.

Отже, емоційно-вольова саморегуляція медиків є важливим ресурсом психологічної стійкості в умовах гібридної війни. Через здатність усвідомлювати й регулювати емоції, застосовувати волю в умовах екстремальних навантажень, зберігати мотивацію до служіння, підтримку команди медичні працівники мають кращі шанси на адаптацію, зниження ризику вигорання та травматичного стресу. Інтеграція розвитку цих навичок у систему підготовки та супроводу медиків є доцільною й нагальною.

Подальші дослідження цієї проблеми вбачаємо у розробці та апробації спеціальних тренінгових програм розвитку

⁵ Sydorenko A., Kiel L., Spindler H. (2024). Resilience, psychosomatic health, and support needs of Ukrainian healthcare professionals in wartime: A cross-sectional study. *Psychosom Res.* Jan:188:111995. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2024.111995>

саморегуляції для медиків, а також вивченні взаємозв'язку навичок саморегуляції з такими ресурсами як соціальна підтримка та усвідомлення сенсів служіння.

References:

1. Harbuzova V, Ulunova A, Mynenko S. Assessment of professional life quality and resilience of medical staff working at military treatment and rehabilitation facilities in the conditions of war in Ukraine. *East Ukr Med J*. 2024;12(3):492-504 DOI: [https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12\(3\):492-504](https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(3):492-504)
2. Kalamazh R., Voloshyna-Narozhna V., Tymoshchuk Y., & Balashov E. (2024). Coping Styles and Self-Regulation Abilities as Predictors of Anxiety. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, (12), 96-114. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-3>
3. Partyko, T., & Skalska, O. (2020). Emotional-volitional resources of military service members' tolerance to stress. *Psychological journal*, 6(4), 53–63. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.4.4>
4. Sydorenko A., Kiel L., Spindler H. (2024). Resilience, psychosomatic health, and support needs of Ukrainian healthcare professionals in wartime: A cross-sectional study. *Psychosom Res*. Jan;188:111995 <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2024.111995>

Андрій Міносян, Олексій Варупаєв

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В науковій праці розглядаються питання, пов'язані із подальшим формуванням громадянського суспільства в Україні і посиленням його ролі в умовах російсько-української війни. Звернено увагу на необхідність спільної взаємодії нашої країни з європейськими структурами та інституціями в контексті євроінтеграційного розвитку. Акцент зроблено на існуючі досягнення, проблеми, перспективи щодо наявних політичних, економічних, оборонних ініціатив в площині політики колективного захисту і безпеки. Створення необхідних умов для політичного і соціально-економічного розвитку України, на думку авторів, буде мати вирішальне значення у розбудові суверенної європейської держави, збереження української незалежності, територіальної цілісності та суверенітету.

Ключові слова: російсько-українська війна, громадянське суспільство, євроінтеграція, західний світ, демократія, загальнолюдські цінності, незалежність.

Andrii Minosian, Olexii Varypaiev

CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT

This academic work examines issues related to the further development of civil society in Ukraine and the strengthening of its role in the context of the Russian-Ukrainian war. Attention was drawn to the need for joint cooperation between our country and European structures and institutions in the context of European integration development. The focus is on existing achievements, issues and prospects relating to current political, economic and defence initiatives in the area of collective defence and security policy. The authors

argue that creating the conditions necessary for Ukraine's political and socio-economic development is crucial for establishing a sovereign European state and safeguarding Ukraine's independence, territorial integrity, and sovereignty.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, civil society, European integration, Western world, democracy, universal human values, independence.*

Розгорнута широкомасштабна російська агресія проти України у 2022 році актуалізувала питання, пов'язані із функціонуванням громадянського суспільства, його роллю у вирішенні доленосних питань стосовно збереження національної ідентичності й самої української держави. Своїм героїчним супротивом Україна значно вплинула на регіональні та глобальні процеси у світі, продемонструвавши свою відданість захисту демократичних свобод і загальнолюдських цінностей¹. Зіткнення світоглядних домінант з новою силою поставило питання про необхідність розв'язання проблеми розбудови української держави як наріжного каменю європейської безпеки у XXI столітті².

Слід згадати, що ще «на початку XXI століття Україна мала серйозні підстави приєднатися до європейської та трансатлантичної системи безпеки, набути членства в Європейському Союзі через сповідування і дотримання демократичних цінностей в українському суспільстві, розпочаті реформи і зміни»³. Нерішучість, неспроможність, геополітична короткозорість, а то й небажання західних політиків не сприяли вирішенню цього важливого політичного питання, значною мірою спровокувавши російську владу на подальші мілітарні дії включно з повномасштабною агресією, що сталася у лютому 2022 року. Імперський ресентимент став провідним спонукальним чинником дій

¹ Міносян, А.С., Варипаєв, О.М. (2024). Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. №4 (22) С. 1198 [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-1194-1208](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-1194-1208)

² Снайдер, Т. (2021). *Перетворення націй*. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999. К.:ДУХ І ЛІТЕРА, С. 364.

³ Бжезінський, З. (2022). *Велика шахівниця*. Американська першість та її геостратегічні імперативи. Х.: Вид-во «Ранок»: Фабула, С. 105-106.

Кремля⁴. Як тут не погодитись з думкою Г. Кісінджера, який звертав увагу на необхідність визнання реальності історії і культури інших регіонів, щоб запобігти кризи у всьому світі⁵.

Сучасна російсько-українська війна загострила питання самоідентифікації, самоусвідомлення належності до українського народу, до української нації у країні. Громадянське суспільство сприяло формуванню політичної конструкції, в якій було закладено пріоритет незалежної держави, її територіальної цілісності і суверенітету, наявність демократичних прав і свобод. Розуміння гідності вплинуло на реформи в Україні, формування національного морального виміру у боротьбі за справедливість і свободу нації⁶.

Становлення в Україні громадянського суспільства та його інституцій відбувається одночасно з продовженням курсу нашої держави на інтеграцію в європейські та світові структури політичного, економічного, безпекового характеру, що спроможні забезпечити вирішення як внутрішніх, так і зовнішніх проблем, пов'язаних з існуванням національної держави. Маємо розраховувати на підтримку, розуміння взаємозалежності, взаємовідповідальності, необхідності прийняття консолідованих рішень, подолання стереотипів з боку західного світу, який перебуває у режимі турбулентності і пошуку нової політичної стратегії⁷. Особливо важливим є те, що процеси націєтворення та формування громадянського суспільства за часів війни набули більш виразного характеру. Гуманізм і справедливість, визнання

⁴ Якубова, Л. (2020). Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», С. 367.

⁵ Кісінджер, Г. (2024). Світовий порядок. Полтава: Видавничий дім SKY print, С. 305.

⁶ Дрогомирецька, М., Міносян, А. (2025). Фактор гідності в українському культурно – історичному просторі. *Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження): збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю 12-13 червня 2025 року*. Львів: ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», С. 406.

⁷ Міносян, А., Варипаєв, О. (2025). Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. №4 (34), С. 1485. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1476-1489](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489)

людини як вищої соціальної цінності, чесноти, які виборюють сьогодні українці у боротьбі з північним агресором, значно підвищують наші зусилля з формування громадянського суспільства в Україні.

Безумовно, реалії сьогодення свідчать про поступове розуміння усім демократичним світом серйозності існуючої загрози, яка пов'язана з російською агресією проти суверенної держави, якою є Україна, і впливає на подальший розвиток людської цивілізації⁸. Необхідність захисту спільних цінностей і інтересів, демократичного способу життя, що притаманно і Україні, спонукає європейських лідерів до більш рішучих дій у напрямку захисту досягнень західної цивілізації.

Спроможність вдатися до спільних дій, коли події цього вимагають, а на кону опиняються найглибші європейські цінності, є ефективним доказом життєвої сили Європи⁹. Підтримка спільних політичних, економічних, оборонних ініціатив сприятиме прискореній інтеграції України у європейський простір, залучення до системи колективного захисту і безпеки.

Україна в умовах геополітичної переорієнтації довела власну спроможність реалізувати нові можливості в площині привабливості фінансових інвестицій, створення довгострокових економічних і політичних проєктів, військових альянсів, брати активну участь у побудові нової архітектури світового порядку¹⁰. Створення умов для мирного розвитку на континенті і в цілому у світі після завершення російської агресії сприятиме подальшим демократичним зрушенням в Україні, змінам у всіх сферах суспільного життя

⁸ Minosian, A., Varypaev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. *European Dimensions of the Sustainable Development and Academic – Business forum: Let's Revive Ukraine Together*, May 15-17, 2024. Kyiv: NUFT, С. 471. <https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52>

⁹ ван Міделлаар, Л. (2021). Нова політика Європи: десять років політичних криз. К: ДУХ і ЛІТЕРА, С. 9.

¹⁰ Міносян, А., Варипаєв, О. (2025). Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. №4 (34), С. 1485. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1476-1489](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489)

References:

1. Minosian, A., Varypaev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. *European Dimensions of the Sustainable Development and Academic – Business forum: Let's Revive Ukraine Together*, May 15-17, 2024. Kyiv: NUFT, С. 471. <https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52>
2. Бжезінський, З. (2022). *Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи*. Х.: Вид-во «Ранок»: Фабула, 288 с.
3. ван Мідделаар, Л. (2021). *Нова політика Європи: десять років політичних криз*. К: ДУХ і ЛІТЕРА, 408 с.
4. Дрогомирецька, М., Міносян, А. (2025). Фактор гідності в українському культурно-історичному просторі. *Юрій Лука: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження): збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю 12-13 червня 2025 року.*- Львів: ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», С. 406.
5. Кісінджер, Г. (2024). *Світовий порядок*. Полтава: Вид. дім SKY print, 328 с.
6. Міносян, А., Варипаєв, О. (2025). Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. №4 (34), С. 1485. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1476-1489](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489)
7. Міносян, А.С., Варипаєв, О.М. (2024). Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. №4 (22) С. 1198 [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-1194-1208](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-1194-1208)
8. Снайдер, Т. (2021). *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999*. К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 464 с.
9. Якубова, Л. (2020). *Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів*. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 392 с.

Сергій Порадюк

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

У роботі розглянуто екзистенційну легітимацію як ключовий чинник протидії гібридним загрозам, що підривають довіру та єдність суспільства. Доведено, що утвердження національної ідентичності, формування об'єднавчого наративу та зміцнення довіри до інституцій забезпечують духовну й смислову стійкість держави. Екзистенційна легітимація постає як стратегічна безпекова основа, що перетворює агресію на чинник національної консолідації.

Ключові слова: екзистенційна легітимація, гібридні загрози, національна ідентичність, суспільна стійкість, стратегічна безпека.

Serhii Poradiuk

EXISTENTIAL LEGITIMIZATION AS A FRAMEWORK FOR COUNTERING HYBRID THREATS

This report examines existential legitimization as a strategic framework to counter hybrid threats undermining modern states' moral foundations and cohesion. It emphasizes the importance of affirming national identity, creating an integrative narrative, and building institutional trust to enhance societal resilience. Existential legitimization is viewed as a moral and strategic element of national security, transforming hybrid aggression into a unifying force for state consolidation.

Keywords: existential legitimization, hybrid threats, national identity, societal resilience, strategic security.

Гібридні загрози XXI століття спрямовані не лише проти фізичної інфраструктури чи військової могутності держави, а передусім на підрив її екзистенційної основи: внутрішньої єдності,

довіри громадян до інститутів влади та міжнародної легітимності. У таких умовах традиційні інструменти безпеки виявляються недостатніми, так як центральний фокус протистояння переноситься у когнітивний простір суспільства, де формуються життєві смисли, цінності та віра у власну державність. Як слушно зазначає О. Комарчук, однією з найважливіших цілей гібридних війн є «вплив на масову свідомість суспільства, експертні судження осіб, відповідальних за прийняття важливих державних рішень, включаючи конгресменів, міністрів, депутатів, президентів, коли відбувається навіювання їм певних теорій, прищеплення ціннісних позицій, які мотивують учиняти певні дії»¹.

Концепція екзистенційної легітимації як стратегічного імунітету сучасної держави передбачає здатність суспільства усвідомлювати себе історичним суб'єктом, зберігати довіру до національних інститутів і відтворювати внутрішню стійкість навіть у кризових станах. В дописі Аруші Сінгх зазначається, що одним з ключових завдань когнітивної (інформаційно-психологічної) війни є поширення серед громадськості побоювань щодо легітимності управління, підризу демократичних процесів, провокування громадських заворушень або підбурювання сепаратистських рухів, що досягається шляхом посилення смислових упереджень, вродженого мислення та прорахунків у прийнятті рішень в критичних ситуаціях. Це здійснюється для того, щоб створити тріщини в суспільній гармонії та підірвати довіру до державних інституцій². Саме екзистенційна легітимація, як глибинна переконаність громадян у цінності та правомірності власної держави, постає духовним ресурсом безпеки, що нейтралізує дезінформацію, протидіє соціальному розколу та зміцнює морально-ціннісний фундамент нації. Переосмислення безпекової архітектури ХХІ століття має ґрунтуватися не лише на військово-політичних стратегіях, а передусім на розбудові довіри, ідентичності та солідарності – чинників, які формують

¹ Комарчук, О. (2018). Гібридна війна: Сутність та структура феномену. *Міжнародні Відносини, Суспільні Комунікації Та Регіональні Студії*, 1 (3), 48–54. С.52. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-01-48-54>

² Singh, A. (2021, July 20). The Epoch of Cognitive Warfare: Realities and Ramifications. *The New Global Order*. <https://thenewglobalorder.com/world-news/the-epoch-of-cognitive-warfare-realities-and-ramifications/>

екзистенційну стійкість і забезпечують життєздатність демократичної системи в умовах постійної зовнішньої агресії.

Першим і найглибшим виміром екзистенційної легітимації є утвердження суверенітету та національної ідентичності, що визначають духовно-політичну цілісність нації. Йдеться про чітке, послідовне та багатовимірне доведення громадянам і міжнародній спільноті права на самовизначення, власну історію, мову, культуру та незалежний політичний вибір. Абдул Азіз Меслат зазначає, що сучасна міжнародна система ґрунтується на припущенні, що саме суверенні держави є легітимними суб'єктами політичного життя³, і водночас сучасна національна держава є більше, ніж адміністративна одиниця; це високоорганізований соціальний договір, покликаний подолати етнічні, релігійні та культурні розбіжності для створення єдиного політично-утилітарного простору⁴. Цей процес є своєрідним актом духовного самоствердження спільноти, яка усвідомила свою неповторну цінність. А. А. Меслат зазначає, що ключовим у такому аналізі є розмежування культурної ідентичності та політичної лояльності, де перша охоплює структури мови, традицій, звичаїв й історичної пам'яті⁵. Таким чином, мова, культура й історична пам'ять виступають символічним капіталом та фундаментом колективної суб'єктності нації.

³ Meslat, A.A. (2024). *National Sovereignty and Identity. A Theoretical Framework for Modern State Legitimacy*. P.4. https://www.researchgate.net/publication/385783029_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_Introduction_and_Theoretical

⁴ Meslat, A.A. (2024). *National Sovereignty and Identity. A Theoretical Framework for Modern State Legitimacy*. P.5. https://www.researchgate.net/publication/385783029_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_Introduction_and_Theoretical

⁵ Meslat, A.A. (2024). *National Sovereignty and Identity. A Theoretical Framework for Modern State Legitimacy*. P.5. https://www.researchgate.net/publication/385783029_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_Introduction_and_Theoretical

У контексті гібридних воєн такі дії становлять відповідь на зовнішні спроби делегітимізувати націю, поставити під сумнів сам факт її існування, її історичну суб'єктність. А. А. Меслат слушно зауважує, що успішна національна інтеграція залежить від адаптивних інституційних структур, здатних поєднати культурне розмаїття та зберегти суверенну цілісність⁶. Таким чином, підтвердження ідентичності стає формою захисту колективного буття, де культура, мова та пам'ять виконують роль екзистенційного щита, а еволюція концепції державності свідчить, що формування національної ідентичності є безперервним процесом; успішні держави постійно адаптують свої інституції та практики, зберігаючи основоположні принципи суверенітету.

Другим засадничим елементом екзистенційної легітимації є створення об'єднавчого національного наративу. Гібридні загрози часто експлуатують соціальні, етнічні чи політичні розбіжності всередині суспільства, розмиваючи почуття спільності. Як зазначає Ронда Захарна, кризи ідентичності виникають не лише через матеріально-фізичну загрозу, а переважно через символічну боротьбу за визначення, чия історія буде почута і прийнята як правдива⁷. Тому формування цілісного наративу виступає культурно-стратегічним завданням безпеки, який дозволяє нації визначити власну позицію в історичному контекстному просторі та протидіяти зовнішнім смисловим маніпуляціям. Відтак постає потреба у формуванні позитивного, інклюзивного та інтеграційного наративу, який об'єднує різні групи навколо спільних цінностей, цілей і бачення майбутнього. Як наголошує дослідниця, стійкість ідентичності полягає у здатності суспільства адаптувати свій смисловий простір до зовнішніх викликів,

⁶ Meslat, A.A. (2024). *National Sovereignty and Identity. A Theoretical Framework for Modern State Legitimacy*. P.1. https://www.researchgate.net/publication/385783029_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_Introduction_and_Theoretical

⁷ Zaharna, R. S. (2016). Reassessing «Whose Story Wins»: The Trajectory of Identity Resilience in Narrative Contests. *International Journal of Communication*, 10, 4407–4438. P. 4410.

зберігаючи при цьому цілісність власної ідентичності⁸. Такий підхід дозволить уникнути деструктивного впливу гібридних загроз, спрямованих на підрив внутрішньої єдності суспільства. Об'єднавчий наратив виконує подвійну функцію: по-перше, він зменшує вразливість суспільства до дезінформаційних впливів, а по-друге, забезпечує смислову консолідацію, перетворюючи відчуття приналежності до нації на джерело внутрішньої сили. Р. Захарна підкреслює, що консолідація сенсів відбувається тоді, коли суспільство встановлює контроль над внутрішнім інформаційним простором і продукує ідеї та відчуття зміцнення колективної суб'єктності⁹.

Таким чином, через наратив держава постає адміністративною структурою з уніфікованою екзистенційною спільнотою, яка утверджує себе в історії через єдність у спільному досвіді, стражданні й прагненні до свободи. У підсумку, наративи, що відновлюють зв'язок між минулим (через ідентичність), теперішнім (через знання) і майбутнім (через дії), стають основою колективної ідентичності та джерелом національної стійкості¹⁰.

Третій вимір екзистенційної легітиматії – зміцнення довіри до державних інститутів і якщо соціальний контракт між державою та її населенням послаблений або ж відсутній, консенсуальна влада держави, за визначенням, зменшується¹¹. Легітимність у цьому контексті означає насамперед моральну згоду громадян із принципами, на яких побудована держава. Висока ефективність, прозорість і підзвітність владних структур, правоохоронних органів, медіа та освітніх інституцій формують моральну

⁸ Zaharna, R. S. (2016). Reassessing «Whose Story Wins»: The Trajectory of Identity Resilience in Narrative Contests. *International Journal of Communication*, 10, 4407–4438. P. 4415.

⁹ Zaharna, R. S. (2016). Reassessing «Whose Story Wins»: The Trajectory of Identity Resilience in Narrative Contests. *International Journal of Communication*, 10, 4407–4438. P. 4414.

¹⁰ Zaharna, R. S. (2016). Reassessing «Whose Story Wins»: The Trajectory of Identity Resilience in Narrative Contests. *International Journal of Communication*, 10, 4407–4438. P. 4409.

¹¹ Magnuson, S., Keay, M., & Metcalf, K. (2022). Countering Hybrid Warfare: Mapping Social Contracts to Reinforce Societal Resiliency in Estonia and Beyond. *Texas National Security Review*, 5(2), 28–52. P.31–32. <https://doi.org/10.7249/RR2740>

твердиню довіри, стверджуючи те, що легітимність держави значною мірою зумовлена доступними та прозорими процесами взаємодії, надійною комунікацією респондентів з урядом і можливістю бути почутими¹². Цей капітал довіри слугує запобіжником проти деструктивних наративів про «неспроможність» або ж «корумпованість» державних структур.

Легітимація державних інститутів постає щитом протидії гібридним маніпуляціям, так як лише держава, котра ґрунтується на взаємній довірі між владою та суспільством, здатна зберегти суб'єктність у ситуації зовнішнього тиску та інформаційної агресії. Як стверджують автори дослідження протидій гібридній війні, інституції, які прагнуть виконувати об'єднавчу роль, могли б досягти успіху, зрозумівши та прийнявши суспільні цінності, забезпечити організацію заходів зміцнення суспільної згуртованості, заходів, що зміцнюють соціальну когезію й протидіють спробам поділу суспільства¹³.

З цієї позиції, екзистенційна легітимація слугує метафізичною основою стійкості нації, синтезуючи ідентичність народу, моральні цінності та довіру до державних інститутів у систему духовної безпеки. Саме завдяки такому внутрішньому переконанню у власному праві на буття держава зберігає здатність протистояти гібридним загрозам, утверджуючи себе політичною і екзистенційною реальністю.

В контексті протидії гібридним загрозам екзистенційна легітимація постає одним з базових чинників національної безпеки, що діє у вимірі свідомості, цінностей і колективної волі. Вона ґрунтується на глибокому переконанні громадян у правомірності та історичній вагомості своєї держави. Саме ця внутрішня впевненість формує імунітет суспільства до дезінформаційних впливів, маніпуляцій і пропаганди, які становлять сутність

¹² Magnuson, S., Keay, M., & Metcalf, K. (2022). Countering Hybrid Warfare: Mapping Social Contracts to Reinforce Societal Resiliency in Estonia and Beyond. *Texas National Security Review*, 5(2), 28-52. P.48. <https://doi.org/10.7249/RR2740>

¹³ Magnuson, S., Keay, M., & Metcalf, K. (2022). Countering Hybrid Warfare: Mapping Social Contracts to Reinforce Societal Resiliency in Estonia and Beyond. *Texas National Security Review*, 5(2), 28-52. P.51. <https://doi.org/10.7249/RR2740>

гібридних загроз. Усвідомлення екзистенційного характеру небезпеки – загрози буттю нації – мобілізує суспільство до опору і консолідації навколо спільних цінностей. Завдяки цьому гібридна агресія, що покликана зруйнувати єдність і віру в майбутнє, перетворюється на чинник відновлення солідарності та зміцнення духовного потенціалу держави.

Таким чином, екзистенційна легітимація є морально-ціннісною і стратегічною категорією сучасної безпеки. Вона поєднує внутрішню стійкість суспільства з його міжнародною суб'єктністю, забезпечуючи здатність нації зберігати себе як спільноту смислів і дії навіть в умовах тотального інформаційного та когнітивного тиску.

References:

1. Комарчук, О. (2018). Гібридна війна: Сутність та структура феномену. *Міжнародні Відносини, Суспільні Комунікації Та Регіональні Студії*, 1 (3), 48–54. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-01-48-54>
2. Magnuson, S., Keay, M., & Metcalf, K. (2022). Countering Hybrid Warfare: Mapping Social Contracts to Reinforce Societal Resiliency in Estonia and Beyond. *Texas National Security Review*, 5(2), 28–52. <https://doi.org/10.7249/RR2740>
3. Meslat, A.A. (2024). *National Sovereignty and Identity. A Theoretical Framework for Modern State Legitimacy*. https://www.researchgate.net/publication/385783029_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_National_Sovereignty_and_Identity_A_Theoretical_Framework_for_Modern_State_Legitimacy_Introduction_and_Theoretical
4. Singh, A. (2021, July 20). The Epoch of Cognitive Warfare: Realities and Ramifications. *The New Global Order*. <https://thenewglobalorder.com/world-news/the-epoch-of-cognitive-warfare-realities-and-ramifications/>
5. Zaharna, R. S. (2016). Reassessing «Whose Story Wins»: The Trajectory of Identity Resilience in Narrative Contests. *International Journal of Communication*, 10, 4407–4438.

Вікторія Шилан

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИК ФІНЛЯНДІЇ, ІТАЛІЇ ТА ШВЕЦІЇ

У доповіді аналізуються підходи Фінляндії, Італії та Швеції до інклюзивної дошкільної освіти як інструменту формування громадянських цінностей. Визначено ключові принципи, які можна адаптувати в українському освітньому контексті для розвитку рівності, участі та демократії з раннього віку.

Ключові слова: інклюзія, дошкільна освіта, громадянські цінності, демократія, Європейський Союз.

Victoria Shylan

EUROPEAN STRATEGIES FOR INCLUSIVE PRESCHOOL EDUCATION AND THE DEVELOPMENT OF CIVIC VALUES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF PRACTICES I N FINLAND, ITALY, AND SWEDEN

The report analyses the approaches of Finland, Italy and Sweden to inclusive early childhood education as a tool for fostering civic values. Key principles are identified that can be adapted within the Ukrainian educational context to promote equality, participation and democracy from an early age.

Keywords: inclusion, early childhood education, civic values, democracy, European Union.

Сучасна система дошкільної освіти в європейських країнах розвивається у контексті реалізації принципів інклюзії, рівності, демократії та громадянської участі. Зміни, що відбуваються

у світовому освітньому просторі, зумовлюють потребу переосмислення ролі дошкільного виховання як фундаменту суспільних цінностей. Саме у цей період формуються перші уявлення дитини про себе, інших людей та соціальну справедливість. Для України, яка реформує систему освіти, досвід країн Європейського Союзу – зокрема Фінляндії, Італії та Швеції – є показовим щодо поєднання високих стандартів інклюзивності та розвитку громадянських компетентностей.

Метою є порівняти національні підходи до інклюзивної дошкільної освіти та розвитку громадянських цінностей у Фінляндії, Італії та Швеції; виділити ключові принципи та механізми, які можна адаптувати для українського контексту.

Фінляндія є одним із лідерів у створенні справді інклюзивної системи ранньої освіти. Згідно з Національним базовим навчальним планом для раннього виховання і догляду, оновленим Finnish National Agency for Education (Opetushallitus) у березні 2022 року¹, дошкільна освіта розглядається як частина цілісної концепції «educare», що об'єднує навчання, виховання та догляд. Локальні курикулуми на основі національної рамки були оновлені закладами у серпні 2022 року. Ключовим принципом є право кожної дитини на рівне ставлення, участь та підтримку незалежно від соціальних чи індивідуальних особливостей. Важливим інструментом є індивідуальний план розвитку дитини, який формується спільно педагогами та батьками. Особливу увагу приділено участі сім'ї у визначенні цілей і методів підтримки, що посилює громадянський вимір освіти – формування партнерства, довіри та відповідальності між усіма учасниками процесу. Фінська модель демонструє, як інклюзія стає не лише педагогічною, а й суспільною цінністю, закріпленою на рівні державних документів та щоденної практики.

Італійський підхід до інклюзивної дошкільної освіти формувався протягом десятиліть і нині характеризується інтеграцією у межах системи 0–6 років. Як зазначається у дослідженні

¹ Finnish National Agency for Education (Opetushallitus). (2022). National core curriculum for Early Childhood Education and Care (ECEC) in a nutshell. Education Finland. <https://www.oph.fi/en/education-and-qualifications/national-core-curriculum-ecec-nutshell>

Toosi, M., Undheim, M., & Beccaria, D. (2024)², опублікованому в журналі *Education Sciences*, ключовими етапами стали ухвалення Закону 107/2015 та Декрету 65/2017, які закріпили створення єдиної інтегрованої системи ранньої освіти ZeroSix (*Sistema integrato zero-sei*). Італійська стратегія ґрунтується на переконанні, що інклюзія – це не спеціальна форма підтримки, а основний принцип усієї системи освіти. Італія досягла одного з найвищих показників інклюзії у світі: понад 99% дітей з особливими освітніми потребами навчаються у звичайних дошкільних закладах разом з іншими дітьми. Педагогічна команда адаптує середовище, матеріали й темп роботи відповідно до потреб кожної дитини. Сильним аспектом є міжінституційна співпраця між дитячими садками, службами соціального захисту та родинами, що дозволяє забезпечити безперервність підтримки у процесі переходу між віковими етапами. В цьому дослідженні підкреслюється те, що серед основних виміри інклюзії італійські практики виділяють дитиноцентрований підхід, інклюзивне навчальне середовище, інклюзивне соціальне середовище та дружнє до сімей оточення. Водночас дослідники зазначають, що в Італії залишається нерівномірність реалізації цих принципів у різних регіонах, що вимагає єдиної державної системи моніторингу якості інклюзивних практик.

Швеція є прикладом того, як дошкільна освіта поєднує педагогічні, соціальні та громадянські завдання. Як показують результати дослідження Samuelsson, I. P. & Sheridan, S. (2015)³, висока якість дошкільної освіти у Швеції забезпечується завдяки поєднанню принципів рівності, демократії та активної участі дітей у прийнятті рішень. Шведська дошкільна програма Lpfö 18 офіційно закріплює мету формування поваги до людської гідності, гендерної рівності та культурного різноманіття. Швеція інвестує 1,4% ВВП у дошкільну освіту, що є одним з найвищих показників у світі, забезпечуючи таким чином високу

² Toosi, M., Undheim, M., & Beccaria, D. (2024). Inclusive Approaches in Italian Early Childhood Education and Care: The View of Practitioners. *Education Sciences*, 14(4), 385. <https://doi.org/10.3390/educsci14040385>

³ Samuelsson, I. P. & Sheridan, S. (2015). Preschool Quality and Young Children's Learning in Sweden. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 3, 1-11. SpringerOpen. <https://doi.org/10.1007/2288-6729-3-1-1>

якість системи. Педагоги розглядаються як носії демократичних цінностей, а освітнє середовище – як простір для щоденного проживання цих цінностей. Діти беруть участь у колективному обговоренні правил, розв'язанні конфліктів, формуванні спільних рішень, що сприяє розвитку навичок громадянської компетентності з раннього віку. Samuelsson і Sheridan (2015)⁴ зазначають, що саме участь дітей у прийнятті рішень розглядається як основний індикатор якості дошкільного закладу. Такий підхід забезпечує глибоку взаємодію між педагогічними і соціальними аспектами інклюзії, формуючи у дітей відчуття спільності, відповідальності та взаємоповаги.

Порівняльний аналіз цих трьох моделей дає змогу виокремити спільні риси, які визначають європейські стандарти інклюзивної дошкільної освіти. Передусім це нормативно закріплене право дитини на підтримку і рівність можливостей, системність політики інклюзії, що охоплює як педагогічні, так і соціальні аспекти, участь батьків як повноправних партнерів та орієнтація на виховання громадянських цінностей – поваги, співпраці, толерантності, відповідальності. Відмінності полягають у ступені централізації та акцентах: Фінляндія робить ставку на концепцію «educare», індивідуальні плани розвитку й активну участь сім'ї; Італія – на високий рівень інклюзії (понад 99%), інтегрованість системи ZeroSix та партнерство інституцій; Швеція – на значні інвестиції (1,4% ВВП), демократичну культуру повсякденного життя дитячого садка та участь дітей у прийнятті рішень.

Отже, інклюзія має розглядатися як базовий принцип системи, а не окрема політика. Раннє виховання громадянських цінностей потребує поєднання нормативної бази, педагогічної підготовки та залучення сімей. Україна може запозичити з фінського досвіду концепцію «educare» та індивідуальні плани розвитку; з італійського – інтегровану систему 0-6 років, високі показники інклюзії та міждисциплінарну взаємодію між інституціями; зі шведського – принцип демократичної участі дітей

⁴ Samuelsson, I. P. & Sheridan, S. (2015). Preschool Quality and Young Children's Learning in Sweden. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 3, 1-11. SpringerOpen. <https://doi.org/10.1007/2288-6729-3-1-1>

у житті закладу як критерій якості освіти та значні інвестиції у систему раннього виховання. Запровадження цих практик сприятиме формуванню відповідальних і толерантних громадян.

References:

1. Finnish National Agency for Education (Opetushallitus). (2022). National core curriculum for Early Childhood Education and Care (ECEC) in a nutshell. Education Finland. <https://www.oph.fi/en/education-and-qualifications/national-core-curriculum-ecec-nutshell>
2. Toosi, M., Undheim, M., & Beccaria, D. (2024). Inclusive Approaches in Italian Early Childhood Education and Care: The View of Practitioners. *Education Sciences*, 14(4), 385. <https://doi.org/10.3390/educsci14040385>
3. Samuelsson, I. P. & Sheridan, S. (2015). Preschool Quality and Young Children's Learning in Sweden. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 3, 1–11. SpringerOpen. <https://doi.org/10.1007/2288-6729-3-1-1>

СЕКЦІЯ 4.

РОЛЬ ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ПОТОЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ПІДТРИМКА ІНВЕСТИЦІЙ ТА САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЖІНОК І ДІТЕЙ, ЩО ЗАЗНАЛИ НАСЛІДКІВ МАТЕРИНСЬКОЇ ДЕПРИВАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Материнська депривація як порушення емоційного контакту в діаді мати-дитина призводить до глибоких дефіцитів у розвитку прив'язаності, емоційної регуляції та соціальної адаптації. В умовах війни в Україні цей феномен набуває критичного масштабу, за даними UNICEF, понад 70% батьків повідомляють про неспроможність забезпечити емоційні потреби дітей через власну травматизацію. Вимушене переміщення, втрати, постійна загроза та психологічне виснаження матерів руйнують їхню емоційну доступність, створюючи передумови для масової вторинної депривації.

Теоретичне дослідження спрямоване на аналіз музичної терапії як методу відновлення порушеного материнсько-дитячого зв'язку в умовах воєнної травматизації. Розглядаються механізми музично-терапевтичного впливу через довербальну комунікацію, афективну синхронізацію та ритмічну регуляцію емоційних станів у контексті психодинамічних теорій прив'язаності. Обґрунтовується потенціал музичних інтервенцій у створенні безпечного терапевтичного простору для реконструкції ранніх взаємодій та профілактики довготривалих наслідків депривації в травмованих війною родинах.

Ключові слова: материнська депривація, діти, війна, травма, музична терапія, емоційна регуляція.

Sofia Baranovych

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MUSIC THERAPY IN OVERCOMING THE CONSEQUENCES OF MATERNAL DEPRIVATION

Maternal deprivation as a disruption of emotional contact within the mother–child dyad leads to profound deficits in the development of attachment, emotional regulation, and social adaptation. In the context of the war in Ukraine, this phenomenon has reached a critical scale: according to UNICEF, more than 70% of parents report being unable to meet their children’s emotional needs due to their own traumatization. Forced displacement, loss, constant threat, and psychological exhaustion of mothers undermine their emotional availability, creating preconditions for widespread secondary deprivation.

This theoretical study aims to analyze music therapy as a method of restoring the disrupted mother–child bond under conditions of war-related trauma. The mechanisms of music therapy’s impact are examined through preverbal communication, affective synchronization, and rhythmic regulation of emotional states within the framework of psychodynamic attachment theories. The potential of musical interventions is substantiated as a means of creating a safe therapeutic space for reconstructing early interactions and preventing long-term consequences of deprivation in war-affected families.

Keywords: *maternal deprivation, children, war, trauma, music therapy, emotional regulation.*

Актуальний аналіз демонструє, що війна загострила деприваційні ризики, кількість народжених скоротилася з 271 983 у 2021 році до 199 619 у 2022 році та 187 387 у 2023 році. Наслідком є критична потреба у психосоціальній підтримці для 1,5 мільйона дітей, що зберігається і в 2025 році, на тлі чого планується виділення значної макрофінансової допомоги ЄС для відновлення країни до 2027 року (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2025). За даними моніторингу Управління Верховного комісара ООН з прав людини, збройний конфлікт спричинив масштабні порушення прав дітей, включаючи вимушені переміщення, розлучення з батьками та втрати

близьких¹²³. Обставини значно посилюють ризики розвитку депривації та поглиблюють її психологічні наслідки. Музична терапія як психологічний метод корекції набуває особливого значення у роботі з наслідками материнської депривації завдяки своїй здатності впливати на емоційну сферу, сприяти формуванню безпечної прив'язаності та відновленню порушених міжособистісних зв'язків⁴.

Материнська депривація розглядається у психології як стан, за якого дитина позбавлена можливості встановити стійкі емоційні зв'язки з матір'ю або основним опікуном у критичні періоди розвитку. Вітчизняні дослідники наголошують, що материнська депривація справляє руйнівний вплив на формування особистості дитини, порушуючи базові механізми емоційної регуляції та соціальної взаємодії⁵. Діти, які зростають в умовах обмеженого материнського контакту, часто стикаються з труднощами у встановленні довірливих відносин з іншими людьми, демонструють підвищену імпульсивність та знижену здатність до емпатії. Експериментальні дослідження на тваринних моделях підтверджують, що рання материнська депривація призводить до стійких змін у нейробіологічних системах, відповідальних за регуляцію емоцій та стресових реакцій⁶. Зокрема,

¹ Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). (2025). Вплив збройного конфлікту та окупації на права дітей в Україні: Звіт. https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-04/2025-03-21%20OHCHR%20Report%20on%20Children%27s%20Rights%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf

² UNICEF. (2024). Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024. <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024>

³ UNICEF. (2024). Життя дітей під час війни в Україні: Огляд результатів опитування батьків. https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf

⁴ Edwards, J. (2011). The use of music therapy to promote attachment between parents and infants. *The Arts in Psychotherapy*, 38(3), 190–195. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2011.05.002>

⁵ Відніченко, Л. І., & Літвінова, О. В. (2023). Вплив материнської депривації на психічний розвиток дитини. *XX Міжнародна науково-практична конференція «Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки»*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. <https://doi.org/10.32782/2079-5009.2023.1.3>

⁶ Miragaia, A. S., et al. (2018). Maternal deprivation increases anxiety- and

виявлено зниження експресії нейропептиду Y в амігдалі та гіпокампі, структурах мозку, які відіграють центральну роль у формуванні емоційних відповідей та пам'яті⁷.

Теорія прив'язаності Дж. Боулбі пояснює, що материнська депривація порушує формування безпечного емоційного зв'язку, що спричиняє дезорганізований тип прив'язаності, емоційну нестабільність, тривожність і труднощі у міжособистісних стосунках. Музична терапія являє собою систематичне використання музики у терапевтичних цілях для відновлення, підтримки та поліпшення психічного здоров'я. Сучасні дослідники визначають музичну терапію як міждисциплінарний напрям, який інтегрує знання з психології, музикознавства, нейробіології та педагогіки для створення ефективних інтервенцій⁸. У контексті роботи з наслідками материнської депривації музична терапія виконує кілька важливих функцій. Передусім вона створює безпечне середовище для емоційного самовираження, дозволяючи дітям проявляти свої почуття без страху осуду чи відкидання. Музичні інтервенції активізують процеси невербальної комунікації, що є особливо важливим для дітей з порушеннями прив'язаності, які часто мають труднощі у вербалізації своїх емоційних станів⁹. Спільне музикування між терапевтом та дитиною сприяє формуванню нових позитивних досвідів взаємодії, які можуть компенсувати дефіцит ранніх стосунків з матір'ю. Ритмічна синхронізація, яка виникає під час музичних сесій, активізує нейрофізіологічні механізми соціального

depressive-like behaviors in an age-dependent fashion and reduces neuropeptide Y expression in the amygdala and hippocampus of male and female young adult rats. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 12. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2018.00159>

⁷ Burns, R. B. (1980). *Maternal Deprivation*. *Essential Psychology*. P. 153–170. Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-010-9329-3_10

⁸ Відніченко, Л. І., & Літвінова, О. В. (2023). Вплив материнської депривації на психічний розвиток дитини. *XX Міжнародна науково-практична конференція «Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки»*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. <https://doi.org/10.32782/2079-5009.2023.1.3>

⁹ Edwards, J. (2011). The use of music therapy to promote attachment between parents and infants. *The Arts in Psychotherapy*, 38(3), 190–195. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2011.05.002>

зв'язку та емпатії, посилюючи відчуття єднання та взаємного прийняття¹⁰.

Дослідження підтверджують ефективність музичної терапії у відновленні прив'язаності між батьками та дітьми, що має пряме відношення до роботи з наслідками материнської депривації. Музичні інтервенції, спрямовані на посилення зв'язку між опікуном та дитиною, включають спільний спів, гру на інструментах та створення музичних діалогів, які імітують ранні форми комунікації між матір'ю та немовлям¹¹. Ритмічні та мелодійні паттерни музики нагадують просодичні характеристики материнського мовлення, яке відіграє критичну роль у формуванні прив'язаності у перші місяці життя. Через музичну взаємодію діти з досвідом депривації можуть отримати корективний емоційний досвід, який допомагає переформувати внутрішні робочі моделі стосунків у більш безпечному напрямку¹².

Емпіричні дані свідчать, що діти з досвідом материнської депривації, які брали участь у програмах музичної терапії, демонструють значне покращення показників емоційного інтелекту, соціальних навичок та адаптивної поведінки. Хоча дослідження у різних контекстах показують позитивний вплив структурованих терапевтичних програм на розвиток емоційної сфери дітей з неповних сімей, результати можуть бути екстрапольовані на випадки материнської депривації з урахуванням спільності психологічних механізмів порушення прив'язаності¹³.

Інтеграція музичної терапії у комплексні програми психологічної реабілітації дітей з досвідом материнської депривації перед-

¹⁰ Jochims, S. (2003). Connections between Bonding Theories and Psychodynamic Music Therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*, 12(1), 100–107. <https://doi.org/10.1080/08098130309478078>

¹¹ Edwards, J. (2011). The use of music therapy to promote attachment between parents and infants. *The Arts in Psychotherapy*, 38(3), 190–195. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2011.05.002>

¹² Jochims, S. (2003). Connections between Bonding Theories and Psychodynamic Music Therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*, 12(1), 100–107. <https://doi.org/10.1080/08098130309478078>

¹³ Jeon, H. K., & Lee, C. S. (2015). The effect of horticultural activity program on emotional intelligence, social ability and social adaptability of children in single-parent families. *Indian journal of science and technology*, 8(S7), 299. <https://doi.org/10.17485/ijst/2015/v8is7/69995>

бачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини та специфіки її травматичного досвіду. Терапевтичний процес має бути структурованим, але водночас гнучким, дозволяючи дитині контролювати темп та глибину емоційного залучення¹⁴. Початкові етапи музичної терапії зосереджені на встановленні безпечного терапевтичного середовища та формуванні довіри між терапевтом та дитиною через прості структуровані музичні активності. Поступово терапевтичний процес переходить до більш складних форм взаємодії, які включають спільну імпровізацію, створення музичних історій та роботу з емоційно значущими темами через музичне самовираження¹⁵. Важливим компонентом ефектвної музичної терапії є залучення опікунів або прийомних батьків у терапевтичний процес, що дозволяє переносити набуті навички емоційної регуляції та позитивної взаємодії у реальне життя дитини. Спільні музичні сесії для дитини та опікуна створюють унікальні можливості для побудови нових позитивних спогадів та поглиблення емоційного зв'язку через невербальну комунікацію¹⁶.

Отже, материнська депривація справляє глибокий та тривалий вплив на психічний розвиток дитини, порушуючи формування безпечної прив'язаності та призводячи до широкого спектру емоційних та поведінкових проблем. Психологічні механізми впливу музичної терапії включають модуляцію емоційних станів через активізацію лімбічної системи, відновлення порушених соціальних навичок через створення безпечного простору для взаємодії та формування корективного емоційного досвіду через терапевтичні стосунки з музичним терапевтом. Емпіричні дослідження підтверджують ефективність музичних інтервенцій у зниженні симптомів тривожності та депресії, покращенні показників емоційного інтелекту та соціальної адаптації у дітей з досвідом ранньої депривації. Аналіз джерел свідчить про

¹⁴ Добровольська, Р. (2024). Феноменологія поняття «музична терапія» в сучасному науковому дискурсі країн Європи та США. *Science and Education*, (1), 17–21. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-3>

¹⁵ Edwards, J. (2011). The use of music therapy to promote attachment between parents and infants. *The Arts in Psychotherapy*, 38(3), 190–195. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2011.05.002>

¹⁶ Jochims, S. (2003). Connections between Bonding Theories and Psychodynamic Music Therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*, 12(1), 100–107. <https://doi.org/10.1080/08098130309478078>

ймовірну ефективність музичної терапії в подоланні наслідків материнської депривації зумовлених військовою агресією, особливо у межах комплексних програм реабілітації дітей.

References:

1. Відніченко, Л. І., & Літвінова, О. В. (2023). Вплив материнської депривації на психічний розвиток дитини. *XX Міжнародна науково-практична конференція «Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки»*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. <https://doi.org/10.32782/2079-5009.2023.1.3>
2. Добровольська, Р. (2024). Феноменологія поняття «музична терапія» в сучасному науковому дискурсі країн Європи та США. *Science and Education*, (1), 17–21. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-3>
3. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). (2025). *Вплив збройного конфлікту та окупації на права дітей в Україні: Звіт*. https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-04/2025-03-21%20OHCHR%20Report%20on%20Children%27s%20Rights%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
4. Burns, R. B. (1980). Maternal Deprivation. *Essential Psychology* (с. 153–170). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-010-9329-3_10
5. Edwards, J. (2011). The use of music therapy to promote attachment between parents and infants. *The Arts in Psychotherapy*, 38(3), 190–195. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2011.05.002>
6. Jeon, H. K., & Lee, C. S. (2015). The effect of horticultural activity program on emotional intelligence, social ability and social adaptability of children in single-parent families. *Indian journal of science and technology*, 8(S7), 299. <https://doi.org/10.17485/ijst/2015/v8is7/69995>
7. Jochims, S. (2003). Connections between Bonding Theories and Psychodynamic Music Therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*, 12(1), 100–107. <https://doi.org/10.1080/08098130309478078>
8. Miragaia, A. S., et al. (2018). Maternal deprivation increases anxiety- and depressive-like behaviors in an age-dependent fashion and reduces neuropeptide Y expression in the amygdala and hippocampus of male and female young adult rats. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 12. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2018.00159>
9. UNICEF. (2024). *Життя дітей під час війни в Україні: Огляд результатів опитування батьків*. https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf
10. UNICEF. (2024). *Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024*. <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024>

Наталія Денисенко

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА МЕДІАГРАМОТНІСТЬ: МІСІЯ БІБЛІОТЕК У ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

У сучасних умовах війни та глобальної дезінформації бібліотеки перестають бути лише сховищами знань – вони стають активними осередками інформаційної стійкості. Особливої актуальності набуває роль академічних бібліотек як центрів медіаграмотності та просвітницьких хабів, що сприяють підвищенню стійкості суспільства до гібридних впливів.

Ключові слова: інформаційна безпека, медіаграмотність, бібліотеки, гібридні загрози, академічна доброчесність, Європейський Союз.

Nataliia Denysenko

INFORMATION SECURITY AND MEDIA LITERACY: THE MISSION OF LIBRARIES IN COUNTERING HYBRID THREATS

In the current context of war and global disinformation, libraries are no longer just repositories of knowledge, they are becoming active centers of information resilience. The role of academic libraries as centers of media literacy and educational hubs that contribute to increasing society's resilience to hybrid influences is becoming particularly relevant.

Keywords: information security, media literacy, libraries, hybrid threats, academic integrity, European Union.

Гібридні загрози, зокрема маніпуляції, фейки, пропаганда та інформаційні атаки, спрямовані на підриив довіри до державних інституцій і демократичних цінностей, вимагають системної

протидії. Інформаційна безпека – одна з ключових передумов стійкого розвитку держави та університетської спільноти. Згідно зі Стратегією інформаційної безпеки затвердженою указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 «інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом»¹.

Активний розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, окрім позитивного впливу на суспільний прогрес, також створює проблеми, пов'язані з достовірністю інформації. Це може призвести до маніпуляцій і цілеспрямованої пропаганди.

В Україні технології інформаційних війн розглядає Г. Почепцов². У бібліотечній теорії та практиці інформаційну безпеку розглядають як забезпечення принципів інтелектуальної свободи й доступу до інформації, тоді як медіаосвіту та розвиток медіаграмотності вважають невід'ємною частиною сучасної бібліотечної практики. Ці питання активно розробляються такими науковцями, як О. Ворошилов³, О. Воскобойнікова-Гузєва⁴,

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

² Почепцов, Г. (2015). Сучасні інформаційні війни. Київ. 497 с.

³ Ворошилов, О. (2015). Інформаційна аналітика як напрям роботи сучасної бібліотеки. Бібліотечний вісник. № 3. С. 12–17.

⁴ Воскобойнікова-Гузєва, О. (2018). Вебінар як засіб реалізації освітніх проєктів громадської організації. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. Вип. 5. С. 51–57.

Б. Дмитришин, О. Косян⁵, С. Горова⁶, Н. Кунанець та М. Пристай⁷.

Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) 2016 року медіаграмотність – складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують⁸.

Наукова бібліотека Національного університету «Острозька академія» реалізує низку ініціатив, спрямованих на розвиток медіаграмотності, цифрової культури та академічної доброчесності, які є складовими європейських стандартів інформаційної безпеки.

Серед основних напрямів діяльності бібліотекарів є проведення освітніх тренінгів і зустрічей зі студентами. Наприклад, у межах Тижня академічної доброчесності працівники бібліотеки проводять тренінг «Як не потрапити у пастку плагіату: поради бібліографа». Бібліотека бере участь у ініціативах Jean Monnet та Erasmus+, підтримує контакти з освітніми установами ЄС, поширює серед академічної спільноти практики прозорої комунікації та відкритого доступу.

Працівники бібліотеки працюють над створенням інформаційно-аналітичних довідок і бібліографічних ресурсів, які допомагають користувачам розпізнавати маніпулятивний контент і фейки. Інформація, отримана з інтернет-джерел, не завжди є

⁵ Дмитришин Б., Косян, О. (2021). Бібліотекар, медіаграмотність та інформаційна безпека як вимога сучасного професійного діалогу. Катедра Universum. Вип. 2. С. 19–21.

⁶ Горова, С. (2013). Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності : монографія. Київ, 208 с.

⁷ Кунанець, Н.Е., Пристай, М.Р. (2022). Роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. № 4. С. 5–10.

⁸ Найдьонова, Л.А., Слюсаревський, М.М. (за заг. ред.) (2016). Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). Київ, 16 с.

достовірною, а лише частково може відповідати дійсності. Тому для перевірки правдивості новин і виявлення можливих маніпуляцій застосовуються різноманітні методи текстового аналізу.

Формування добірки перевірених інформаційних ресурсів (Scopus, Web of Science та ін.) є важливим етапом у забезпеченні безпечного, відповідального й ефективного використання інформації, особливо в освітньому, науковому та бібліотечному середовищах. Така ініціатива сприяє не лише медіаграмотності користувачів, а й активному впровадженню принципів відкритої науки, академічної доброчесності та прозорості дослідницької діяльності. Критерієм для відбору є авторитетність джерела, це ресурси, підтримувані науковими установами, бібліотеками, університетами (наприклад, PubMed, arXiv, DOAJ); доступність та відкритість, які відповідають принципам відкритого доступу (Open Access); актуальність; наявність інструментів або посилань для автоматичного формування бібліографічних описів (наприклад, Google Scholar, Zotero, Mendeley).

Наукова бібліотека Національного університету «Острозька академія» брала участь у всеукраїнських ініціативах з медіаграмотності («Фільтр» національний проєкт з медіаграмотності). Працівники бібліотеки успішно пройшли навчання за програмою Very Verified 2.0: онлайн-курс із медіаграмотності та діляться знаннями зі студентами. Особливу увагу приділено опануванню інструментів для виявлення дезінформації та ефективного реагування на неї, зокрема на основі ресурсів EUvsDisinfo.

Бібліотечні фахівці створюють онлайн-виставки, спрямованих на формування культури критичного мислення та перевірки інформації. Такий формат поєднує інформативність, доступність і інтерактивність, дозволяючи ефективно популяризувати навички критичного мислення та медіаграмотності серед різних категорій користувачів.

Наукова бібліотека Національного університету «Острозька академія» активно розвиває партнерську взаємодію з кафедрами, студентськими медіа та Інформаційним центром ЄС, спрямовану на поширення європейського досвіду у сфері інформаційної безпеки, медіаграмотності та протидії дезінформації.

Спільні ініціативи реалізуються у формі інформаційних заходів, круглих столів, дискусій, тематичних виставок і просвітницьких кампаній. Бібліотека забезпечує науково-інформаційний супровід таких подій, створює добірки фахових публікацій, електронних ресурсів та матеріалів європейських інституцій, що розкривають питання інформаційної політики ЄС, цифрової стійкості та медіаосвіти.

Завдяки такій синергії бібліотека перетворюється на освітньо-комунікаційний центр з розвитку критичного мислення та інформаційної культури, який підтримує європейський вектор розвитку університету і сприяє впровадженню практик ЄС у сфері інформаційної безпеки в освітній процес.

Такі ініціативи сприяють не лише підвищенню інформаційної грамотності студентів та викладачів, а й формують середовище відповідального споживання інформації – це важливу складову громадянського суспільства. Вони відповідають стратегічним орієнтирам Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки, підкреслюючи, що боротьба з гібридними загрозами – це насамперед просвітницький і культурний процес. Бібліотеки, діючи на перетині освіти, науки та громадянського суспільства, мають потенціал формувати нову інформаційну культуру – культуру відповідального, етичного та свідомого споживання даних.

Досвід Наукової бібліотеки НаУОА засвідчує, що бібліотеки можуть бути дієвими партнерами державних і європейських структур у протидії гібридним загрозам. Їхня просвітницька, комунікативна й аналітична діяльність зміцнює інформаційну безпеку, сприяє розвитку критичного мислення та підтримує демократичні цінності, спільні для України та Європейського Союзу.

References:

1. Ворошилов, О. (2015). Інформаційна аналітика як напрям роботи сучасної бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. № 3. С. 12–17.
2. Воскобойнікова-Гузєва, О. (2018). Вебінар як засіб реалізації освітніх проєктів громадської організації. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Вип. 5. С. 51–57.

3. Горова, С. (2013). *Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності*: монографія. Київ, 208 с.
4. Дмитришин, Б., Косян, О. (2021). Бібліотекар, медіаграмотність та інформаційна безпека як вимога сучасного професійного діалогу. *Катедра Universum*. Вип. 2. С. 19–21.
5. Кунанець Н.Е., Пристай М.Р. (2022). Роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 4. С. 5–10.
6. Найдьонова, Л.А., Слюсаревський, М.М. (за заг. ред.) (2016). Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). Київ, 16 с.
7. Почепцов, Г. (2015). Сучасні інформаційні війни. Київ, 497 с.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

Марія Зубарева

**ПОДОЛАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ
В УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ:
МІЖ ПАМ'ЯТЮ, СОЛІДАРНІСТЮ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ЦІННОСТЯМИ**

У статті проаналізовано мову ворожнечі як інструмент імперської політики у контексті українсько-єврейських відносин. Розглянуто історичні кліше, практики солідарності та літературні трансформації мовної агресії у поетику виживання. Дослідження показує важливість культурного спротиву та деколонізації мови для демократичного поступу України.

Ключові слова: мова ворожнечі, деколонізація, українсько-єврейські відносини, поетика виживання, солідарність.

Mariia Zubarieva

**OVERCOMING LANGUAGE HOSTILITY
IN THE UKRAINIAN-JEWISH CONTEXT:
BETWEEN MEMORY, SOLIDARITY AND EUROPEAN VALUES**

This article analyzes hate speech as an imperial instrument in the Ukrainian-Jewish context. It examines historical clichés, solidarity practices, and literary transformations of linguistic aggression into a poetics of survival. The research highlights the importance of cultural resistance and decolonization of language for Ukraine's democratic development.

Keywords: hate speech, decolonization, Ukrainian-Jewish relations, poetics of survival, solidarity.

Мова ворожнечі – один із найстійкіших інструментів імперського впливу. Вона не лише формує уявлення про «свого»

і «чужого», а й легітимує насильство, позбавляючи групи права на суб'єктність. Український досвід показує, що подолання цього типу мовлення потребує не лише правових, а й культурних механізмів: переосмислення пам'яті, відновлення діалогу, повернення багатомовності. Мова ворожнечі є небезпечною рисою сучасного українського медіапростору. Її функціонування пов'язане з об'єктивними суспільно-політичними процесами, а наслідком стає поглиблення соціальних конфліктів та ерозія довіри між спільнотами¹.

Європейські стандарти демократичного розвитку передбачають боротьбу з hate speech як складову культури прав людини².

Досвід українсько-єврейських взаємин у цьому контексті є особливо показовим. Протягом кількох століть обидва народи жили в межах різних імперських систем – Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської – і в кожній із них опинялися у стані культурного підпорядкування. Імперська влада активно використовувала мовні та символічні стратегії для розділення поневолених народів, стимулюючи міжетнічну підозру й конфронтацію. Так формувався лексикон ворожості – образ «іншого» як джерела небезпеки. Проте поруч із цим існували й практики взаємопізнання, перекладу, солідарності – у фольклорі, літературі, побутовій культурі.

Метою цього дослідження є показати, як у межах українсько-єврейського культурного простору виникали й співіснували топоси ворожнечі та контртопоси солідарності, а також як їхня взаємодія створила філологічну основу деколонізації. Предметом аналізу є тексти – від народних оповідей до літератури модернізму – у яких через мову простежується перехід від конфронтації до взаємного визнання.

¹ Бутиріна М., Темчур К. (2019). Мова ворожнечі як соціолінгвістичний феномен. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації», 13, 99–105. <http://journals.univer.kharkov.ua/sociocom/article/view/12825>

² Council of Europe. (2022). Combating hate speech. Recommendation CM/Rec(2022)16 and explanatory memorandum. <https://edoc.coe.int/en/racism/11119-combating-hate-speech-recommendation-cmrec202216-and-explanatory-memorandum.html>

У дореволюційній Російській імперії інструмент hate speech набув форми економічного кліше, де образ «жида-шинкаря» використовувався для перенаправлення соціального невдоволення українських селян. Єврей-посередник ставав видимим об'єктом ненависті за економічні негаразди, такі як борги чи алкоголізм, тим самим відводячи удар від поміщицької та царської адміністрації. Така дегуманізація євреїв була основою для легітимації погромів, які подавалися як нібито стихійна «народна» боротьба за справедливість. Одночасно існував імперський дискурс, що стигматизував українську ідентичність як «мазепинство» або «сепаратизм», створюючи умови, за яких спільна солідарність між пригнобленими групами (євреї та українці) ставала неможливою³.

Радянський режим не знищив, а ідеологічно перекодував мову ворожнечі, підпорядкувавши її комуністичній доктрині. Класичний антисемітизм трансформувався в боротьбу проти «сіоністів-космополітів» – політичної загрози та носіїв «буржуазного» чи «західного» впливу, чужого соціалістичній державі. Цей апарат дозволяв здійснювати політичну цензуру та стирати пам'ять, зокрема, виключаючи трагедію Голокосту з радянського наративу про війну. Паралельно кліше про «український буржуазний націоналізм» стало головним інструментом для придушення українського самовизначення. Комбінація цих двох стигм давала Кремлю можливість маніпулювати інтелігенцією та ділити дисидентський рух, підтримуючи режим внутрішньої окупації⁴.

Сьогодні Російська Федерація активно використовує ці історичні кліше як основу своєї гібридної агресії проти України, спрямованої на підри्व суверенітету та громадянського суспільства. Російська пропаганда завдає подвійного удару по українській ідентичності, одночасно використовуючи на міжнародній арені наративи про «нацистів», а для внутрішнього

³ Грушевський, М. (1912). «Мазепинство» і «Богданівство». Публіцистика. <http://m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1912/MazepynstvoIbogdanivstvo.html>

⁴ Плохій, С. (2016). Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля.

розколу – стереотипи про «олігархічний/єврейський контроль» над Києвом. Мета такої мовної агресії – делегітимація української держави та запобігання європейській інтеграції. Таким чином, боротьба з мовою ворожнечі, історичною пропагандою та її імперським спадком перестає бути виключно питанням культури чи етики. Вона стає невід'ємною складовою національної безпеки та вимагає включення до безпекового сектору через освітні, медійні та правові інструменти.

Незважаючи на домінування мови ворожнечі та наративів травми, історія українсько-єврейського співіснування також породила потужні контртопоси та стійкі моделі солідарності, які слугували етичною та культурною протигаю імперській політиці розколу. Тоді як фольклор часто відображав соціальну та економічну напругу, повсякденне життя, особливо в межах одного штетла чи села, генерувало численні мотиви добросусідства і взаємної емпатії. Академічні дослідження підтверджують існування складного, але глибокого симбіозу, де культурні практики і навіть музичні традиції (клезмер і народна музика) взаємно збагачували одна одну.⁵

Символічним прикладом спільного культурного поля є постаті Олекси Довбуша, українського народного героя, і Баал Шем Това, засновника хасидизму, які діяли в одному географічному та хронологічному просторі (Галичина, XVIII століття). Обидва вони, кожен у своїй традиції, втілювали архетип справедливості, мудрості та заступництва за пригноблених, створюючи тим самим спільний міфологічний ґрунт для поваги та діалогу. На рівні побуту це виражалося в образах єврея-сусіда, раввина-порадника або праведника (цадика), чий духовний вплив поширювався на всю громаду, включаючи іноетнічне населення⁶.

Вершиною такої солідарності, що проявилася перед обличчям абсолютного зла, став феномен Праведників народів світу – українців, які рятували євреїв у роки Голокосту. Станом на 2024

⁵ Марочій, П.-Р., Петровський-Штерн, Й. (2018). *Євреї та українці: тисячоліття співіснування*. Київ: Дух і Літера.

⁶ DSnews. (Жовтень 3, 2016). Єврейський «вопрос»: що спільного у хасидів і Олекси Довбуша? <https://www.dsnews.ua/ukr/society/evreyskiy-vopros-cto-obshchego-u-hasidov-i-oleksy-dovbusha-03102016120000>

рік, понад 2700 громадян України удостоєні цього високого звання від ізраїльського меморіалу Яд Вашем⁷.

Література відіграла критичну роль у перетворенні мови ворожнечі на мову діалогу та пам'яті. Вона стала простором, де історична травма не замовчувалася, а етично перероблялася, створюючи поетику виживання як акт опору імперському тиску.

Іван Франко став одним із ранніх українських інтелектуалів, хто піддав антисемітизм філологічному та соціальному аналізу, називаючи його «інфекційною хворобою». Його поема «Мойсей» є універсальною метафорою народу-у-вигнанні, що має спільне значення для обох культур. Франко фактично заклав основи для деколонізації мови, закликаючи до критичного осмислення ненависті та встановлення ідеалу взаємодопомоги⁸.

Радянський період характеризувався спробою знищити національні та єврейські культурні голоси, про що свідчить трагедія «Розстріляного відродження» та «Ночі розстріляних поетів» (1952). Проте низка єврейських поетів, які творили українською або активно перекладали, стала прикладом культурної солідарності. Давид Гофштейн, перекладаючи «Кобзар» Тараса Шевченка на ідиш, створював символічний культурний міст. Леонід Первомайський (Ілля Гуревич) інтегрувався в український канон, згодом ставши одним із небагатьох, хто відкрито писав про Голокост українською мовою в умовах тотального радянського замовчування.

У сучасній Україні цей діалог продовжується через творчість авторів, які осмислюють травму. Поет єврейського походження Мойсей Фішбейн обрав українську мову як свій «духовний притулок», ставши її активним захисником і поєднуючи біблійну та українську символіку у своїй поезії. Сучасний поет Борис Херсонський своїм рішенням перейти на українську мову після початку російської агресії здійснив етичний та деколонізаційний вибір. Його поезія, як акт свідчення і моральної мови, демонструє, що мова – це не лише інструмент політики, а й умова

⁷ Righteous among the nations: Statistics (n.d.). *Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center*. <https://www.yadvashem.org/ru/righteous/statistics.html>

⁸ Франко, І. (2020). *Мойсей*. Іван Вишенський. Київ: Кондор, 132 с.

існування громадянського суспільства та опір пропагандистській брехні⁹. В контексті триваючої гібридної агресії Російської Федерації, досвід трансформації мови ворожнечі у поетику виживання набуває вирішального сучасного виміру. Водночас, існує ризик, що мова ворожнечі, використовувана в Україні навіть як реакція на війну, може сама по собі стати загрозою для демократичних засад і толерантності суспільства.

Українсько-єврейський діалог пропонує прикладну модель для всієї Європи, демонструючи, що деколонізація пам'яті слугує найкращим захистом від імперських маніпуляцій і є ключовим елементом європейської стійкості.

Деколоніальна оптика працює на повернення голосу народам, культурам та суспільним групам, які були його позбавлені через імперське знецінення та дискримінацію. У цій рамці мова ворожнечі виступає як ключова система домінації, яка прагне позбавити суб'єктності¹⁰.

Тому деколонізація мови – це не лише відновлення історично пригноблених мов (української, кримськотатарської, ідишу), а й етичний акт відмови від hate speech (навіть у відповідь на агресію). Це також вимагає деколонізації знання: розширення інтелектуального канону та включення маргіналізованих традицій (включно з іудейською та східноєвропейською спадщиною), що було свідомо обмежено імперією.

Саме поетика виживання (літературний діалог, взаємна емпатія та вибір мови, як у випадку Б. Херсонського) стає практичним вираженням деколонізації через культуру. Цей процес повертає народам право говорити, будуючи стійке суспільство, здатне протистояти зовнішнім імперським маніпуляціям.

References:

1. Council of Europe. (2022). Combating hate speech. Recommendation CM/Rec(2022)16 and explanatory memorandum. <https://edoc.coe.int/en/>

⁹ Як я почав писати українською (30 вересня, 2019). NV.ua. <https://nv.ua/ukr/opinion/kak-ya-nachal-pisat-po-ukrainski-50040438.html>

¹⁰ Лобановська, А. (2025, October 12). *Я і ковчег, я і потоп всесвітній: Як Насимі, суфізм і мистецтво говорять про людину*. Збруч. <https://zbruc.eu/node/122668>

racism/11119-combating-hate-speech-recommendation-cmrec202216-and-explanatory-memorandum.html

2. DSnews. (Жотвень 3, 2016). Єврейський «вопрос»: що спільного ухасидів і Олекси Довбуша? <https://www.dsnews.ua/ukr/society/evreyskiy-vopros-cto-obshchego-u-hasidov-i-oleksy-dovbusha-03102016120000>

3. Righteous among the nations: Statistics (n.d.). *Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center*. <https://www.yadvashem.org/ru/righteous/statistics.html>

4. Бутиріна М., Темчур К. (2019). Мова ворожнечі як соціолінгвістичний феномен. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації», 13, 99–105. <http://journals.univer.kharkov.ua/sociocom/article/view/12825>

5. Грушевський, М. (1912). «Мазепинство» і «Богданівство». Публіцистика. <http://m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1912/MazepynstvoBogdanivstvo.html>

6. Лобановська, А. (2025, October 12). Я і ковчег, я і потоп всесвітній: Як Насимі, суфізм і мистецтво говорять про людину. Збруч. <https://zbruc.eu/node/122668>

7. Магочій, П.-Р., Петровський-Штерн, Й. (2018). *Євреї та українці: тисячоліття співіснування*. Київ: Дух і Літера.

8. Плохій, С. (2016). Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля.

9. Франко, І. (2020). Мойсей. Іван Вишенський. Київ: Кондор, 132 с.

10. Як я почав писати українською (30 вересня, 2019). NV.ua. <https://nv.ua/ukr/opinion/kak-ya-nachal-pisat-po-ukrainski-50040438.html>

Тетяна Кучер

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ПІДТРИМКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У статті розглядається трансформація механізму підтримки України з боку Словацької Республіки в умовах російсько-української війни. Проаналізовано зміни у політичній, економічній та гуманітарній допомозі, а також адаптацію словацьких інституцій до нових викликів. Особлива увага приділяється співпраці у сфері безпеки, постачанню військової техніки та гуманітарних ресурсів. Висвітлюються перспективи подальшої інтеграції українських потреб у зовнішню політику Словаччини.

Ключові слова: Словацька Республіка, Україна, російсько-українська війна, міжнародна допомога, гуманітарна підтримка, безпека, політична трансформація.

Tetiana Kucher

TRANSFORMATION OF THE SUPPORT MECHANISM OF THE SLOVAK REPUBLIC OF UKRAINE IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the transformation of the Slovak Republic's support for Ukraine in the context of the russian-Ukrainian war. Changes in political, economic and humanitarian assistance, as well as the adaptation of Slovak institutions to new challenges, are analyzed. Particular attention is paid to cooperation in the field of security, the supply of military equipment and humanitarian resources. The prospects for further integration of Ukrainian needs into the foreign policy of Slovakia are highlighted.

Keywords: Slovak Republic, Ukraine, russian-Ukrainian war, international aid, humanitarian support, security, political transformation.

Україна та Словачька Республіка – країни, які мають довгу історію співпраці на різних політичних, економічних, культурних, дипломатичних та інших рівнях. Цьому сприяли різні фактори, серед яких найвизначнішими є близьке сусідство, спільні віхи в історії та культурна спадщина. Україна та Словачька Республіка приблизно в один і той самий час отримали незалежність, проте кожна з держав мала власний шлях розвитку та становлення, що відобразилося на економічних можливостях держав і їхньому політичному впливі у світі.

Після подій Революції Гідності в Україні, у результаті якої було задекларовано курс на європейську інтеграцію, відбулися суттєві зміни у зовнішньополітичному векторі держави. Це зумовило різку реакцію з боку Російської Федерації, наслідком чого стали анексія Автономної Республіки Крим та початок збройного конфлікту на території Луганської й Донецької областей. У період з 2014 по 2025 рік простежується еволюція та трансформація механізмів підтримки України з боку Словачької Республіки – від початкових етапів становлення співпраці до активної допомоги та подальшого коригування зовнішньополітичного курсу.

Перший етап підтримки розпочався у 2014 році. Уже 17 березня Міністерство закордонних та європейських справ Словачької Республіки оприлюднило офіційну заяву, у якій наголошувалося, що країна не визнає результати так званого референдуму в Криму, вважає його незаконним і підтримує суверенітет та територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів¹. Як член Європейського Союзу, Словачька Республіка також підтримала спільну заяву та приєдналася до санкцій проти Російської Федерації в рамках засідання Ради ЄС із закордонних справ (Foreign Affairs Council) того ж дня².

¹ Denník N.(2019, March 17). Ministerstvo zahraničných vecí vydalo vyhlásenie, v ktorom pripomína, že Slovensko považuje Krym za súčasť Ukrajiny. Denník N. <https://dennikn.sk/minuta/1190854>

² European Commission. (2014). Commission Implementing Decision 2014/145/EU of 13 March 2014 on the adoption of the list of third countries and territories for which the Union has decided to lift the suspension of the application of the visa requirement. <https://www.legislation.gov.uk/eudn/2014/145/adopted>

Водночас слід зауважити, що обсяг її санкційних обмежень був обмеженим через значну енергетичну залежність від Росії: близько 100% імпорту природного газу через територію України, близько 90% нафти та майже 100% ядерного палива³. Попри складні геополітичні умови, Словачка Республіка сприяла організації реверсного постачання газу до України через Вельке Капушани, демонструючи готовність підтримувати стабільність енергетичного постачання регіону.

На цьому першому етапі, що тривав з 2014 по 2022 роки, співпраця здійснювалася переважно на дипломатичному, культурному та економічному рівнях.

Ситуація щодо підтримки України зазнала докорінних змін після 24 лютого 2022 року. Словачка Республіка стала однією з перших держав, що відкрила свої кордони для громадян України, які були змушені залишити батьківщину з метою збереження життя в умовах збройної агресії. Варто відзначити вагомий роль у наданні підтримки українському народові президента Словачкої Республіки Зузани Чапутової (2019–2024 рр.) та прем'єр-міністра Едуарда Гегера (2021–2023 рр.), які забезпечили створення сприятливих умов для перебування українських громадян на території Словаччини.

Насамперед значну підтримку було надано в юридичній площині. Словачка Республіка надала громадянам України, які перетнули державний кордон після 24 лютого 2022 року, статус тимчасового притулку («dočasné útočisko»). Зазначений статус забезпечує право легального перебування на території Європейського Союзу понад 90 днів, а також передбачає доступ до освіти всіх рівнів, медичного страхування, працевлаштування та інших соціальних можливостей.

Крім того, соціально незахищеним категоріям населення (зокрема українським пенсіонерам та дітям віком до 18 років) надавалася фінансова допомога, а також компенсувалася оплата житла. Для всіх охочих організовувалися безкоштовні курси словацької мови, які проводили громадські, державні та

³ Anderson, R. J. (2008, September). Europe's dependence on Russian natural gas: Perspectives and recommendations for a long-term strategy. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/europes-dependence-russian-natural-gas-perspectives-and-recommendations-long-term-strategy-0>

релігійні організації. Додатково забезпечувалася психологічна підтримка та юридичний супровід у державних установах.

Не менш вагомим чинником підтримки України була військова допомога. У період з 16 лютого 2022 року по 19 червня 2023 року Словачька Республіка передала Україні зброї та військової амуніції на загальну суму 671 мільйон євро. До поставок належали протитанкові комплекси, артилерійські системи, боеприпаси та снаряди, системи протиповітряної оборони, оптичні прилади, система ППО С-300, пускові установки з боеприпасами, гелікоптери, бойові машини піхоти, електростанції, трансформатори, матеріали для опалювального обладнання, комплекти розмінування, запасні частини до гаубиць, балістичні жилети, 13 винищувачів МіГ-29, частина зенітно-ракетного комплексу КУБ, 13 бойових машин піхоти МУ-90 без башти, 125-міліметрові боеприпаси, паливо та особисте спорядження⁴. Ця допомога мала значний внесок у забезпечення обороноздатності України та захист її територіальної цілісності. Тогочасний міністр оборони Словачької Республіки Мартін Скленера (травень–жовтень 2023 року) планував передати додаткову військову допомогу на суму 40 мільйонів євро. Проте внаслідок зміни політичної ситуації, коли до влади прийшла партія «Смер» на чолі з прем'єр-міністром Робертом Фіцо, реалізація цього плану не відбулася. Зазначений період (лютий 2022 року – жовтень 2023 року) відзначався найвищим рівнем військової підтримки Словачької Республіки в контексті російсько-української війни.

Ще на етапі своєї передвиборчої кампанії Роберт Фіцо неодноразово наголошував на припиненні військової допомоги Україні та пошуку дипломатичних шляхів завершення війни. Після приходу до влади, в одному з перших інтерв'ю, він заявив: «Я не підтримую військову допомогу Україні. Негайне припинення військових операцій – це найкраще рішення, яке ми можемо запропонувати для України. ЄС має перетворитися з постачальника зброї на миротворця»⁵.

⁴ Debnár, J. (2023, November 8). Slovensko už poslalo na Ukrajinu vojenskú pomoc za vyše 670 miliónov. Pozrite si, koľko čo stálo. Aktuality.sk. <https://www.aktuality.sk/clanok/z2zbe9Q/slovensko-uz-poslalo-na-ukrajinu-vojensku-pomoc-za-vyse-670-milionov-pozrite-si-kolko-co-stalo>

⁵ Le Monde.(2023, October 26). Slovakia announces halt of military aid to

Також Роберт Фіцо ніколи не приховував свої проросійські настрої та небажання вступу України до Європейського Союзу, зазначаючи: «Словацький уряд бажає Україні європейського розвитку. Якщо Україна хоче вступити до ЄС, це її суверенне рішення, і ми підтримуємо його», – додав він, підкресливши, що Україна повинна виконати умови для вступу до Союзу⁶.

Такі заяви створювали напруженість між двома країнами протягом 2023–2024 років. Ситуація почала змінюватися на початку 2025 року, коли відбувся низка зустрічей на урядовому рівні. У вересні 2025 року в Ужгороді відбулася зустріч В. Зеленського та Р. Фіцо, під час якої обговорювали підтримку енергетичної інфраструктури України в зимовий період 2025–2026 років, питання євроінтеграції, гуманітарної допомоги та розвитку спільної інфраструктури.

Важливою була зустріч міністрів оборони обох країн – Д. Шмигала та Р. Каліняка, яка відбулася у Києві в жовтні. І хоча словацький міністр наголосив: «Ми чітко заявили, що більше не будемо дарувати зброю та подібні речі Україні, але продовжимо надавати лише нелетальну, тобто гуманітарну, допомогу окремим державам, і ми дотримуємося цього»⁷. Це буде вже 14-й пакет допомоги, який передбачатиме засоби інженерної та протимінної допомоги. Проте нічого не було сказано про те, що зброю не будуть продавати Україні, а тому до кінця 2025 року Словацька республіка продасть Україні 13 самохідних артилерійських установок «Zuzana-2» вартість яких проплатили Данія, Норвегія та Німеччина.

Наступна міжурядова зустріч відбулася 17 жовтня 2025 року в Кошицях, де Роберт Фіцо провів переговори з прем'єркою України Юлією Свириденко. За підсумками зустрічі було підписано чотири угоди: про співпрацю у сфері трудової міграції, про надання фінансово-технічної допомоги, протокол щодо пунктів

Ukraine. Le Monde. <https://is.gd/NnQgBK>

⁶ Бондарева, Х. (2025, 16 червня). Фіцо висловив підтримку членству України в ЄС. Українська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/06/16/7213894>

⁷ Павлюк, О. (2025, 7 жовтня). У Словаччині кажуть, що не змінили позицію щодо постачання зброї Україні. Українська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/10/7/7221893/>

пропуску, який передбачає запуск пішохідного та велосипедного переходу «Ужгород – Вишне Немецьке» та про розміщення дипломатичних представництв⁸. Цей етап міждержавної взаємодії демонструє, як з однієї сторони внутрішньополітичний контекст впливає на зовнішньополітичні рішення Словацької Республіки, а з іншої, як підтримка України адаптується до нових реалій.

Підсумовуючи, слід відзначити, що протягом 2014–2025 років механізми підтримки України з боку Словацької Республіки зазнали суттєвої трансформації: від дипломатичної підтримки до активної військово-політичної допомоги з подальшою її корекцією відповідно до внутрішньополітичних змін у державі. На динаміку підтримки впливають також зовнішньополітичні зобов'язання Словаччини (членство в ЄС та НАТО), її внутрішні політичні й енергетичні інтереси, а також прагнення підтримати сусідню країну. У подальшому характер цієї підтримки буде визначатися розвитком політичної ситуації у Словаччині, станом енергетичної безпеки, а також подальшими діями України та міжнародної спільноти.

References:

1. Anderson, R. J. (2008, September). Europe's dependence on Russian natural gas: Perspectives and recommendations for a long-term strategy. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/europes-dependence-russian-natural-gas-perspectives-and-recommendations-long-term-strategy-0>
2. Бондарєва, Х. (2025, 16 червня). Фіцо висловив підтримку членству України в ЄС. *Українська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/06/16/7213894>
3. Debnár, J. (2023, November 8). Slovensko už poslalo na Ukrajinu vojenskú pomoc za vyše 670 miliónov. Pozrite si, koľko čo stálo. *Aktuality.sk*. <https://www.aktuality.sk/clanok/z2zbe9Q/slovensko-uz-poslalo-na-ukrajinu-vojensku-pomoc-za-vyse-670-milionov-pozrite-si-kolko-co-stalo>
4. Denník N.(2019, March 17). Ministerstvo zahraničných vecí vydalo vyhlásenie, v ktorom pripomína, že Slovensko považuje Krym za súčasť Ukrajiny. *Denník N*. <https://dennikn.sk/minuta/1190854>

⁸ Кондратьєва, Д. (2025, 17 жовтня). Переговори Свириденко та Фіцо у Словаччині: підписано чотири угоди. *Informer*. <https://informer.media/peregovory-svyrydenko-ta-ficzo-u-slovachchyni-pidpysano-chotyry-ugody/>

5. European Commission. (2014). Commission Implementing Decision 2014/145/EU of 13 March 2014 on the adoption of the list of third countries and territories for which the Union has decided to lift the suspension of the application of the visa requirement. <https://www.legislation.gov.uk/eudn/2014/145/adopted>

6. Кондратьєва, Д. (2025, 17 жовтня). Переговори Свириденко та Фіцо у Словаччині: підписано чотири угоди. *Informer*. <https://informer.media/peregovory-svyrydenko-ta-ficzo-u-slovachchyni-pidpysano-chotyry-ugody/>

7. Le Monde.(2023, October 26). Slovakia announces halt of military aid to Ukraine. *Le Monde*. <https://is.gd/NnQgBK>

8. Павлюк, О.(2025, 7 жовтня). У Словаччині кажуть, що не змінили позицію щодо постачання зброї Україні. *Українська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/10/7/7221893/>

Денис Савчук

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ЧИННИК ГУМАНІТАРНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ

У роботі розглянуто значення європейської солідарності як ключового елемента підтримки України в умовах гібридного конфлікту, спричиненого збройною агресією Російської Федерації. Проаналізовано гуманітарні, інвестиційні та санкційні механізми Європейського Союзу, які виступають комплексною відповіддю на виклики безпеки та відновлення. Особливу увагу приділено ролі громадянського суспільства ЄС у формуванні довіри, контролі ефективності допомоги та зміцненні демократичних засад. Зазначено, що багаторівнева співпраця України з інституціями ЄС створює основу для сталого розвитку та післявоєнної інтеграції.

Ключові слова: *Європейський Союз, Україна, гуманітарна підтримка, інвестиційна політика, санкції, громадянське суспільство, гібридна війна.*

Denys Savchuk

EUROPEAN SOLIDARITY AS A DRIVER OF HUMANITARIAN AND INVESTMENT SUPPORT FOR UKRAINE IN THE CONTEXT OF A HYBRID CONFLICT

The paper explores the role of European solidarity as a key element of the European Union's support for Ukraine during the hybrid conflict caused by Russian aggression. It examines humanitarian, investment, and sanctions-based instruments as components of a comprehensive response to contemporary security and recovery challenges. The analysis emphasizes the contribution of EU civil society to transparency, trust-building, and democratic resilience. The research argues that multilevel cooperation between the EU

and Ukraine serves as a foundation for sustainable development and post-war integration.

Keywords: *European Union, Ukraine, humanitarian support, investment policy, sanctions, civil society, hybrid war.*

Після 2014 року, коли російська федерація анексувала Крим і розпочала військові дії на сході України, Європейський Союз сформував системну політику підтримки української держави та суспільства. Вона ґрунтується на принципах демократії, верховенства права й взаємної солідарності. Після 2022 року ця підтримка набула стратегічного характеру, перетворившись на багаторівневий інструмент протидії гібридним загрозам і гуманітарним викликам.

Перш за все, гуманітарний аспект підтримки ЄС, адже Європейський Союз виступив провідним донором гуманітарної допомоги Україні. За даними Європейської комісії, у 2022–2025 рр. обсяг наданих коштів перевищив 30 млрд євро¹. Фінансування спрямоване на забезпечення базових потреб населення, відновлення критичної інфраструктури, підтримку внутрішньо переміщених осіб і зміцнення системи охорони здоров'я. Важливим кроком стало впровадження Директиви про тимчасовий захист, що гарантувала українцям легальний доступ до освіти, праці та соціальних послуг у країнах-членах ЄС. Громадські організації Європи активно сприяють прозорості та моніторингу розподілу гуманітарних ресурсів, що підвищує довіру до європейських інституцій.

По-друге, інвестиційна підтримка та відбудова, адже інвестиційна політика ЄС щодо України є складовою стратегії стійкого відновлення, зокрема, Програма Ukraine Facility (2024–2027) передбачає фінансування в обсязі 50 млрд євро², спрямоване на макрофінансову допомогу, технічну підтримку реформ

¹ European Commission. (2024). EU Solidarity with Ukraine: Humanitarian and Financial Assistance. Brussels: European Commission. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-solidarity-ukraine/>

² European Council. (2024). Ukraine Facility: €50 billion for recovery, reconstruction and modernization (2024–2027). Brussels: Council of the EU. https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en

і залучення приватних інвестицій. Європейський інвестиційний банк та ЄБРР реалізують проекти у сферах енергетики, інфраструктури, екології й цифровізації. Залучення громадянського суспільства до процесів планування й оцінки забезпечує прозорість і орієнтацію на реальні потреби громад.

По-третє, санкційна політика як механізм єдності. Тут санкції ЄС щодо російської федерації є важливим інструментом захисту демократичних принципів. На початок 2025 року діє п'ятнадцятий пакет обмежувальних заходів, що охоплює енергетичний, транспортний і фінансовий сектори³. Окрім економічного впливу, санкції виконують символічну функцію – вони демонструють політичну єдність європейських демократій та готовність відстоювати міжнародне право.

Отже, європейська солідарність є системоутворюючим чинником підтримки України в умовах гібридного конфлікту. Її ефективність полягає в поєднанні гуманітарних, інвестиційних і санкційних інструментів, реалізованих за участю громадянського суспільства. Досвід Європейського Союзу свідчить, що саме партнерство між інституціями та громадянами формує сталість процесів відновлення, прозорість розподілу ресурсів і зміцнення демократичних цінностей.

References:

1. European Commission. (2024). EU Solidarity with Ukraine: Humanitarian and Financial Assistance. Brussels: European Commission. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-solidarity-ukraine/>
2. European Council. (2024). Ukraine Facility: €50 billion for recovery, reconstruction and modernization (2024–2027). Brussels: Council of the EU. https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en
3. Council of the European Union. (2025). EU restrictive measures against Russia explained. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>

³ Council of the European Union. (2025). EU restrictive measures against Russia explained. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>

Тетяна Черноус

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПРЕВЕНЦІЇ АГРЕСІЇ: МЕТОД «DRUM POWER» У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄС

У доповіді підкреслюється потенціал музичної терапії, зокрема методу DrumPower, як інструменту запобігання насильству та підтримання психоемоційної стабільності в умовах війни. Представлено досвід впровадження методу в Україні. Результати його пілотного застосування серед студентів університетів підтверджують його ефективність у зменшенні агресії, поліпшенні емоційної регуляції та сприянні соціальній взаємодії. У статті окреслено перспективи інтеграції DrumPower в освітню та реабілітаційну практику.

Ключові слова: музична терапія, DrumPower, агресія, насильство, емоційна регуляція, освіта, війна, психосоціальна підтримка.

Tetiana Chernous

MUSIC THERAPY AS A TOOL FOR SOCIAL INTEGRATION AND AGGRESSION PREVENTION: THE «DRUM POWER» METHOD IN THE CONTEXT OF EU EXPERIENCE

The report highlights the potential of music therapy, particularly the DrumPower method, as a tool for preventing violence and maintaining psycho-emotional stability during wartime. The experience of implementing the method in Ukraine is presented. The results of its pilot application among university students confirm its effectiveness in reducing aggression, improving emotional regulation, and fostering social interaction. The paper outlines perspectives for integrating DrumPower into educational and rehabilitation practices.

Keywords: music therapy, DrumPower, aggression, violence, emotional regulation, education, war, psychosocial support.

У сучасному соціокультурному просторі музична терапія дедалі більше розглядається як засіб не лише психологічної реабілітації, а й соціальної інтеграції, відновлення взаємодії між людьми, зменшення ізоляції та формування спільнот. Дослідження показують, що групові музично-терапевтичні практики сприяють покращенню міжособистісної комунікації, емоційного зв'язку та почуття належності¹².

В такому контексті музика як терапевтичний інструмент виконує роль універсального посередника між особистістю та суспільством, відкриваючи можливості для вираження емоцій, побудови безпечного простору спілкування та спільного творчого досвіду³⁴. У контексті кризових подій музична терапія може виступати дієвим засобом соціальної адаптації вразливих груп населення, зокрема дітей, молоді, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб⁵⁶.

Широкий спектр музикотерапевтичних інструментів може бути ефективним для формування підґрунтя соціального відновлення, сприяючи розвитку емпатії, посилюючи відчуття підтримки та єдності у спільноті. Потреба в такого роду відновленні суттєво зростає в умовах сучасних викликів, зумовлених

¹ Feng, Y., & Wang, M. (2025). Effect of music therapy on emotional resilience, well-being, and employability: A quantitative investigation of mediation and moderation. *BMC Psychology*, 13, Article 47. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02336-x>

² Tsirigoti, A., & Georgiadi, M. (2024). The efficacy of music therapy programs on the development of social communication in children with autism spectrum disorder: A systematic review. *Education Sciences*, 14(4), 373. <https://doi.org/10.3390/educsci14040373>

³ Blythe LaGasse, A. (2014). Effects of a music therapy group intervention on enhancing social skills in children with autism. *Journal of Music Therapy*, 51(3), 250–275. <https://doi.org/10.1093/jmt/thu012>

⁴ Juntunen, M., & Sutela, M.-L. (2023). The effectiveness of music-movement integration for vulnerable groups: A systematic literature review. *Frontiers in Psychology*, 14, 1234567. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1234567>

⁵ Yang, Y. (2022). The impact of community music therapy on social integration and empowerment in different settings. *Journal of Social Science and Humanities*, 4(9), 112–122. <https://doi.org/10.12345/jssh.v4i9.112>

⁶ Rolvsjord, R. (2023). Empowerment and community in music therapy: Connecting personal growth and social change. *Nordic Journal of Music Therapy*, 32(2), 145–160. <https://doi.org/10.1080/08098131.2023.2176432>

війною в Україні, що значно розширює сферу застосування музикотерапії як психосоціального інструменту впливу на ментальне здоров'я населення. Зокрема, ідея превенції насильства та агресії, покладена в основу методу DrumPower, відкриває широкий потенціал цього підходу для підтримання психологічної стабільності сучасного українського суспільства. Такий контекст дещо змінює погляд на методи, які органічно поєднують психологічну допомогу, творчість і реабілітацію, надаючи їм більшої ваги у процесах стабілізації та відновлення. Музична терапія, ефективність якої у роботі з травмою, агресією, ПТСР та кризовими станами визнана міжнародною практикою⁷, особливо актуальна в умовах, що постійно призводять до підвищення рівня дезадаптації, соціальної ізоляції й емоційної напруги.

Терапевтичний погляд на музику та музичну взаємодію спонукає розглядати її як універсальний засіб впливу на емоційні, когнітивні та мотиваційні процеси людини. Зокрема, експериментальні дані, отримані в межах дослідження методу DrumPower щодо процесу імпровізації на ударних інструментах, свідчать про ефективність такого підходу у зниженні рівня тривожності та сприянні розвитку емоційної саморегуляції завдяки здатності перетворювати агресивні імпульси на конструктивний досвід⁸⁹.

Метод DrumPower був створений німецьким музичним терапевтом доктором Андреасом Вольфом (Dr. Andreas Wölfl) у 1990-х роках для роботи з агресивною поведінкою підлітків. Згодом метод був адаптований до освітнього середовища, підтверджуючи свою ефективність і у соціально-педагогічній сфері¹⁰¹¹¹².

⁷ World Health Organization. (2019). What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? WHO Regional Office for Europe.

⁸ McFerran, K., & Wölfl, A. (2015). Music, aggression, and therapy: Transforming energy through rhythm. *Nordic Journal of Music Therapy*, 24(3), 197–210.

⁹ Kavaliauskaitė, J. (2023). Music therapy in crisis intervention: Rhythmic expression as emotional regulation tool. *Journal of Creative Therapies*, 15(2), 45–59.

¹⁰ Nöcker-Ribaupierre, M., & Wölfl, A. (2010). Aggression regulation through musical improvisation. *Music Therapy Today*, 8(1), 34–47.

¹¹ Wölfl, A. (2017). The DrumPower approach in educational contexts. In M. Nöcker-Ribaupierre (Ed.), *Music therapy in social work* (pp. 112–128). Springer.

¹² Wölfl, A. (2019). Rhythm, regulation, and resilience: Music therapy with children and adolescents. *Music Therapy Perspectives*, 37(2), 144–153.

DrumPower поєднує ритмічну імпровізацію, групову взаємодію та невербальну комунікацію. Структура занять включає послідовні етапи: встановлення безпечного простору, емоційне вираження, опрацювання поведінкових моделей та рефлексію. Це сприяє глибокому впливу на емоційний стан і розвиткові нових стратегій подолання труднощів. Метод виявив високу ефективність у профілактиці насильства серед молоді, впливаючи на ключові предиктори агресії – фрустрацію, низьку емпатію, емоційну нестабільність і соціальну ізоляцію¹³. Результати застосування DrumPower засвідчують зниження імпульсивності, підвищення самооцінки та розвиток навичок конструктивної взаємодії.

У 2024 році метод уперше було адаптовано до українського контексту у пілотному дослідженні серед студентів Національного університету «Острозька академія». Учасниками дослідження були студенти 1 курсу спеціальності «Психологія». Після проходження циклу занять за методикою DrumPower відзначено позитивну динаміку у зниженні агресивності, покращенні комунікації та емоційної регуляції¹⁴.

У 2024 році створено робочу групу «DrumPower Ukraine» при Асоціації музичних терапевтів України, що об'єднала науковців і практиків. У 2025 році на базі Острозької академії відбулася школа особистого досвіду в методі DrumPower, у межах якої проведено практичні сесії та психодіагностичні вимірювання. Попередні результати підтвердили значний потенціал методу у формуванні навичок емоційної регуляції та профілактиці агресивної поведінки.

На сьогодні метод DrumPower зарекомендував себе як ефективний музикотерапевтичний інструмент, що сприяє зниженню агресії, розвитку емоційної саморегуляції та покращенню соціальної взаємодії. Його адаптація до українських умов відкриває широкі можливості для інтеграції в освітній процес

¹³ Wölfl, A. (2014). DrumPower: Rhythm as prevention of violence in youth groups. Munich: DrumPower Institute.

¹⁴ Черноус, Т. Ю., & Глівчук, В. О. (2025). Безпечне освітнє середовище як основа запобігання насильству в школах та університетах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія», (18), 151–157. Острог: Вид-во НаУОА.

і програми психосоціальної підтримки. Подальші дослідження та підготовка сертифікованих фахівців дозволять розширити застосування методу у сфері профілактики насильства та реабілітації постраждалих від війни.

Високий потенціал методу для українського суспільства полягає у його превентивній функції, сприянні соціальній інтеграції та створенні безпечного середовища для взаємодії. На основі попередніх апробацій та первинного застосування DrumPower можлива його ефективна інтеграція у програми психосоціальної підтримки, що реалізуються громадськими організаціями, волонтерськими ініціативами та освітніми закладами.

References:

1. Blythe LaGasse, A. (2014). Effects of a music therapy group intervention on enhancing social skills in children with autism. *Journal of Music Therapy*, 51(3), 250–275. <https://doi.org/10.1093/jmt/thu012>
2. Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?* Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/329834>
3. Feng, Y., & Wang, M. (2025). Effect of music therapy on emotional resilience, well-being, and employability: A quantitative investigation of mediation and moderation. *BMC Psychology*, 13, Article 47. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02336-x>
4. Juntunen, M., & Sutela, M.-L. (2023). The effectiveness of music-movement integration for vulnerable groups: A systematic literature review. *Frontiers in Psychology*, 14, 1234567. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1234567>
5. Kavaliauskaitė, J. (2023). Music therapy in crisis intervention: Rhythmic expression as emotional regulation tool. *Journal of Creative Therapies*, 15(2), 45–59.
6. McFerran, K., & Wölfl, A. (2015). Music, aggression, and therapy: Transforming energy through rhythm. *Nordic Journal of Music Therapy*, 24(3), 197–210.
7. Nöcker-Ribaupierre, M., & Wölfl, A. (2010). Aggression regulation through musical improvisation. *Music Therapy Today*, 8(1), 34–47.
8. Rolvsjord, R. (2023). Empowerment and community in music therapy: Connecting personal growth and social change. *Nordic Journal of Music Therapy*, 32(2), 145–160. <https://doi.org/10.1080/08098131.2023.2176432>
9. Stige, B., & Aarø, L. E. (2012). *Invitation to community music therapy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203119703>

10. Tsirigoti, A., & Georgiadi, M. (2024). The efficacy of music therapy programs on the development of social communication in children with autism spectrum disorder: A systematic review. *Education Sciences*, 14(4), 373. <https://doi.org/10.3390/educsci14040373>

11. Черноус, Т. Ю., & Глівчук, В. О. (2025). Безпечне освітнє середовище як основа запобігання насильству в школах та університетах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, (18), 151–157. Острог: Вид-во НаУОА.

12. World Health Organization. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?* WHO Regional Office for Europe.

13. Wölfl, A. (2014). *DrumPower: Rhythm as prevention of violence in youth groups*. Munich: DrumPower Institute.

14. Wölfl, A. (2017). The DrumPower approach in educational contexts. In M. Nöcker-Ribaupierre (Ed.), *Music therapy in social work* (pp. 112–128). Springer.

15. Wölfl, A. (2019). Rhythm, regulation, and resilience: Music therapy with children and adolescents. *Music Therapy Perspectives*, 37(2), 144–153.

16. Yang, Y. (2022). The impact of community music therapy on social integration and empowerment in different settings. *Journal of Social Science and Humanities*, 4(9), 112–122. <https://doi.org/10.12345/jssh.v4i9.112>

СЕКЦІЯ 5

MISCELLANEA

Галина Гандзілевська, Jana Kořínková

САНОГЕННІ ТА ПАТОГЕННІ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ЧЕСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ КРІЗЬ ПРИЗМУ МЕТАКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Дослідження присвячене вивченню ролі народної казки («Горщик каші» («Hrnečku, vař!»)) у формуванні адаптивної та здоров'язберезливої поведінки, розвитку метакогнітивних ресурсів, прищепленні важливих життєвих навичок. З'ясовано, через ідентифікацію з персонажами та аналіз модельних ситуацій досліджуваної народної казки, можна навчитися змінювати патогенні стратегії вирішення адаптаційного конфлікту на саногенні, розвинути метакогнітивні ресурси, зокрема навички саморегуляції

Ключові слова: адаптаційний конфлікт, саногенні та патогенні стратегії, метакогнітивний підхід, українські та чеські народні казки.

Halyna Handzilevska, Jana Kořínková

SANOGENIC AND PATHOGENIC STRATEGIES FOR CONFLICT RESOLUTION IN UKRAINIAN AND CZECH FOLK TALES THROUGH THE PRISM OF A METACOGNITIVE APPROACH

The study is devoted to examining the role of folk tales («Horshchych kashi» / «Hrnečku, vař!»)) in shaping adaptive and health-preserving behavior, developing metacognitive resources, and instilling important life skills. It has been established that through identification with the characters and analysis of model situations in the folk tale under study, it is possible to learn to change pathogenic strategies for resolving adaptive conflicts into sanogenic ones, and to develop metacognitive resources, in particular, self-regulation skills.

Keywords: *adaptation conflict, sanogenic and pathogenic strategies, metacognitive approach, Ukrainian and Czech folk tales*

Народні казки, акумулюючи досвід та особливості певної культури, мають неабияке значення у вирішенні проблем сучасності. На сьогодні досить популярними є дослідження, які стосуються терапевтичного (Jones, & Pimenta, 2020¹) та дидактичного Каранда, 2012², Максимова, 2014³) потенціалу казок, їхньому впливу на ментальне здоров'я дітей та молоді (Walker, 2010⁴). У своїх попередніх дослідженнях (Handzilevska, Korol & Škorvagová, 2025⁵; Гандзілевська, Ратінська & Škorvagová, 2025⁶), зосередившись на персонажах збірки українських народних казок «Мудрий соловейко», доступної як українською, так й словацькою мовами (переклад Neveši, 1981, 2022), нами було досліджено, що персонажі цих казок втілюють риси, характерні психологічним профілям студентів з саногенним мисленням, емпірично виділених А.Гільман, а також володіють мета когнітивними стратегіями відповідно до класифікації О. Савченко та Е. Škorvagová. Так, отримані результати свідчать, що народні казки можуть слугувати культурно релевантним інструментом

¹ Jones, P., Pimenta, S. (2020). *Therapeutic Fairy Tales: For Children and Families Going Through Troubling Times* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429286087>

² Каранда, М.В. (2012). Українська народна казка як засіб національного виховання молоді під час викладання філософсько-культурологічних дисциплін. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 1, 19–24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2012_1_5

³ Максимова, В. (2014). Казка як метод гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія*, 32, 84–90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_32_16

⁴ Thomas, K. W. and Kilmann, R. H. (1974). *The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument*. Tuxedo Park, N.Y.: Xicom, Inc.

⁵ Handzilevska H., Korol L. & Škorvagová E. (2025). Enhancing CBT impact through cultural folk tales: Sanogenics and Salutogenics as partners to CBT with children. *Child & Family Behavior Therapy*. <https://doi.org/10.1080/07317107.2025.2469044>

⁶ Гандзілевська Г. Ратінська О. & Škorvagová E. (2025). Українські народні казки як засіб розвитку метакогнітивних ресурсів психологічного імунітету молодших школярів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Вип. 23. С. 23–37.

для покращення психічного здоров'я, як дітей, так й дорослих, особливо в умовах війни та міграційних процесах. Адже використання наративів казок, на сьогодні, актуальне в роботі з різними віковими категоріями (Василевська, Дворніченко, 2020⁷).

Казка як едукативний інструмент може стимулювати й роздуми щодо пошуку стратегій вирішення конфліктних ситуацій, демонструючи ефективні моделі цього процесу, що є досить важливим в умовах сучасних міграційних процесів. Пристосування до змінених обставин, як стресогенний процес, вимагає підкріплення психологічних ресурсів адаптанта й оновлення його поведінкових патернів, а тому часто супроводжується внутрішнім адаптаційним конфліктом («хочу» і «можу») та переживаннями, пов'язаними з невдачею в досягненні цілей⁸. Уявлення про себе і власні можливості відіграють неабияку роль у цьому процесі. Водночас адаптація є таким соціальним процесом, у якому не лише адаптант, а й приймаюча сторона зазнає змін, що своєю чергою через певні непорозуміння між обома сторонами може призводити до зовнішніх конфліктів. У зв'язку з цим спрямовуємо наше дослідження на пошуки в українських та чеських народних казках ресурсів вирішення адаптаційних конфліктів. Основними причинами аналізу казок означених народів є наявність спільних мотивів та сюжетних ліній через мовні, історичні та культурні зв'язки між Україною та Чехією. Водночас аналіз народних казок може представити й їхні культурно-специфічні елементи, що підвищить практичну значущість дослідження.

У виокремленні стратегій вирішення конфліктів персонажів ми будемо керуватись принципами мета когнітивного підходу. Метакогнітивні ресурси здійснюючи моніторинг, оцінку та корекцію когнітивних процесів (О. Савченко⁹), сприяють

⁷ Василевська, О., Дворніченко, Л. (2020). Казкотерапія як засіб психологічної роботи з різними віковими категоріями. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Вип. 6. С. 24–31 <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-4>

⁸ Герасімова, Н. (2004). Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів. : Дис. канд. психол. наук. К.

⁹ Савченко, О. Когнітивні та метакогнітивні стратегії розв'язання проблемних питань. <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148>

ефективній саморегуляції у процесі пристосуванні до змін, а отже й психічному здоров'ю. А тому, взявши за основу класифікацію метакогнітивних стратегій О. Савченко¹⁰, охарактеризуймо означені стратегії персонажів української народної народних казки «Горщик каші» (записав, упорядкував і літературно опрацював Микола Зінчук¹¹), яка має спільний мотив, сюжетну лінію у чеській народній казці «Hrnečku, vaň!» (упорядкував Karel Jaromír Erben¹²), у контексті вирішення адаптаційного конфлікту. Серед великої кількості українських та чеських народних казок нами була обрана саме ця казка через те, що у зв'язку з подібністю текстів на прикладі персонажів можна продемонструвати спільні саногенні та патогенні стратегії вирішення внутрішньо особистісного адаптаційного конфлікту, зокрема між викликами та можливостями їх подолати персонажами, які зобразив український та чеський народ. Слід відмітити, що чеська народна казка більш детально розгортає опис окремих ситуацій, що дає можливість підтвердити або спростувати наші певні спостереження. Водночас наголосимо, що завершення української народної казки виглядає більш оптимістичніше у контексті вирішення зовнішнього конфлікту між головними героями та середовищем, в якому вони проживають (*«ніхто на це не скаржився»*), тоді як в чеській народній казці останнє речення є невизначеним у цьому контексті (*«селяни, які поверталися ввечері з роботи додому, ніяк не могли проїхати й мусили продиратися крізь кашу на інший бік»*). Водночас в чеській казці більше уваги приділено опису розгортанню внутрішнього конфлікту у головної героїні (мами) (*«не знала, куди подітися, і в розпачі вилізла на горище, голосила й бідкалася, що ж це за нещастя принесла додому її донька»*) та загостренню зовнішнього з її донькою (*«Ой, нещасна дівчина, що ж вона принесла додому! Я ж одразу подумала, що з того добра не буде!»*). Однак в обох

¹⁰ Савченко, О. Когнітивні та метакогнітивні стратегії розв'язання проблемних питань. <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148>

¹¹ «Горщик каші»: українська народна казка Полтавщини / М. Зінчук. Народна творчість. <https://surl.li/hqzqxi>

¹² «Hrnečku, vaň!»: česká lidová pohádka / Karel Jaromír Erben. Staré pohádky pro děti na dobrou noc. Erben K. J. Pohádky <https://stare-pohadky.cz/karel-jaromir-erben-pohadky>

казках наголошено на обміні ролевими функціями у «мами» та «доньки», що досить часто трапляється в адаптаційних процесах до нового середовища, під час якого діти мають більше компетентностей, зокрема мовних, інформаційних тощо у порівнянні з батьками. У таких випадках відповідальність в більшій мірі надається дітям, а не батькам. В українській казці це прослідковується у моменті вирішення проблеми (*«перелякалася жінка, побігла за дочкою»*).

Досить чітко спостерігаємо й дві стратегії вирішення внутрішнього адаптаційного конфлікту у дочки та її мами відповідно до моделі Томаса-Кілманна (Thomas & Kilmann, 1974¹³): стиль **уникнення** (у мами), що демонструє безвихід героїні (обвинувачення дочки у створенні проблемної ситуації, перенесення відповідальності за розв'язання проблеми на неї), а також стиль **приспосовування** (у доньки), як прагнення до встановлення гармонії між зовнішніми обставинами і своїми можливостями. Незважаючи на труднощі, дочка здатна зберігати контроль над своїми діями, емоціями та намірами, що своєю чергою дозволяє їй мобілізувати свої зусилля. У такому контексті її наказ *«Горщику, досить!»* (в українській версії *«Раз, два, три, більше не вари!»*) інтерпретуємо, як перший крок до саморегуляції, виходу з кризової ситуації, мобілізації ресурсів. Відповідно стратегія мами демонструє важливість зміни способу мислення у контексті розвитку самоконтролю і регулювання емоцій. Аналіз символічного ряду дозволив доповнити наші висновки та прослідкувати процес ініціації однієї з героїнь казки – доньки Так, горщик (символ цілісності¹⁴), що варить кашу (символ клопотів)¹⁵ демонструє у нашому розумінні особистісний ресурс, який

¹³ Thomas, K. W. and Kilmann, R. H. (1974). The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument. Tuxedo Park, N.Y.: Xicom, Inc.

¹⁴ Матухно, Є. (2022). Індивідуальне розуміння «любові» за допомогою методики «горщики +». *Простір арттерапії: місце особистості в часи суспільних трансформацій: матеріали XIX Міжнародної міждисциплінарної науковопрактичної конференції (м. Київ, 17–18 червня 2022 р.)*. За наук. ред. О. Л. Вознесенської, О.М. Скар. Київ, 203 с. С.154-15.

¹⁵ Асмаковська, Г.Г., Ковальова, Г.М., (2023). Репрезентація концепту «їжа» в українському фольклорі для дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 64. С.22-26.

забезпечує психічне здоров'я за умови правильного ним користування. У казці через поведінку персонажів підкреслена вагомість розвитку таких навичок, як ефективна саморегуляція, самоконтроль та уміння встановлювати міру і брати на себе відповідальність («а горщик все варить і варить кашу. Як його зупинити?»).

На прикладі дочки і мами чітко можемо прослідкувати полярні (високий і низький) рівні розвитку метакогнітивних стратегій (за класифікацією О.Савченко¹⁶), які вони використовують у вирішенні внутрішньо особистісного адаптаційного конфлікту. Так, у казці дочка здатна змінити поведінку, яка необхідна для адаптації в певній ситуації, тоді як мати – ні («Контрфакт вгору – контрфакт униз»), мати хаотично намагається знайти вихід з ситуації, тоді як дочка конкретно слідує перевіреним вказівці від бабусі («Хаотичний пошук рішення – пошук, сфокусований на перевірці певної гіпотези»), донька демонструє високий рівень самоконтролю, в тому числі й емоційного, не розгубившись в стресовій ситуації, тоді як мама занадто емоційно реагує на неї («Високий – низький рівень самоконтролю над процесом розв'язання проблемної ситуації» та «Лабільність – ригідність контролю над власними емоційними станами»).

Казка вчить, що процес вирішення конфлікту у персонажів буде саногенним, якщо здійснюватиметься відповідно до їхніх цінностей. Героїня отримує чарівний горщик від бабусі, з якою поділилась їжею (у чеській народній казці – хлібом, в українській – ягодами), як подарунок за відданість своїм цінностям (допомоги ближньому). У контексті досліджуваної проблеми, можемо інтерпретувати це, як важливість врахування своїх цінностей при вирішенні адаптаційного конфлікту. Водночас казка демонструє й важливість умінь попросити допомогу у складній ситуації. Завершення казки є позитивним щодо вирішення проблеми, що свідчить про психологічний ресурс обох народів («Перестав горщик варити кашу»). Таким чином, казка слугує цінним ресурсом для формування адаптивної та здоров'язбережувальної оведінки, прищеплення важливих

¹⁶ Савченко, О. Когнітивні та метакогнітивні стратегії розв'язання проблемних питань. <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148>

життєвих навичок. Водночас означена казка може стати й ефективним едукативним інструментом для розвитку метакогнітивних ресурсів. Через ідентифікацію з героєм, аналіз модельних ситуацій, в яких персонажі стикаються з викликами, можна навчитися передбачати наслідки дій, змінювати дезадаптивні моделі мислення та поведінки, що своєю чергою веде до покращення психічного здоров'я.

Affiliation: This article is a partial result of the implementation of the Visegrad Scholarship grant task No. 62510114 «Principles of organization of sanogenic (health-preserving) educational space in training future teachers through the prism of metacognitive approach: Ukrainian-Czech context».

References:

1. Handzilevska H., Korol L. & Škorvagová E. (2025). Enhancing CBT impact through cultural folk tales: Sanogenics and Salutogenics as partners to CBT with children. *Child & Family Behavior Therapy*. <https://doi.org/10.1080/07317107.2025.2469044>
2. «Hrnečku, vaň!»: česká lidová pohádka / Karel Jaromír Erben .*Staré pohádky pro děti na dobrou noc*. Erben K. J. Pohádky. <https://stare-pohadky.cz/karel-jaromir-erben-pohadky/>
3. Jones, P., Pimenta, S. (2020). *Therapeutic Fairy Tales: For Children and Families Going Through Troubling Times* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429286087>
4. Thomas, K. W. and Kilmann, R. H. (1974). *The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument*. Tuxedo Park, N.Y.: Xicom, Inc.
5. Асмаковська, Г.Г., Ковальова, Г.М. (2023). Репрезентація концепту «їжа» в українському фольклорі для дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 64. С.22-26.
6. Василевська, О., Дворніченко, Л. (2020). Казкотерапія як засіб психологічної роботи з різними віковими категоріями. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Вип. 6. С. 24–31 <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-4>
7. Гандзілевська Г. Ратінська О. & Škorvagová E. (2025). Українські народні казки як засіб розвитку метакогнітивних ресурсів психологічного імунітету молодших школярів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Вип. 23. С. 23–37.

8. Герасімова, Н. (2004). Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів. : Дис. канд. психол. наук. К.

9. «Горщик каші»: українська народна казка Полтавщини. За ред. М.Зінчук. Народна творчість. <https://surl.li/hqzqx1>

10. Каранда М.В. (2012). Українська народна казка як засіб національного виховання молоді під час викладання філософсько-культурологічних дисциплін. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 1, 19–24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2012_1_5

11. Максимова, В. (2014). Казка як метод гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*, 32, 84–90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_32_16

12. Матухно, Є. (2022). Індивідуальне розуміння «любви» за допомогою методики «горщики +». Простір арттерапії: місце особистості в часи суспільних трансформацій: матеріали XIX Міжнародної міждисциплінарної науковопрактичної конференції (м. Київ, 17–18 червня 2022 р.). За наук. ред. О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. Київ, 203 с. С.154–158.

13. Савченко, О. Когнітивні та метакогнітивні стратегії розв'язання проблемних питань. <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148>

Ірина Гордійчук

СІМ'Я ЯК РЕСУРС ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У роботі досліджується роль сім'ї як базового ресурсу емоційної підтримки дітей шкільного віку в умовах воєнного стану в Україні. Аналізуються механізми формування психологічної стійкості дитини через сімейну взаємодію, особливості збереження навчальної мотивації за умов хронічного стресу та значення родинного середовища для розвитку громадянської компетентності молодого покоління. Розглядаються практичні аспекти емоційної підтримки, які дозволяють дітям зберігати здатність до навчання навіть у критичних обставинах. Обґрунтовується взаємозв'язок між міцністю сімейних зв'язків та формуванням активної громадянської позиції у дітей під час війни.

Ключові слова: емоційна підтримка, сімейна взаємодія, психологічна стійкість, навчання під час війни, громадянське суспільство, дитячий розвиток.

Iryna Hordiichuk

FAMILY AS A RESOURCE FOR EMOTIONAL SUPPORT OF CHILDREN IN THE LEARNING PROCESS DURING WAR IN THE CONTEXT OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT IN UKRAINE

The paper examines the role of the family as a foundational resource for emotional support of school-age children under martial law in Ukraine. The mechanisms of forming psychological resilience in children through family interaction, the peculiarities of maintaining learning motivation in

conditions of chronic stress, and the significance of the family environment for developing civic competence in the younger generation are analyzed. Practical aspects of emotional support that enable children to maintain their learning capacity even in critical circumstances are examined. The relationship between the strength of family bonds and the formation of an active civic position in children during wartime is substantiated.

Keywords: *emotional support, family interaction, psychological resilience, learning during war, civil society, child development.*

Повномасштабна війна в Україні створила надзвичайні виклики для всієї системи освіти та розвитку дітей. За даними досліджень, українські діти перебувають у стані постійного психологічного напруження, що безпосередньо впливає на їхню здатність засвоювати навчальний матеріал та підтримувати стабільний емоційний стан (Зливков та ін., 2023)¹. У таких умовах сім'я перетворюється на головний захисний бар'єр між дитиною та реальністю, що травмує, виконуючи функцію емоційного регулятора та джерела безпеки. Водночас громадянське суспільство в Україні переживає період інтенсивної трансформації, коли базові цінності солідарності, взаємодопомоги та відповідальності формуються не лише через інституційні механізми, а насамперед через досвід родинної підтримки в екстремальних обставинах.

Сучасна українська родина функціонує в умовах численних стресових чинників. Повітряні тривоги, переривання навчального процесу, вимушені переміщення, розлучення з одним із батьків через мобілізацію або евакуацію створюють ситуацію хронічної невизначеності. Бандурка (2024)² підкреслює, що діти, які зростають під час війни, потребують не стільки одnorазових психологічних інтервенцій, скільки постійної, систематичної емоційної присутності значущих дорослих. Саме родина

¹ Zlyvkov, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., & Lipinska, S. (2023). Dity i viina [Children and war]. Vydavets PP Lysenko M.M. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkov_ok.pdf

² Бандурка, І.О. (2024). Психологічна підтримка дітей під час війни. Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Харків : ХНУВС, С. 21-23.

може забезпечити таку тривалу підтримку, створюючи для дитини відчуття стабільності навіть тоді, коли зовнішній світ демонструє повну непередбачуваність. Емоційна доступність батьків, їхня здатність говорити про страхи та тривоги, не применшуючи їх та не драматизуючи понад міру, разом зі спокоєм, послідовністю у діях та готовністю обговорювати складні теми формують у дитини глибинне відчуття контрольованості ситуації та розуміння, що війна – не кінець нормального життя, а період, який треба пережити, зберігаючи здатність до навчання, розвитку та планування майбутнього.

Емоційна взаємодія в родині під час війни набуває особливих характеристик. Сідорова (2019)³ звертає увагу на те, що якість емоційного контакту між батьками та дітьми визначає не лише психологічне благополуччя дитини, а й розвиток її соціальної компетентності. В умовах воєнного стану родини, де практикується відкрита комунікація про почуття, де діти мають можливість висловлювати страхи без осуду, демонструють значно вищі показники адаптації до нової реальності. Батьки, які самі навчилися розпізнавати власні емоційні стани та регулювати їх, передають дітям моделі конструктивної поведінки в стресових ситуаціях. Дитина спостерігає, як дорослі справляються з тривогою під час повітряної тривоги, як приймають рішення в умовах обмеженої інформації, як зберігають витримку після важких новин. Такі спостереження стають для дитини практичним посібником із виживання в умовах невизначеності. Мушкевич та ін. (2018)⁴ наголошують, що сімейна система, яка володіє ресурсами для підтримки емоційної стабільності, створює умови для збереження нормативного розвитку дитини навіть за найскладніших обставин.

³ Sidorova, O. I. (2019). Emotsiina vzaiemodiia v simi ta yii vrakhuvannia u roboti sotsialnoho pratsivnyka [Emotional interaction in the family and its consideration in the work of a social worker]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna Robota*, 1(44), 188-191. <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/170565>

⁴ Mushkevych, M. I., Fedorenko, R. P., Duchyminska, T. I., & Mahdysiuks, L. I. (2018). *Psykhologhiia molodoi simi* [Psychology of young family]. Vezha-Druk. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/16682>

Навчальна діяльність дітей під час війни потребує особливої уваги саме з боку родини. Коли освітній процес переривається тривогами, коли змінюються формати навчання від очного до дистанційного, коли вчителі самі перебувають у стресі, саме батьки стають тими, хто допомагає дитині зберегти відчуття важливості освіти. Зликов та ін. (2023)⁵ вказують на те, що діти, які отримують постійну підтримку батьків у навчальних справах, краще зберігають мотивацію та демонструють меншу кількість симптомів травматизації. Підтримка не означає тотальний контроль чи надмірну опіку, скоріше йдеться про створення умов, за яких дитина відчуває, що навчання залишається цінністю, незважаючи на війну. Батьки, які розмовляють із дітьми про те, навіщо вчитися під час війни, які пояснюють зв'язок між освітою та майбутньою відбудовою країни, формують у дітей почуття причетності до чогось більшого за їхні особисті обставини. Дитина починає розуміти своє навчання не як абстрактну вимогу дорослих, а як внесок у майбутнє України, як підготовку до тієї ролі, яку вона зможе виконати після перемоги.

Психологічна стійкість дитини в умовах війни формується через досвід подолання труднощів разом із родиною. Коли сім'я разом переживає відключення електроенергії, разом адаптується до нових умов життя, разом знаходить способи зберегти звичні ритуали (вечірнє читання, сімейні обіди, святкування днів народження), дитина засвоює важливий урок: складнощі можна долати, не втрачаючи зв'язку з важливими людьми та цінностями. Берегова та Федорчук (2020)⁶ підкреслюють, що самооцінка дитини формується значною мірою під впливом того, як батьки реагують на її досягнення та невдачі. Під час війни особливо важливо, щоб батьки помічали та відзначали будь-які прояви стійкості дитини: коли вона зуміла опанувати страх, коли продовжила виконувати домашнє завдання після тривоги,

⁵ Zlykov, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., & Lipinska, S. (2023). Dity i viina [Children and war]. Vydavets PP Lysenko M.M. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlykov_ok.pdf

⁶ Berehova, N., & Fedorchuk, P. (2020). Vplyv styliv simeinoho vykhovannia na formuvannia samoootsinky doshkilnyka [The influence of family upbringing styles on the formation of preschooler's self-esteem]. *Psykhologichni Perspektyvy*, 6(2), 18-29. http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2020/4.pdf

коли підтримала молодшого брата чи сестру. Визнання батьками цих моментів формує у дитини впевненість у власних силах, розуміння того, що вона здатна справлятися з викликами.

Громадянське суспільство в Україні зміцнюється насамперед через формування громадянських цінностей у дітей, і родина відіграє в цьому процесі визначальну роль. Кот та ін. (2023)⁷ аналізують, як у період воєнних випробувань громадянське суспільство набуває нових форм та сенсів. Діти, які бачать, як батьки допомагають іншим, волонтерять, підтримують армію, засвоюють практичні уроки солідарності та взаємодопомоги. Сімейні розмови про те, чому Україна бореться, що означає бути українцем, які цінності варті захисту, наповнюють абстрактні поняття демократії, свободи, гідності конкретним змістом. Діти вчаться розуміти, що громадянська позиція не є чимось далеким від їхнього життя, а проявляється в щоденних виборах: допомогти сусіду, підтримати однокласника, продовжити навчатися, незважаючи на труднощі. Бандурка (2024)⁸ зазначає, що діти, які мають стабільну емоційну основу в родині, демонструють вищий рівень просоціальної поведінки та готовності брати участь у спільних справах. Вони краще розуміють взаємозв'язки між особистим благополуччям та благополуччям спільноти, між власним навчанням та майбутнім країни.

Емоційна підтримка в родині під час війни передбачає також визнання батьками власної вразливості. Діти добре вловлюють справжні емоції дорослих, і спроби постійно демонструвати непохитність можуть призвести до того, що дитина почуватиметься самотньою у своїх переживаннях. Сідорова (2019)⁹ наголошує

⁷ Kot, O. O., Hryniak, A. B., Kupina, L. F., & Shakun, V. I. (Eds.). (2023). *Hromadianske suspilstvo ta pravova derzhava: Vykyky sohodennia* [Civil society and the rule of law: Current challenges]. Alerta. <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf>

⁸ Бандурка, І.О. (2024). Психологічна підтримка дітей під час війни. Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Харків : ХНУВС, С. 21-23.

⁹ Sidorova, O. I. (2019). *Emotsiina vzaiemodiia v simi ta yii vrakhuvannia u roboti sotsialnoho pratsivnyka* [Emotional interaction in the family and its consideration in the work of a social worker]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna Robota*, 1(44), 188-191. <http://visnyk->

на важливості автентичності в емоційній взаємодії: коли батьки можуть сказати «я теж боюся, але я знаю, що ми справимся», вони створюють простір для чесної розмови про емоції. Дитина розуміє, що страх є природною реакцією на небезпеку, а не ознакою слабкості. Водночас вона бачить, що страх не паралізує дорослих, а мобілізує на пошук рішень, на взаємодопомогу, на збереження рутини.

Родинні ритуали та традиції набувають особливого значення в умовах війни як інструменти створення передбачуваності та стабільності. Сімейні вечери, недільні прогулянки, спільне приготування улюблених страв стають якорями, які утримують дитину в нормальності попри аномальність зовнішніх обставин. Мушкевич та ін. (2018)¹⁰ підкреслюють, що сімейні звички та ритуали формують відчуття належності та безпеки, особливо в періоди кризи. Збереження ритуалів потребує від батьків значних зусиль у воєнних умовах, але саме вони дають дитині відчуття тривалості часу, розуміння того, що життя продовжується, що є майбутнє, заради якого варто вчитися та розвиватися.

Виклики, з якими стикаються українські родини під час війни, потребують системної підтримки батьків у їхній ролі емоційних опікунів. Злишков та ін. (2023)¹¹ вказують на необхідність створення доступних ресурсів психологічної освіти для батьків, які допоможуть їм краще розуміти потреби дітей та розвивати власну емоційну стійкість. Громадянське суспільство може відіграти важливу роль у створенні мережі взаємопідтримки для родин, організації груп батьківської підтримки, розробці освітніх матеріалів, адже коли родини відчувають підтримку спільноти, їхня здатність допомагати дітям значно зростає.

Сім'я як ресурс емоційної підтримки дітей під час війни є не лише приватною справою окремих родин, а важливим елементом національної стійкості та розвитку громадянського

ped.uzhnu.edu.ua/article/view/170565

¹⁰ Mushkevych, M. I., Fedorenko, R. P., Duchymynska, T. I., & Mahdysyuk, L. I. (2018). *Psykhologhiia molodoi simi* [Psychology of young family]. Vezha-Druk. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/16682>

¹¹ Zlyvkov, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., & Lipinska, S. (2023). *Dity i viina* [Children and war]. Vydavets PP Lysenko M.M. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkov_ok.pdf

суспільства в Україні. Діти, які виростають у родинях, де відчують безпеку, розуміння та підтримку, формують здатність до емпатії, солідарності, відповідальності – якості, необхідні для розбудови демократичного суспільства. Збереження навчальної мотивації, розвиток психологічної стійкості, формування громадянської ідентичності відбуваються насамперед у просторі сімейної взаємодії. Підтримка родин сьогодні є інвестицією в покоління, яке зможе не лише подолати травму війни, а й сформувати згуртоване демократичне суспільство.

Отже, аналіз наукових джерел щодо ролі сім'ї як ресурсу емоційної підтримки дітей у процесі навчання під час війни підтверджує потенціал подальших досліджень у напрямку вивчення родинного середовища як визначального чинника формування психологічної стійкості дітей в умовах воєнного стану. Емоційна доступність батьків, відкрита комунікація про почуття та страхи, збереження родинних ритуалів створюють для дитини відчуття безпеки та стабільності, необхідні для продовження навчальної діяльності навіть у критичних обставинах. Сімейна взаємодія виступає не лише механізмом захисту дитячої психіки від травматичного впливу війни, а й простором формування громадянських цінностей, активної життєвої позиції та соціальної відповідальності. Наявні дані свідчать про тісний зв'язок між міцністю сімейних зв'язків та розвитком у дітей просоціальної поведінки, здатності до емпатії та готовності брати участь у житті спільноти. У контексті розвитку громадянського суспільства в Україні тематика підтримки родин потребує системного наукового осмислення як стратегічний напрям формування покоління, здатного забезпечити демократичний розвиток країни після завершення воєнного конфлікту.

References:

1. Бандурка, І.О. (2024). Психологічна підтримка дітей під час війни. *Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму* (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. – Харків : ХНУВС, С. 21-23. <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21189>
2. Berehova, N., & Fedorchuk, P. (2020). Vplyv styliv simeinoho vykhovannia na formuvannia samootsinky doshkilnyka [The influence of

family upbringing styles on the formation of preschooler's self-esteem]. *Psykhologichni Perspektyvy*, 6(2), 18-29. http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2020/4.pdf

3. Kot, O. O., Hryniak, A. B., Kupina, L. F., & Shakun, V. I. (Eds.). (2023). *Hromadianske suspilstvo ta pravova derzhava: Vyklyky sohodennia* [Civil society and the rule of law: Current challenges]. Alerta. <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf>

4. Mushkevych, M. I., Fedorenko, R. P., Duchyminska, T. I., & Mahdysiuk, L. I. (2018). *Psykhologhiia molodoi simi* [Psychology of young family]. Vezha-Druk. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/16682>

5. Sidorova, O. I. (2019). Emotsiina vzaiemodiia v simi ta yii vrakhuvannia u roboti sotsialnoho pratsivnyka [Emotional interaction in the family and its consideration in the work of a social worker]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna Robota*, 1(44), 188-191. <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/170565>

6. Zlyvkov, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N., & Lipinska, S. (2023). *Dity i viina* [Children and war]. Vydavets PP Lysenko M.M. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkov_ok.pdf

Вікторія Коноваленко

КУЛЬТУРА УЧАСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В ЖИТТІ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Авторка виокремила елементи культури участі початкових класів в житті громади: інформаційна і кібербезпека учасників освітнього процесу; практична, діяльнісна залученість відповідно до віку та індивідуальних особливостей учнів початкових класів; навчально-пізнавальна спрямованість змісту заходів для осмислення цінності малої Батьківщини; рефлексивно-комунікативна спрямованість виховних впливів. Для результативності формування культури участі запропоновано послуговуватися принципами наукової основи, конструювання демократичної взаємодії, діяльнісного підходу і визнання результатів учасників.

Ключові слова: культура, демократія, початкові класи, наставник, учитель, громадянська ідентичність, виховання.

Viktoriia Konovalenko

THE CULTURE OF PARTICIPATION OF PRIMARY STUDENTS IN COMMUNITY LIFE IS THE BASIS OF CONTINUOUS CIVIC EDUCATION AND UPBRINGING

The author identified elements of the culture of participation of primary school children in community life: information and cybersecurity of participants in the educational process; practical, active involvement in accordance with the age and individual characteristics of primary school students; educational and cognitive orientation of the content of activities for understanding the value of the small Motherland; reflective and communicative orientation of educational influences. For the effectiveness of

the formation of a culture of participation, it is proposed to use the principles of a scientific basis, the construction of democratic interaction, an active approach and recognition of the results of participants.

Keywords: culture, democracy, primary school, mentor, teacher, civic identity, education.

Однією з важливих місійних ролей вчителя Нової української школи є наставництво на засадах педагогіки партнерства. У концептуальних засадах Нової української школи приписи партнерства передбачають «спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками» на основі: «діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)»¹. Саме у початкових класах загальної середньої освіти закладаються не тільки соціальні, поведінкові, а, передусім, ціннісні орієнтири громадянської і національної ідентичності кожної особистості здобувача загальної освіти. Для неперервної громадянської освіти і виховання важливо сконцентрувати увагу на формуванні культури участі учнів початкових класів в житті громади. Цим обумовлена актуальність цієї публікації.

У вивченні педагогіки партнерства, цінностей-сентиментів, які визначають гуманістичні аспекти організації освітнього процесу у складних, мінливих, несприятливих умовах ми спиралися на концептуальні компоненти Нової української школи², міркування і висновки науковців В. Ворожбіт-Горбатюк і І. Хижняк контекстно ефективності виховної роботи в закладі освіти³,

¹ Нова українська школа (2017). Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>

² Нова українська школа (2017). Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>

³ Ворожбіт-Горбатюк, В., Хижняк І. (2022). Партнерство як індикатор ефективності виховної роботи в закладі освіти. *Молодь і ринок*. №5 (203). С.41-45 <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.230497>

сучасного прочитання приписів і ресурсність ортобіотичного підходу, започаткованого І. Мечниковим, презентованого у публікаціях В. Ворожбіт-Горбатюк⁴.

Учні початкових класів, які живуть і вчаться у Харкові в реаліях воєнного стану і перманентних загроз життю і безпеці через максимальну наближеність до ліній ведення активних бойових дій є прикладом життестійкості і високого рівня розвитку ортобіотичності у значенні мудрого, розважливого життя на основі осмислення законів гігієни у широкому значенні. Звісно, основою громадянської освіти і виховання молодших підлітків є приклад усвідомленої громадянської позиції батьків чи осіб, які виконують батьківські обов'язки. Важливим компонентом є цілеспрямована організація освітнього процесу і дозвілля дітей, долучення їх до роботи органів учнівського самоврядування. Від моменту відкритої збройної агресії проти України заклади освіти в місті Харкові стали не просто центрами незламності, де можна отримати за потреби гуманітарну допомогу, психологічну підтримку. Саме заклади освіти стали своєрідним осердям стійкості, відродження і збереження елементів мирного життя і відкритого позитивного розвивального простору. Така можливість безумовно спирається на серйозну багатофакторну підтримку державою освітян, педагогічних працівників і усіх учасників освітнього процесу.

Освітній процес у Харкові здійснюється з урахуванням безпекової ситуації. І навіть навчання у форматі онлайн передбачає активну, діяльну, цілеспрямовану залученість молодших підлітків та їхніх батьків до життя громади на рівні району, регіону, у всеукраїнському масштабі. Складні умови життя і навчання посилюють значущість усвідомлення цінності приналежності до подій історичного значення для кожного учасника освітнього процесу. Прикладом формування культури участі в житті громади через приналежність до органів учнівського самоврядування, партнерство дітей, їхніх батьків і учителя у творенні

⁴ Ворожбіт-Горбатюк, В. (2022). Ортобіотичний підхід як ресурс стабільності освітян у Харківському регіоні. Мир. Безпека. Освіта: Матеріали круглого столу, присвяченого Дню українських миротворців та 30-й річниці участі України в миротворчих місіях ООН, Харків, 15 лип. С.9-12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7213418>

безпечного розвивального середовища, інформуванні та широкій залученості у події і заходи, які сприяють національній і громадянській єдності, доброчинності і підтримки Національного спротиву, Збройних Сил України, Національної гвардії України і Сил оборони. На офіційних мережевих ресурсах Харківського ліцею №152 Харківської міської ради систематично подається інформація про такі події і заходи. Важливими елементами культури участі початкових класів в житті громади у межах неперервної громадянської освіти і виховання, на наш погляд, є:

- інформаційна і кібербезпека учасників освітнього процесу, що обумовлено реаліями освітнього процесу і викликами гібридних потенційних загроз;
- практична, діяльнісна залученість відповідно до віку та індивідуальних особливостей саме учнів початкових класів, опора на вивчення потреб, запитів і пропозицій батьків учнів чи осіб, які виконують батьківські обов'язки;
- навчально-пізнавальна спрямованість змісту усіх подій і заходів, до яких долучаються учні початкових класів, зокрема для осмислення цінності поняття малої Батьківщини;
- рефлексивно-комунікативна спрямованість виховних впливів, партнерських взаємодій і підтримка зворотних горизонтальних зв'язків.

Визначені елементи культури участі початкових класів в житті громади у межах неперервної громадянської освіти і виховання є значущими, але не вичерпними. Усі вони синтезовані ортобіотичною цінністю якісного, активного здорового життя.

Щоб вказані елементи гармонізували завдання і зміст освітнього процесу в усіх його проявах і формування культури участі учнів початкових класів в житті громади, доречним видається послуговуватися принциповими приписами:

1) Наукова основа усіх взаємодій (глибоке знання вікових та індивідуальних особливостей дитини у молодшому шкільному віці і врахування цих особливостей під час планування і реалізації заходів щодо співпраці з громадою).

2) Конструювання демократичної взаємодії, коли дитячий голос, позиція кожного молодшого підлітка береться до уваги (право вибору проєкту, форми участі в ньому, тематика,

інтенсивність залученості мають перебувати у сфері відповідальності саме учнів початкових класів, а не декларуватися чи розглядатися як обов'язкова вимога).

3) Діяльнісний підхід і визнання результатів учасників не тільки на рівні школи чи громади, а комплексно, що забезпечує сталу мотивацію і системну роботу з формування громадянської ідентичності, активної громадянської і життєвої позиції. Це не обов'язково передбачає відзнаки чи грамоти, використання інших елементів змагання. Радше – це регулярна демонстрація результатів участі, моніторинг ефективності, отримання зворотного зв'язку після завершення соціальних чи творчих проєктів.

Ці приписи дають змогу формувати цінності-сенси, які визначатимуть навчально-пізнавальну і громадянську активність підлітків на наступних ланках загальної освіти, закладуть основу досвіду співпраці і діяльного осмислення кожним підлітком себе частиною громади, а не періодичним учасником розважальних чи виховних заходів.

References:

1. Нова українська школа (2017). Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
2. Ворожбіт-Горбатюк В., Хижняк І. (2022). Партнерство як індикатор ефективності виховної роботи в закладі освіти. *Молодь і ринок*. №5 (203). С.41-45 DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.230497>
3. Ворожбіт-Горбатюк В. (2022). Ортобіотичний підхід як ресурс стабільності освітян у Харківському регіоні. *Мир. Безпека. Освіта: Матеріали круглого столу, присвяченого Дню українських миротворців та 30-й річниці участі України в миротворчих місіях ООН*, Харків, 15 лип. С.9-12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7213418>

Юлія Котовська

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено феномен колективного посттравматичного зростання (ПТЗ) як каталізатор трансформації ціннісної системи українського суспільства в умовах гібридної війни. Наголошено, що екзистенційна загроза спричинила швидкий, колективний зсув до цінностей виживання (свобода, безпека, гідність) та інтенсивне посилення національної ідентичності. Виявлено, що ПТЗ цементує нову аксіологічну триаду: Патріотизм, Солідарність і Духовність. Підтверджено, що це ядро функціонує як ефективний механізм соціальної стійкості, протидіючи гібридним загрозам.

Ключові слова: *посттравматичне зростання, ціннісна трансформація, гібридна війна, соціальна стійкість, солідарність, ідентичність.*

Yuliia Kotovska

POST-TRAUMATIC GROWTH AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A NEW VALUE SYSTEM IN UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE

The article investigates the phenomenon of collective Post-Traumatic Growth (PTG) as a catalyst for the value system transformation in Ukrainian society under hybrid warfare conditions. It is emphasized that the existential threat caused a rapid, collective shift toward survival values (freedom, security, dignity) and an intense strengthening of national identity. The study establishes that PTG cements a new axiological triad: Patriotism, Solidarity,

and Spirituality. It is confirmed that this core functions as a mechanism of societal resilience, effectively counteracting hybrid threats.

Keywords: *post-traumatic growth, value transformation, hybrid warfare, societal resilience, solidarity, identity.*

Війна в Україні, що набула форми гібридного конфлікту, спричинила широкі травматичні переживання, глибоко вплинувши на світогляд громадян. Гібридні загрози, які включають не лише військові дії, але й масовані кампанії дезінформації та поляризацію суспільства, ставлять під сумнів не лише фізичну безпеку, але й соціальну цілісність держави У контексті масової травматизації, спричиненої воєнними діями, втратами та вимушеним переміщенням, гостро постає питання: як пережитий досвід змінює ціннісні орієнтації суспільства і що протидіє деструктивним наслідкам війни?

Поряд із високим ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), травматичний досвід може стимулювати конструктивні процеси – феномен, відомий як посттравматичне зростання (ПТЗ). ПТЗ, що проявляється у зростанні внутрішньої сили, переосмисленні сенсів та посиленні емпатії й готовності до взаємопідтримки, набуває критичного значення в умовах пролонгованого конфлікту.

Посттравматичне зростання визначається як позитивні психологічні зміни, що виникають після пережитої травми. Згідно з класичною моделлю Р. Тедескі та Л. Калхуна, ПТЗ потребує значного стресу, який призводить до «руйнування фундаментальної схеми» особистості, виступаючи каталізатором глибоких внутрішніх змін – переоцінки життєвих пріоритетів та переосмислення сенсу існування¹. ПТЗ охоплює п'ять основних сфер змін: поглиблення міжособистісних зв'язків, зростання внутрішньої сили, відкриття нових можливостей, перегляд життєвих пріоритетів і духовне зростання². Ключовим механізмом

¹ Maksym, O. V., & Riabovol, T. A. (2024). Посттравматичне зростання – чинник зменшення проявів девіантної поведінки. The 10th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research» (Tokyo, Japan) (pp. 396–402). CPN Publishing Group. <https://lib.iitta.gov.ua/>, 3

² Hornostai, P. (2023). Психологія колективних травм (Монографія). Націо-

зростання є когнітивна робота – процес осмислення та інтеграції травматичного досвіду у власну систему значень. Дослідження серед жертв воєнних конфліктів і біженців демонструють, що ПТЗ проявляється у підвищеному прагненні до взаємодопомоги, зміцненні соціальних зв'язків та посиленні віри у власну ефективність³.

У суспільному вимірі цей феномен виходить за рамки індивідуальної психології, трансформуючись у «соціальне конструювання нових смислів» і переосмислення колективних наративів⁴.

Переосмислення життєвих орієнтацій після травматичних подій в українському суспільстві призводить до швидких і суттєвих ціннісних трансформацій, які є прямим проявом колективного ПТЗ. Тоді як ціннісні зміни зазвичай відбуваються поступово, під впливом екзистенційних криз, таких як війна, ці трансформації можуть відбуватися надзвичайно швидко⁵. Загроза життю та безпеці призводить до зсуву від постматеріалістичних до традиційних, духовних цінностей та зростання значущості релігії, родини, безпеки й національної ідентичності⁶. Цей процес можна інтерпретувати як соціальний аналог ПТЗ, у якому духовність і згуртованість стають механізмами колективного подолання травми.

Формування нової системи цінностей, що базується на солідарності та гідності, є не лише наслідком, а й передумовою суспільної єдності та соціальної стійкості (*societal resilience*). Соціальна стійкість, що визначається як здатність суспільства адаптуватися до криз і трансформуватися у більш стійку

нальна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології; Імекс-ЛТД.

³ Sultani, G., Heinsch, M., Wilson, J., Pallas, P., Tickner, C., & Kay-Lambkin, F. (2024). "Now I Have Dreams in Place of the Nightmares": An Updated Systematic Review of Post-Traumatic Growth Among Refugee Populations. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(1), 795–812. <https://doi.org/10.1177/15248380231163641>

⁴ Hornostai, P. (2023), 13

⁵ Akaliyski, P., Taniguchi, N., Park, J., Gehrig, S., & Tormos, R. (2024). Values in Crisis: Societal Value Change under Existential Insecurity. *Social Indicators Research*, 171(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03226-2>

⁶ Akaliyski, P., Taniguchi, N., Park, J., Gehrig, S., & Tormos, R. (2024). Values in Crisis: Societal Value Change under Existential Insecurity. *Social Indicators Research*, 171(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03226-2>

систему⁷, є ключовим чинником протидії гібридним загрозам. На колективному рівні, ПТЗ виступає основою цієї стійкості, оскільки переоцінка цінностей створює культурно-психологічний імунітет проти дезінформації, поляризації та соціальної апатії, які є інструментами гібридної війни.

Аналіз емпіричних даних соціологічних досліджень та контент-аналізу соціальних наративів після повномасштабного вторгнення демонструє чітку трансформацію ціннісного ядра українського суспільства, що відповідає доменам колективного посттравматичного зростання. Війна спричинила швидке і значне зрушення ієрархії цінностей: найвищим пріоритетом для українців стала свобода (91% респондентів), а також зросло значення безпеки, справедливості та гідності⁸, що підтверджує перехід до виживальних цінностей та зростання внутрішньої сили на колективному рівні.

Найбільш вражаючою соціетальною зміною є швидкість та магнітуда уніфікації. Екзистенційна загроза призвела до інтенсивного посилення відчуття національної ідентичності та патріотичного запалу (rally around the flag phenomenon)⁹.

Критичним індикатором конструктивного характеру ПТЗ є аналіз наративів: Дослідження поведінки у соціальних медіа виявило значну асиметрію в залученні користувачів. Пости, що прославляли національну та культурну єдність, або виражали «ingroup solidarity» (оспівування військового героїзму, «Слава Україні»), отримали значно більше залучення (до 92% більше на Facebook), ніж пости, спрямовані на «outgroup hostility» (ворожість до агресора)¹⁰. Ця перевага конструктивних наративів

⁷ Apostol, A., Cristache, N., & Nastase, M. (2022). Societal Resilience, A Key Factor in Combating Hybrid Threats. *International Conference Knowledge-Based Organization* (Vol. 28, pp. 107–115). <https://doi.org/10.2478/kbo-2022-0057>

⁸ United Nations Development Programme (UNDP). (2024). Які права та цінності найголовніші для українців під час війни: UNDP представила результати опитування. <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yaki-pravata-tsinnosti-nayholovnishi-dlya-ukrayintsiv-pid-chas-viyny-undp-predstavyla-rezultaty-opytuvannya>

⁹ Rollins, E. (2025). *UT Faculty Research Shows Dramatic Shift In Ukrainian Attitudes After Invasion*. The University of Tennessee. <https://cci.utk.edu/blog>

¹⁰ Lewsey, F. (2024, 1 жовтня). *Solidarity drives online virality in a nation under*

свідчить, що колективна румінація спрямована на нарощування внутрішньої моралі та сили.

Зрештою, ПТЗ призвело до цементування нової аксіологічної тріади – Патріотизм, Солідарність та Духовність¹¹, що формує оновлене ціннісне ядро. Цінності, сформовані через ПТЗ, мають стратегічне значення для соціальної стійкості в умовах гібридних загроз¹² і вимагають інституціональної адаптації для трансформації мобілізаційної єдності у стабільну систему.

На індивідуальному рівні успішне ПТЗ вимагає мультидисциплінарної психосоціальної підтримки, зокрема наративних та громадських втручань, які допомагають особам у складній когнітивній роботі з пошуку сенсу та відновлення функціональних припущень після травми. Відтак, для успішної післявоєнної відбудови необхідно збалансувати цінності безпеки та традиціоналізму з емансипативними цінностями¹³.

Отже, посттравматичне зростання функціонує як потужний каталітичний чинник формування нової системи цінностей українського суспільства в умовах гібридної війни. Індивідуальна позитивна метаморфоза, викликана руйнуванням світоглядних припущень, трансформується у соцістальну зміну завдяки синхронізації когнітивного переосмислення мільйонів індивідів екзистенційною загрозою. Емпіричні дані свідчать про безпрецедентну швидкість та глибину ціннісного зсуву, який спричинив реверс до цінностей виживання (безпека, гідність, свобода) та тимчасово вирішив конфлікт між індивідуалізмом і колективною доброзичливістю на користь останньої. Результатом є формування міцного ціннісного ядра, що базується на солідарності, резильєнтності та рефлексивному патріотизмі. Це нове ціннісне ядро функціонує як ефективний механізм соціальної стійкості, безпосередньо протидіючи стратегіям гібридної війни, спрямованим на внутрішнє роз'єднання. Перспективи розвитку української ціннісної системи будуть визначатися тим, наскільки

attack, study of Ukrainian social media reveals. University of Cambridge. <https://www.cam.ac.uk/stories/ukraine-social-media>

¹¹ Rollins, E. (2025). *UT Faculty Research Shows Dramatic Shift In Ukrainian Attitudes After Invasion.* The University of Tennessee. <https://cci.utk.edu/blog>

¹² Apostol, A., Cristache, N., & Nastase, M. (2022)

¹³ Akaliyski, P., Taniguchi, N., Park, J., Gehrig, S., & Tormos, R. (2024).

ефективно суспільство та влада зуміють інституціоналізувати набутки воєнного досвіду, поєднуючи збереження спільноти та мобілізації громадянського суспільства з поступовим поверненням до демократичних стандартів та модернізації.

References:

1. Akaliyski, P., Taniguchi, N., Park, J., Gehrig, S., & Tormos, R. (2024). Values in Crisis: Societal Value Change under Existential Insecurity. *Social Indicators Research*, 171(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03226-2>
2. Apostol, A., Cristache, N., & Nastase, M. (2022). Societal Resilience, A Key Factor in Combating Hybrid Threats. *International Conference Knowledge-Based Organization*. Vol. 28, pp. 107–115. <https://doi.org/10.2478/kbo-2022-0057>
3. Hornostai, P. (2023). Психологія колективних травм (Монографія). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології; Імекс-ЛТД.
4. Lewsey, F. (2024, 1 жовтня). Solidarity drives online virality in a nation under attack, study of Ukrainian social media reveals. University of Cambridge. URL: <https://www.cam.ac.uk/stories/ukraine-social-media>
5. Maksym, O. V., & Riabovol, T. A. (2024). Посттравматичне зростання – чинник зменшення проявів девіантної поведінки. The 10th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research»(Tokyo, Japan) (pp. 396–402). CPN Publishing Group. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742812/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202-24%20%281%29.pdf>
6. Neprytska, T. I. (2022). Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. Політичне життя, (Жовтень), 93–97. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11>
7. Rollins, E. (2025, 20 лютого). UT Faculty Research Shows Dramatic Shift In Ukrainian Attitudes After Invasion. The University of Tennessee. <https://cci.utk.edu/blog/2025/02/20/ut-faculty-research-shows-dramatic-shift-in-ukrainian-attitudes-after-invasion/>
8. Sultani, G., Heinsch, M., Wilson, J., Pallas, P., Tickner, C., & Kay-Lambkin, F. (2024). «Now I Have Dreams in Place of the Nightmares»: An Updated Systematic Review of Post-Traumatic Growth Among Refugee Populations. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(1), 795–812. <https://doi.org/10.1177/15248380231163641>
9. United Nations Development Programme (UNDP). (2024, 29 липня). Які права та цінності найголовніші для українців під час війни: UNDP представила результати опитування. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yaki-prava-ta-tsinnosti-nayholovnish-dlya-ukrayintsiv-pid-chas-viyny-undp-predstavyla-rezultaty-opytuvannya>

Сергій Оверчук

ЗАБОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У доповіді досліджено проблематику заборони діяльності релігійних організацій крізь призму практики Європейського суду з прав людини. Розкрито співвідношення внутрішнього (forum internum) та зовнішнього (forum externum) аспектів свободи віросповідання, критерії допустимості втручання держави та принцип пропорційності. Проаналізовано застосування доктрини Refah Partisi у контексті українських ініціатив щодо релігійних організацій, пов'язаних із РПЦ. Обґрунтовано, що заборона можлива лише за наявності доведених системних загроз демократії, із дотриманням стандартів верховенства права та релігійного плюралізму.

Ключові слова: свобода віросповідання, свобода совісті, релігійні організації, ЄСПЛ, Європейський суд з прав людини, пропорційність, заборона діяльності.

Serhii Overchuk

THE PROHIBITION OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS' ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS JURISPRUDENCE

The report examines the prohibition of religious organizations' activities through the lens of the European Court of Human Rights (ECtHR) jurisprudence. It analyzes the distinction between the internal (forum internum) and external (forum externum) dimensions of freedom of religion, the criteria for permissible state interference, and the principle of proportionality. The application of the Refah Partisi doctrine is explored

in the context of Ukrainian legislative initiatives targeting religious organizations affiliated with the Russian Orthodox Church. It is argued that prohibition is lawful only when systemic threats to democracy are proven, in full compliance with the principles of the rule of law and religious pluralism.

Keywords: *freedom of religion, freedom of conscience, religious organizations, ECtHR, European Court of Human Rights, proportionality, prohibition of activity.*

Свобода думки, совісті та релігії, закріплена у статті 9 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), становить одну з наріжних підвалин демократичного суспільства, невід’ємну від плюралізму та толерантності. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) послідовно підкреслює життєво необхідне значення цього права для самоідентифікації віруючих та їхнього уявлення про життя (ECtHR 20 September 1994, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, No. 13470/87, para. 47). Водночас, в умовах загострення геополітичних конфліктів та загрози національній безпеці, виникає нагальна потреба у чіткій концептуалізації меж правомірного втручання держави у цю сферу, зокрема, щодо обмеження, або, у крайніх випадках, заборони діяльності релігійних організацій.

Метою роботи є дослідження судових прецедентів ЄСПЛ щодо втручання у свободу віросповідання та, зокрема, найсуворішої форми такого втручання – заборони діяльності релігійних організацій. Особливої актуальності ця проблематика набуває в контексті гібридної агресії, коли питання національної безпеки перетинаються із захистом прав релігійних спільнот, як це демонструє нещодавнє ухвалення Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»¹, спрямованого на припинення діяльності релігійних організацій, пов’язаних із Російською православною церквою (УПЦ Московського патріархату). Аналіз цієї ситуації вимагає звернення до основоположних принципів статей 9 та 11 ЄКПЛ, оскільки втручання у ці права вимагає найретельнішого вивчення.

¹ Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3894-IX / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text>.

Практика Страсбурзького суду чітко розмежовує внутрішній та зовнішній аспекти статті 9 ЄКПЛ. Внутрішній аспект (*Forum Internum*) – право мати чи змінювати релігійні чи світоглядні переконання, які досягли «певного ступеня сили, серйозності, послідовності і значення»² – є абсолютним і не підлягає жодним обмеженням. Натомість зовнішній аспект (*Forum Externum*) – право сповідувати релігію публічно чи приватно – є відносним і може бути обмежений, оскільки його маніфестація відбувається у публічному просторі. Для того, щоб певна дія підпадала під захист статті 9 як «сповідання», вона повинна мати тісний і прямий зв'язок із релігією чи переконанням.

Будь-яке втручання держави у *Forum Externum* є правомірним лише за умови проходження кумулятивного трискладового тесту, визначеного у частині другій статті 9. Обмеження має бути: 1) встановлене законом; 2) переслідувати легітимну мету; та 3) бути необхідним у демократичному суспільстві.

Вимога «встановлено законом» вимагає, щоб закон був чітким, доступним та передбачуваним, забезпечуючи адекватні гарантії проти свавілля. Класичне формулювання застосовуваного тесту може бути знайдено в ухвалях у справах, що стосуються свободи вираження поглядів, але воно однаково застосовується до справ, які стосуються статті 9: «На думку Суду, з виразу «передбачені законом» впливають такі дві вимоги. По-перше, право має бути адекватною мірою доступним: громадяни повинні мати відповідну обставинам можливість орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються до цього випадку. По-друге, норма не може вважатися «законом», доки вона не буде сформульована з достатнім ступенем точності, що дозволяє громадянину узгоджувати з нею свою поведінку: він повинен мати можливість, користуючись при необхідності порадами, передбачати, в розумному стосовно обставин ступеня, наслідки, які може спричинити за собою ту чи іншу дію»³ (Див.: ECtHR 26 April 1979, *Sunday Times v. United Kingdom*, No. 6538/74,

² Дудаш, Т.І. (2014). *Практика Європейського суду з прав людини: навч. посібник*. 2-ге вид. Київ: Алерта, С. 313.

³ Murdoch, J. (2012). *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg : Council of Europe, p. 37.

пара. 49). У справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» порушення було встановлено саме через те, що законодавство про реєстрацію було недостатньо передбачуваним, а національні суди не змогли виправити довільності реєструючого органу (ECtHR 14 June 2007, *Svyato-Mykhaylivs'ka Parafiya v. Ukraine*. No. 77703/01).

Критичне значення має той факт, що серед легітимних цілей, визначених у частині другій статті 9, відсутня мета «національна безпека» (ECtHR 12 February 2009, *Nolan i K. v. Russia*, No. 2512/04, para. 73). Цей принциповий виняток відображає першорядне значення релігійного плюралізму. Тому держава не може посилається на саму лиш потребу захистити національну безпеку, аби обмежувати реалізацію права особи або групи осіб сповідувати свою релігію⁴.

Обмеження вважається «необхідним у демократичному суспільстві», якщо воно відповідає «першорядній суспільній потребі» і має бути пропорційним легітимній меті. Принцип пропорційності вимагає, щоб законної мети неможливо було досягнути в жодний інший, менш обтяжливий спосіб (ECtHR 12 June 2014, *Centre biblique de la république de Tchouvachie v. Russia*, No. 33203/08, para. 58). У цій сфері держава користується широкою свободою оцінки (*margin of appreciation*), однак ця свобода не може використовуватися для порушення принципу нейтралітету та неупередженості щодо різних конфесій (ECtHR 13 December 2001, *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, No. 45701/99). Так, наприклад, у контексті прозелітизму (поширення віри), обмеження можуть бути виправдані лише у випадках «неправомірного прозелітизму», що включає насильство, матеріальні переваги, або зловживання тиском (Див.: ECtHR 25 May 1993, *Kokkinakis v. Greece*. App. No. 14307/88; ECtHR 26 September 1996, *Manoussakis and others v. Greece*. No. 18748/91).

Організаційна автономія релігійних об'єднань захищається статтею 9 Європейської конвенції у світлі статті 11 «Свобода зібрань та об'єднання». Заборона або примусовий розпуск

⁴ Article 9 – Freedom of thought, conscience and religion. ECHR Knowledge Sharing platform. <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-9>

релігійної організації є найсуворішим втручанням у права за статтями 9 та 11 Конвенції, і має застосовуватися як крайній, винятковий захід, що вимагає винятково вагомого та серйозного обґрунтування.

На відміну від статті 9, стаття 11 ЄКПЛ допускає обмеження права на свободу об'єднання в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності. Ключовим прецедентом, що сформував доктрину допустимості заборони об'єднань, які загрожують демократії, є рішення у справі «Refah Partisi (the Welfare Party) та інші проти Туреччини» (ECtHR 31 July 2001, Grand Chamber judgment of 13 February 2003, Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey, Nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98). Суд підтвердив розпуск партії, яка прагнула замінити демократичний лад системою шариату, не сумісною з фундаментальними демократичними цінностями, зокрема, рівністю статей та верховенством права.

Ця доктрина ґрунтується на застосуванні статті 17 «Забора на зловживання правами», яка дозволяє обмежувати права тих, хто використовує демократичні свободи з метою знищення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Таким чином, Суд дозволив превентивний розпуск, встановивши, що держава не повинна чекати, доки об'єднання захопить владу, якщо існує реальна та безпосередня загроза демократичному ладу. Водночас, Суд суворо контролює використання національним законодавством невизначених формулювань, таких як «екстремістська діяльність», для примусового розпуску без належної юридичної передбачуваності, як це було у справі «Свідки Єгови Москви проти Росії».

Законодавчі ініціативи України, спрямовані на припинення діяльності релігійних організацій, пов'язаних із Російською православною церквою, є прямим втручанням у свободу віросповідання та об'єднання. Це втручання має бути виправдане відповідно до найсуворіших стандартів Європейського суду. Так, зокрема, легітимна мета такого втручання може бути переконливо обґрунтована інтересами громадської безпеки, публічного порядку (ст. 9 § 2 ЄКПЛ) та національної безпеки і територіальної цілісності (ст. 11 § 2 ЄКПЛ).

Успіх подолання високого бар'єру принципу пропорційності залежить від здатності національних судів довести системний, інституційний характер загрози. Згідно з Доктриною Refah Partisi, держава має довести, що УПЦ МП як цілісна структура (через її керівні органи) становить реальну та безпосередню загрозу суверенітету, використовуючи свободу віросповідання для підриву ладу (ст. 17 ЄКПЛ). Проте, конституційний принцип індивідуального характеру юридичної відповідальності вимагає, щоб заборона всієї організації не ґрунтувалася виключно на злочинах окремих священнослужителів. Заборона діяльності релігійної організації, що задовольняє духовні потреби багатьох громадян, навіть у разі встановлення судом факту вчинення злочину одним із її членів, не може вважатись пропорційною.

Українській владі необхідно також довести, що менш обтяжливі заходи – такі як вимога розірвання канонічних зв'язків з РПЦ (на що закон надає 9 місяців), або індивідуальне кримінальне переслідування – виявилися недостатніми для нейтралізації загрози. Надання перехідного періоду є елементом, який сприяє позитивній оцінці пропорційності заходу. Це дозволяє виконати вимогу застосування найменш обтяжливого заходу.

Таким чином, заборона діяльності релігійних організацій має залежати не від політичної доцільності, а від суворого дотримання принципу верховенства права і від здатності національних судів під час процедури заборони (яка має відбуватися виключно за судовим рішенням) довести системну підривну діяльність керівних органів релігійної організації. Український суд повинен діяти в межах високих стандартів пропорційності, встановлених ЄСПЛ для захисту демократії від зловживання правом, уникаючи при цьому порушення принципу плюралізму та нейтралітету. Якщо національні органи влади не зможуть надати вагомі, документально підтверджені докази того, що колективна діяльність УПЦ МП як структури була спрямована на знищення основоположних принципів демократичного суспільства, то такий захід, як повна заборона, може бути визнаний ЄСПЛ непропорційним втручанням у свободу віросповідання та об'єднання. Рішення українських судів вірогідно відкриє нову сторінку у прецедентній практиці Європейського суду щодо меж Forum Externum в умовах військової загрози.

References:

1. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3894-IX / Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text>.
2. Дудаш, Т.І. (2014). Практика Європейського суду з прав людини: навч. посібник. 2-ге вид. Київ: Алерта.
3. Murdoch, J. (2012). Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights. Strasbourg : Council of Europe.
4. Article 9 – Freedom of thought, conscience and religion. ECHR Knowledge Sharing platform. <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-9>

Віктор Супрун

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИК ПОГІРШЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВАГІТНИХ ЖІНОК

У доповіді розглядаються інформаційно-психологічні загрози як один із провідних чинників погіршення ментального здоров'я вагітних жінок в умовах сьогодення українського суспільства, зокрема під час збройного конфлікту. Висвітлено проблему впливу дезінформації, емоційно тривожного контенту, надмірного споживання медіа та соціальних мереж на психоемоційний стан майбутніх матерів. Досліджено основні механізми формування інформаційної тривожності, страху та почуття небезпеки, які провокують порушення адаптаційних процесів і можуть спричиняти розвиток депресивних та тривожних розладів, ускладненого перебігу вагітності та пологів.

У роботі наголошується на важливості психологічної просвіти вагітних жінок, розвитку критичного мислення, формуванні навичок інформаційної безпеки та емоційної саморегуляції. Акцентується увага на необхідності проведення профілактичної роботи з вагітними психологів, медичних працівників і соціальних фахівців щодо мінімізації впливу інформаційно-психологічних загроз на ментальне здоров'я майбутніх матерів.

Ключові слова: ментальне здоров'я, вагітність, інформаційно-психологічні загрози, тривожність, інформаційна безпека, психопрофілактика.

Viktor Suprun

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL THREATS AS A FACTOR IN THE DETERIORATION OF THE MENTAL HEALTH OF PREGNANT WOMEN

The report examines informational and psychological threats as one of the leading factors in the deterioration of the mental health of pregnant women in the conditions of today's Ukrainian society, in particular during the armed conflict. The problem of the impact of disinformation, emotionally disturbing content, excessive consumption of media and social networks on the psycho-emotional state of expectant mothers is highlighted. The main mechanisms of the formation of informational anxiety, fear and a sense of danger are investigated, which provoke disruption of adaptation processes and can cause the development of depressive and anxiety disorders, complicated pregnancy and childbirth.

The work emphasizes the importance of psychological education of pregnant women, the development of critical thinking, the formation of information security skills and emotional self-regulation. The emphasis is on the need for preventive work with pregnant women by psychologists, medical workers and social specialists to minimize the impact of information and psychological threats on the mental health of expectant mother.

Keywords: *mental health, pregnancy, information and psychological threats, anxiety, information security, psychoprophylaxis.*

Сучасні умови розвитку суспільства, зумовлені соціальною нестабільністю та інтенсивними інформаційними потоками, поставили перед українським суспільством нові виклики у сфері збереження психічного здоров'я населення.

Перетворення інформації на глобальний ресурс є єдиною з ключових рис сучасного розвитку, який сприяє значному зростанню ефективності управління в різних сферах життя.

Хоча глобалізація інформаційних потоків має беззаперечні переваги, вона також несе низку суттєвих ризиків і негативних наслідків, зокрема: зростання психологічного навантаження, інформаційне перевантаження, загрози збереження приватності та безпеки, маніпуляція громадською думкою¹.

Проблематика інформаційної війни, а саме поняття та сутність психологічного складника, знаходять відображення у працях вчених Ю. О. Горбаня, І. Д. Горбенка, Т. Н. Джаксон, О. В. Корбан, А. І. Міночкіної, В. В. Яременка та ін.

¹ Ліпкан, В. А., Ліпкан, О. С., Яковенко, О. О. (2006) Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. К.: Текст. 280 с.

У сучасних умовах значні обсяги неконтрольованої, деструктивної та складної інформації створюють несприятливе інформаційне середовище для людини – специфічний простір, у якому формується, розвивається та функціонує її свідомість.

Вона визначає характер міжособистісної взаємодії, впливає на когнітивні процеси, рівень тривожності, почуття безпеки та ментальне здоров'я особистості.

У контексті сучасних наукових досліджень інформаційно-психологічні загрози розглядаються як цілеспрямований або стихійний інформаційний вплив, що викликає дестабілізацію психоемоційного стану людини².

Інформаційно-психологічний вплив діє на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін у їхню поведінку і світогляд. Спрямовується на індивідуальну або суспільну свідомість інформаційно-психологічними чи іншими засобами, що зумовлює трансформацію психіки, зміну поглядів, думок, взаємин, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів особи з метою вплинути на її діяльність і поведінку. Кінцевою метою такого впливу виступає досягнення певної реакції, поведінки (дії або бездіяльності) особистості³.

З 24 лютого 2022 року до спектру традиційних інформаційно-психологічних загроз таких як дезінформація, пропаганда, фейки та маніпуляції суспільною свідомістю долучився потужний стресогенний чинник – повномасштабна війна, яка стала одним із провідних факторів дестабілізації ментального здоров'я. Унаслідок війни зросла інтенсивність інформаційного тиску, розширилось коло цілей інформаційних атак та збільшило їхню ефективність.

Війна виступає найпотужнішою формою інформаційно-психологічного впливу, оскільки поєднує пряму комунікацію, тотальну медіа-присутність, емоційне навантаження та соціально-інституційну мобілізацію. Саме в умовах воєнних дій

² Савченко, Г.В., Маслюк, А.М., Фарафонова, А.О. (2023) Методичні матеріали до тренінгу «Інформаційно-психологічна безпека особистості». Київ. 83 с. С. 6.

³ Савченко, Г.В., Маслюк, А.М., Фарафонова, А.О. (2023) Методичні матеріали до тренінгу «Інформаційно-психологічна безпека особистості». Київ. 83 с. С. 6.

відбувається найбільш інтенсивні впливи спрямовані на свідомість, емоційний стан та поведінку людини з метою дестабілізації її внутрішнього світу, формування страху, безпорадності, знижує здатність до критичного мислення та саморегуляції, безсилля, відчуття небезпеки чи втрати контролю над життям.

Поточна ситуація, обумовлена війною, соціальними потрясіннями та надмірним інформаційним навантаженням, висуває перед українським суспільством нові завдання щодо забезпечення збереження ментального здоров'я українців. Особливого захисту та підтримки потребують вагітні жінки як одна з найуразливіших категорій у кризових умовах. Необхідність психологічної підтримки та супроводу обумовлена тим, що період вагітності супроводжується змінами гормонального фону, зокрема підвищенням рівня кортизолу, що посилює реактивність нервової системи на стресові стимули. Навіть за відсутності безпосередньої фізичної небезпеки, це зумовлює підвищену емоційну чутливість до інформаційного тиску.

Маніпулятивні повідомлення, дезінформація, візуальний контент із ознаками насильства або страху створюють додаткове емоційне навантаження, що особливо небезпечно для вразливих груп населення – зокрема, для вагітних жінок, у яких підвищена сенситивність до стресогенних чинників.

Майбутні матері схильні глибоко переживати події, що стосуються дітей, цивільних жертв, гуманітарних катастроф. Такий вторинний травматичний досвід викликає реакції горя, страху за власну дитину, а також відчуття провини за неможливість вплинути на ситуацію.

Постійний моніторинг новин, соціальних мереж, телеграм-каналів створює синдром інформаційної тривожності – стан, коли людина відчуває необхідність безперервно отримувати нові дані про ситуацію, що парадоксально підсилює тривогу та виснажує психіку.

Порівняльні дослідження свідчать, що фізичні, соціальні та економічні загрози мають обмежений у часі вплив і можуть бути частково компенсовані соціальною підтримкою або адаптацією. Натомість інформаційно-психологічні загрози спричинені війною діють невидимо, постійно та багатоаспектно: вони одночасно впливають на когнітивну, емоційну та поведінкову

сфери; створюють відчуття безпорадності й втрати контролю; зумовлюють порушення сну, зниження концентрації уваги, емоційне виснаження та депресивні прояви⁴.

Для вагітних жінок така дія є особливо небезпечною, оскільки порушення психоемоційної рівноваги безпосередньо впливає на перебіг вагітності, пологів, розвиток плода та майбутній емоційний зв'язок із дитиною.

Поділяємо позицію О.М. Шпортун стосовно залежності соматичного здоров'я від стану психологічного благополуччя. У своїй науковій праці вона вказує на те, що «думки і емоційні реакції впливають на фізичне здоров'я. Сильні емоції (страх, гнів, горе) можуть бути причиною психосоматичних захворювань»⁵.

Згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, у зонах воєнних конфліктів кожна третя вагітна жінка демонструє симптоми підвищеної тривожності, депресивних тенденцій чи порушень сну⁶.

Вважаємо, що основним детермінантом цих розладів є надмірне споживання травматичної інформації. На основі власних спостережень є підстави вважати, що 70 % опитаних вагітних повідомляють про щоденний перегляд воєнних новин понад 3 години, що корелює з високими показниками емоційного виснаження.

Інформаційно-психологічні загрози мають кумулятивний ефект – постійний вплив малих доз травматичного контенту поступово формує стан хронічного дистресу. На відміну від разових подій (обстріл, евакуація), цей вплив не завершується і не дає змоги психіці відновитися.

Тому вагітні жінки опиняються в умовах безперервного емоційного напруження, що призводить до погіршення ментального здоров'я, зниження відчуття безпеки та ризику психосоматичних ускладнень.

⁴ World Health Organization. (2023). Mental health and psychosocial support in humanitarian settings. Geneva: WHO.

⁵ Шпортун, О. (2016). Значення гелотології у формуванні психічного здоров'я особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологія», № 3.

⁶ World Health Organization. (2023). Mental health and psychosocial support in humanitarian settings. Geneva: WHO.

Психологічне благополуччя вагітної жінки виступає ключовим предиктором сприятливого перебігу гестаційного періоду та зниження ризику ускладнень під час пологів.

Ментальне здоров'я вагітної жінки є не лише запорукою її власного благополуччя, але й визначальним чинником формування психоемоційного стану плоду, майбутньої дитини та гармонійних стосунків у сім'ї. У цьому контексті інформаційно-психологічні загрози набувають характеру серйозного ризику для психологічної безпеки материнства та, в ширшому сенсі, для національної безпеки держави.

Таким чином, сучасна інформаційна дійсність формує нові виклики для психології, зокрема щодо необхідності дослідження механізмів впливу інформаційних потоків на психоемоційний стан та ментальне здоров'я майбутніх матерів:

1. Інформаційно-психологічні загрози війни є провідним чинником дестабілізації ментального здоров'я вагітних жінок, оскільки діють системно, тривало й непомітно.

2. Їхній вплив підсилюється фізіологічною, емоційною та соціальною вразливістю майбутніх матерів.

3. Подолання цього впливу потребує розвитку інформаційної гігієни, формування навичок медіа-саморегуляції.

4. Ментальне здоров'я майбутніх матерів виступає важливим індикатором соціального благополуччя держави. Забезпечення психологічної підтримки жінок під час вагітності в умовах воєнного стресу має стати одним із пріоритетних напрямів державної та громадської політики у сфері охорони психічного здоров'я.

5. Ефективним напрямом сучасної практики є впровадження програм психологічного супроводу, які включають індивідуальне консультування, групові тренінги емоційної саморегуляції, арт-терапевтичні та тілесно-орієнтовані методики.

References:

1. Карамушка, Л.М. (2024). Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 48 с.
2. Ліпкан, В.А., Ліпкан, О.С., Яковенко, О.О. (2006) *Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях*. К.: Текст. 280 с.

3. Савченко, Г.В., Маслюк, А.М., Фарафонова, А.О. (2023) Методичні матеріали до тренінгу «Інформаційно-психологічна безпека особистості». Київ. 83 с.

4. Шпортун, О. (2016). Значення гелотології у формуванні психічного здоров'я особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологія»*, № 3.

5. World Health Organization.(2023). *Mental health and psychosocial support in humanitarian settings*. Geneva: WHO.

ABOUT THE PROJECT

Project Title: Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH)

Timing of the Project: 01.11.2022-31.10.2025

Project Coordinator: The National University of Ostroh Academy

About the Project:

This Project aims to promote the EU values of civil society in the conflict resolution process and increase awareness about the present conflicts hybrid type. **Specific objectives** are:

- to activate discussions about current conflicts hybrid type between the academic world and broad audiences, especially media, local policymakers, representatives of amalgamated communities of Rivne and Khmelnytskyi by providing three roundtables with EU speakers;
- to remote excellence in teaching and research in the field of EU studies worldwide by preparation of 3 courses «Hybrid conflicts as a threat to security systems,» «Activism in cyberspace as a hybrid threats counter,» and «Civil society in resolving modern conflicts» (15 ECTS) for not less than 75 BA students;
- to generate knowledge about civil society in the field of conflict resolution process through research activities in this field by preparing 2 peer-reviewed articles;
- to strengthen the role of the EU as a political actor in the conflict resolution process by providing 10 planned project events, especially in Three International Conferences «The problem of cultural identity in the situation of contemporary dialogue of cultures» and the International Conference «Civil society in conflict resolution process: the EU experience for Ukraine» with EU spikers (not less than 200 people will take part);
- to build a stronger project team, who receive the ability to adapt EU experience at local and regional levels for sustainable

development of project deliverables, as well as for future ideas and plans;

- to increase the number of information products on the topic of civil society in the conflict resolution process in the project implementation process by creating 3 didactic materials;
- to provide information dissemination and promotion of project activities and results among the citizens of Ukraine by spreading 3 types of this Project's deliverables (website, MOOC and Textbook) to a wider audience.

ABOUT JEAN MONNET

Jean Monnet, (born Nov. 9, 1888, Cognac, France – died March 16, 1979, Houjarray), French political economist and diplomat who initiated comprehensive economic planning in western Europe after World War II. In France he was responsible for the successful plan designed to rebuild and modernize that nation's crumbled economy.



During World War I Monnet was the French representative on the Inter-Allied Maritime Commission, and after the war he was deputy secretary-general of the League of Nations (1919-23). Then, after reorganizing his family's brandy business, he became the European partner of a New York investment bank in 1925.

At the start of World War II he was made chairman of the Franco-British Economic Co-ordination Committee. In June 1940 it was he who suggested a Franco-British union to Winston Churchill. After the Franco-German armistice he left for Washington, D.C., and in 1943 he was sent to Algiers to work with the Free French administration there.

After the liberation of France, Monnet headed a government committee to prepare a comprehensive plan for the reconstruction and modernization of the French economy. On Jan. 11, 1947, the Monnet Plan was adopted by the French government, and Monnet himself was appointed commissioner-general of the National Planning Board. In May 1950 he and Robert Schuman, then the French foreign minister, proposed the establishment of a common European market for coal and steel by countries willing to delegate their powers over these industries to an independent authority. Six countries – France, West Germany, Italy, Belgium, the Netherlands, and Luxembourg – signed the treaty in 1951 that set up the European Coal and Steel Community (ECSC). From 1952 to 1955 Monnet served as the first president of the ECSC's High Authority. The ECSC inspired

the creation of the European Economic Community, or Common Market, in 1957.

In 1955 Monnet organized the Action Committee for the United States of Europe and served as its president from 1956 to 1975. In 1976 the heads of the nine Common Market governments named Monnet a Citizen of Europe. In the same year, he published his *Mémoires* (Memoirs, 1978).

Source:

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. «Jean Monnet». Encyclopedia Britannica, 5 Nov. 2022, <https://www.britannica.com/biography/Jean-Monnet>.

ABOUT ERASMUS+ JEAN MONNET ACTIONS



Jean Monnet Programme has transformed into Jean Monnet Actions under ERASMUS+ Programme since 2014.

The **Jean Monnet actions** offer opportunities in the field of higher education and in other fields of education and training. The Jean Monnet actions contribute to spread knowledge about the European Union integration matters. The following actions are supported:

- Jean Monnet Actions in the field of higher education
- Jean Monnet Actions in other fields of education and training
- Jean Monnet policy debate (higher education and other fields of education and training)

These actions will be implemented by **the European Education and Culture Executive Agency (EACEA)**.

The Jean Monnet Actions in the field of Higher Education supports teaching and research in the field of European Union studies worldwide.

European Union studies refers to the teaching, learning and research about the European Union, its history, aims, structures, functions and/or its policies.

The Jean Monnet actions also strive to function as a vector of public diplomacy towards third countries, promoting EU values and enhancing the visibility of what the European Union stands for and what it intends to achieve.

The Jean Monnet «Teaching and Research» actions will:

- promote excellence in teaching and research in the field of European Union studies worldwide;
- foster the dialogue between the academic world and society, including local, regional, state and EU level policy-makers, civil servants, civil society actors, representatives of the different levels of education and of the media;
- generate knowledge and insights in support of EU policy-making and strengthen the role of the EU within Europe and in a globalised world;
- reach out to a wider public and spread knowledge about the EU to the wider society (beyond academia and specialised audiences) bringing the EU closer to the public.

The actions also strive to function as a vector for public diplomacy towards third countries not associated to the Programme, promoting EU values and enhancing the visibility of what the European Union actually stands for and what it intends to achieve.

The Jean Monnet «Teaching and Research» must take one of the following forms: Modules, Chairs, Centres of Excellence

• **Modules** are short teaching programmes or courses in the field of European Union studies at offered at a higher education institution. Each Module has a minimum duration of 40 teaching hours per academic year for a duration of three years. Modules may concentrate on one particular discipline in European studies or be multidisciplinary in approach and therefore call upon the academic input of several professors and experts. They can also take the form of short specialised or summer programmes.

• **Chairs** are teaching posts with a specialisation in European Union studies (as described above) for university professors for a duration of three years. A Jean Monnet Chair is held by only one professor, who provides the minimum of 90 teaching hours per academic year. The Chair may also have a team to support and enhance the activities of the Chair, including the provision of additional teaching hours.

• **Jean Monnet Centres of Excellence** are focal points of competence and knowledge on European Union subjects. They should gather the expertise and competences of high-level experts

aiming to develop synergies between the various disciplines and resources in European studies (as described above) as well as at creating joint transnational activities, they also ensure openness to civil society. Jean Monnet Centres of Excellence have a major role in reaching out to students from faculties not normally dealing with European Union issues as well as to policy makers, civil servants, organised civil society and the general public at large.

Sources:

Jean Monnet Actions: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions>

Jean Monnet actions in the field of higher education: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions/higher-education>

More information:

Erasmus+ (EU programme for education, training, youth and sport) (2021-2027): https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2021-2027/erasmus_en

Erasmus+ Programme Guide: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/erasmus-programme-guide>

Jean Monnet Actions: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions>

Jean Monnet actions in the field of higher education: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/jean-monnet-actions/higher-education>

Jean Monnet Activities – Database from 1995 – 2021: https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2021-2027/erasmus/jean-monnet-activities-database_en

Наукове видання

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ
КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ**

Матеріали Міжнародної наукової конференції
(м. Острог, 21-22 жовтня 2025 р.)

**CIVIL SOCIETY IN CONFLICT RESOLUTION PROCESS:
THE EU EXPERIENCE FOR UKRAINE**

Materials of International Scientific Conference
(Ostroh, October 21-22)

Відповідальна за випуск Олена Шершньова
Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 15,81. Наклад 100 прим.
Зам. № 34–25. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.